

TAMPEREEN YLIOPISTO

Hilja Toivio

PERINTEISESTÄ ELÄMÄNMUODOSTA LIIKEYRITYKSEKSI

Maatilatalouden muoto broileritiloilla Suomessa 1961–2009

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2009

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

HILJA TOIVIO: Perinteisestä elämänmuodosta liikeyritykseksi. Maatilatalouden muoto broileritiloilla Suomessa 1961–2009.

Pro gradu -tutkielma, 93 s.

Historia

Syyskuu 2009

Ensimmäiset jalostuskokeet lihantuotantoon kasvatetusta kananpoikasesta tehtiin Amerikassa 1800-luvun jälkipuolella. Amerikassa broilerituotanto alkoi vuonna 1926, ja Euroopassa ala yleistyi toisen maailmansodan jälkeen. Suomessa alettiin tutkia broilerituotannon mahdollisuuksia 1950-luvulla. Vuonna 1959 Suomeen tuotiin White Rock -broilerirotu, jolla aloitettiin Suomen broilerituotanto. Vuonna 2008 broilerituotannosta tuli Suomen toiseksi suurin lihantuotannon ala sianlihan tuotannon jälkeen.

Suomessa elintarviketeollisuus teki ensimmäiset White Rock -broilerin kasvatukseen perustuneet tuotantosopimukset yksityishenkilöiden kanssa vuonna 1961. Tuotantosopimuksen perusteella yksityishenkilöt kasvattivat broileriuntuvikot teurasikään omilla rakennuksissaan. Elintarviketeollisuuden broilerin sopimustuotanto teki broilerinkasvatuksesta suomalaisen maatilatalouden elinkeinon. Suomen elintarviketeollisuuslaitoksista broilerin sopimustuotannon aloittivat ensimmäisinä Saarioinen Oy, Satakunnan Osuusteurastamo ja Lounais-Suomen Osuusteurastamo. Myöhemmin broilerin merkittävää sopimustuotantoa on ollut myös Osuusteurastamo Itikalla ja Hannes Kariniemellä.

Pro gradu -tutkimuksessani tutkin maatilatalouden muotoa broilerituotantoon erikoistuneilla maatiiloilla Suomessa vuosina 1961–2009. Tutkimusajankohtana suomalaisen maatilatalouden muoto on yhden sukupolven perheviljelmä. Analysoin broileritilalla perheviljelmässä tapahtuneita muutoksia kolmivaiheisen kronologian näkökulmasta: broilerituotannon rakentumisesta suomalaisen maatilatalouden erikoistumissuunnaksi, Suomen maatalouspolitiikan seurausta maatilatalouden muotoon broileritiloilla sekä maatilatalouden muodon uudistumisesta broileritiloilla EU-Suomessa. Tutkimuk-

nessa otetaan huomioon elintarviketeollisuuden rakennekehitys ja sen maatilatalouteen aiheuttama alueellisuus, alan ulkopuolinen ohjaus sekä broileritilan toimintaan vaikuttaneet alan sisäiset tekijät.

Tutkimuksen lähteet ovat arkistolähteet, ammattilehdistö ja henkilöhaastattelut, mutta myös Suomen Säädoskokoelma on tutkimuksen keskeinen lähde. Arkistolähteistä keskeisimmät ovat elintarviketeollisuuden eli erityisesti *Atria Oyj:n*, *HK Ruokatalo Oy:n* ja *Saarioinen Oy:n* arkistot. Niiden merkittävin lähdeaineisto on broilerin sopimustuotantoon liittyvät asiakirjat sekä elintarviketeollisuuden vuosikertomukset. Lähdeaineiston hajanaisuus teki tutkimuksesta haasteellisen. Elintarviketeollisuuden fuusiot vaikeuttivat aineiston hallintaa. Aineiston hajanaisuus selittyi myös sillä, että alaa koskeva lainsäädäntö kehittyi Suomessa myöhään. Alan ammattilehdistön eli Suomen Siipikarjaliitto ry:n (ent. Siipikarjanhoitajain Liitto) *Siipikarja*-lehden (vuodet 1950–1981 ja 2005–2009) ja Suomen Broileryhdistys ry:n *Broiler-uutiset*-lehden (vuodet 1976–2005) olen käynyt systemaattisesti läpi. Edellä mainittuja lähteitä täydensin 14 henkilöhaastattelulla. Haastattelut on tallennettu Suomen Broileryhdistys ry:n arkistoon.

Maatilatalouden muoto, perheviljelmä on käynyt tutkimusajankohtana broileritiloilla läpi kolmivaiheisen muutoksen. Broilerituotantoon erikoistuessaan maatilatalous siirtyi useita tuotantoaloja käsittävästä maatilasta yhteen kotieläintuotannon alaan perustuvaksi yhden sukupolven tilaksi (1961–1981). Broilerituotannosta muodostui siten maatalon selviytymisstrategia maatalouden murroksessa. Broilerituotannon rakennuttua maatilatalouden elinkeinoksi Suomen maatalouspolitiikalla alettiin ohjata maatilatalouden muotoa broileritilalla. Kotieläintuotannon ohjausjärjestelmä aikaansai broileritiloilla pysähtyneisyyden ajan (1982–1994), jolloin tilan laajennus käytännössä estettiin. Suomalaisesta broileritilasta tuli lainsäädännöllä rajoitettu perheviljelmä. Suomen EU-jäsenyys päätti Suomen maatalouspolitiikan broileritilojen rajoitustoimet, ja samalla broileritiloille alettiin myöntää Suomessa ensimmäisen kerran maataloustukea. Maatalouspoliittinen linjanmuutos modernisoi perheviljelmän broileritilalla. Broileritilan selviytymisstrategiaksi EU-Suomessa muodostui yksikkökoon kasvu. Vastaava mahdollisuus tuotannon tehostamiseen broileritilalla oli ollut alan rakentumisen aikana, mutta EU-jäsenyyttä edeltänyt Suomen maatalouspoliittinen linja oli estänyt sen. Rajoitusten poistuttua broileritilasta tuli liiketaloudellinen yritys (1995–2009).

Broilerituotanto on Suomessa muodostunut maatilatalouden pysyväksi elinkeinoksi. Perheviljelmän osittain ulkoisesta ohjauksesta huolimatta broileritilat ovat luoneet itse omat selviytymisstrategiansa. Kyse ei ole siten maatilojen passiivisesta sopeutumisesta, ja maatalon sisällä tehtävät ratkaisut ovat vaikuttaneet maatilatalouden muotoon broileritilalla. Perheviljelmän muutos broileritilalla se-

littää yleisesti suomalaisen maatilatalouden muutosta perinteisestä elämänmuodosta liiketaloudelliseksi yritykseksi.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuskysymys ja käsitteet	1
1.2 Lähteet ja metodologinen lähtökohta.....	4
1.3 Uutuudesta suomalaisten suosioon	6
2. KUN "AMERIIKAN HERKKU" SAAPUI SUOMEEN 1951–1960	9
2.1 Broilerin kansainvälinen historia.....	9
2.2 Suomalaisten kiinnostus kultakanaan.....	11
2.3 Teollisuusjohtajien bisneskokeilut	13
2.4 Ala alkoi White Rock -untuvikoista	16
3. ERIKOISTUMISEN EDELLÄKÄVIJÄT 1961–1981.....	21
3.1 Rakentuminen elintarviketeollisuuden osaksi	21
3.2 Maatalouden rakennemuutos	29
3.3 Ensimmäiset rohkeat vastasivat ajan haasteeseen	32
3.4 Broilereita opittava hoitamaan elintarviketeollisuuden ohjeilla	38
3.5 Navetasta broilerikasvattamoon.....	42
4. RAJOITETTU PERHEVILJELMÄ 1982–1994	47
4.1 Elintarviketeollisuuden rakennemuutos	47
4.2 Maatalouspolitiikan hajauttava suunta	53
4.3 Tuontisuojusta turvattu tuotanto	62
4.4 Broilerikasvattajien määrä suurimmillaan	64

5. MAATILA YRITYKSENÄ EU-SUOMESSA 1995–2009	67
5.1 Kasvava kotieläintuotannon ala.....	67
5.2 Broileritilat tukipolitiikkaan	69
5.3 Muuttuva yksikkökoko ja pysyvä yhteys maanviljelyyn	72
5.4 Lintujen tarkkailutyötä lainsäädännön ehdoin.....	77
5.5 Tilan jatkuvuus	79
6. PERINTEISESTÄ ELÄMÄNMUODOSTA LIIKEYRITYKSEKSI	82
LÄHTEET	85

Etukannen kuva:

Broilerituotantoon erikoistunut maatila Sahalahdella 1970-luvun alussa. Broilereita kasvatettiin tilan vanhassa navetassa ja niille rakennetuissa kasvattamoissa. Maaseudun maisemaan kuuluivat myös heinäseipäät, mikä kertoo maatalouden murrosvaiheesta. Kuva: Keijo Kääriäinen, yksityiskokoelma.

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuskysymys ja käsitteet

Kangasalan maatalousnäyttelyn ja Hämeenlinnassa vietetyn Marttojen juhlan yleisöt kohtasivat erikoisen näyn kesällä 1959. Suurelle yleisölle esiteltiin Suomessa ensimmäisen kerran uudenlainen siipikarjanliha, amerikkalaisten herkuksi kutsuttu broileri. Esimerkiksi Kangasalan maatalousnäyttelyyn oli pystytetty kymmenmetrinen grilli, josta riitti grillattua broileria yli 3 000 näyttelyvieraille. Saarioinen Oy:n Kangasalle ja Keskusosuusliike Hankkijan Hämeenlinnaan järjestämien tilaisuuksien lisäksi järjestettiin kesän kuluessa pienempiä broilerin esittelytapahtumia. Kesän jälkeen saatettiin Suomessa todeta, että broileri ”*tuli, maisteltiin ja voitti*”.¹ Broileria ei tarjottu suomalaisille maistiaisiksi suuren maailman ihmeistä, vaan broilerista pyrittiin tekemään pysyvä osa suomalaisten ruokailutottumuksia. Tavoitteena oli aloittaa broilerituotanto Suomessa. Siipikarjanhoitajain Liitto kanatalousalan keskusjärjestönä toi kesällä 1959 Tanskasta Suomeen White Rock -rotuisia broilerimountuvikkoja. Erityisen kiinnostunut broilerista oli elintarviketeollisuus, ja etenkin sahaltaelainen Saarioinen Oy toimi aktiivisesti oman tuotannon aloittamiseksi.²

Vuonna 1961 elintarviketeollisuus alkoi tehdä White Rock -broilerin kasvatukseen perustuneita tuotantosopimuksia yksityishenkilöiden kanssa. Yksityishenkilöt kasvattivat broileriuntuvikot teurasikään omilla rakennuksissaan, ja saivat työstä teurastamolta korvauksen. Suomen elintarviketeollisuuslaitoksista Saarioinen Oy ja Satakunnan Osuusteurastamo aloittivat broilerin sopimustuotannon vuonna 1961, ja myös Lounais-Suomen Osuusteurastamolla oli vastaavankaltaista toimintaa. Myöhemmin broilerin sopimustuotantoa on ollut muun muassa Osuusteurastamo Itikalla ja Hannes Kariniemellä. Broilerin saapuminen Suomeen ajoittui 1950- ja 1960-lukujen vaihteeseen ennen maatalouden kiivainta murrosta. Elintarviketeollisuus sijoitti broilerituotannon sopimustuotannolla maatalouden harjoittajiin ja teki broilerinkasvatuksesta suomalaisen maatilatalouden elinkeinon.

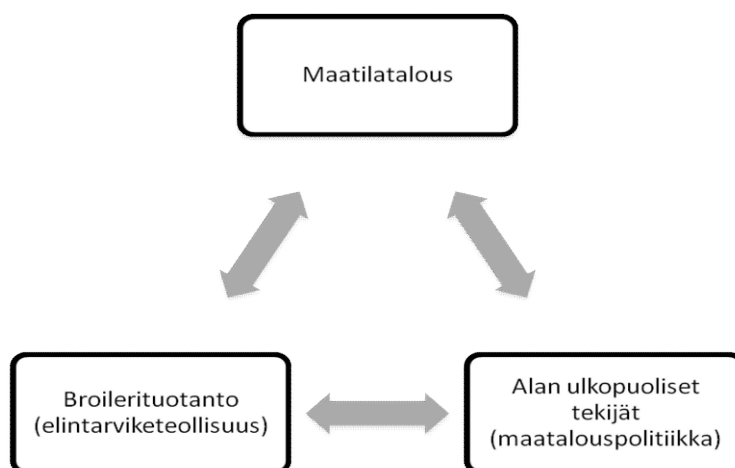
Tutkin maatilatalouden muotoa broilerituotantoon erikoistuneilla maatiloilla Suomessa vuosina 1961–2009. Tutkimusajankohtana suomalaisen maatilatalouden muoto on yhden sukupolven työhön perustuva perheviljelmä. Analysoin broileritilan perheviljelmässä tapahtuneita muutoksia kolmivaiheisen kronologian näkökulmasta. Ensimmäinen tutkimuksen kolmesta pääkysymyksestä vastaa,

¹ Toivanen, Ensio, Broiler esittäytyy, Siipikarja 10/1959. Koska lähteet on merkitty niiden alkuperäisessä kirjoitusasussa, viitteissä toistuvat esimerkiksi lehtiotsikoiden kirjoitusvirheet ja suomenkielen nykykieliopin mukaan vanhahtavat kirjoitusmuodot.

² Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1959, s. 3, SS1A; Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007; Toivanen, Ensio, Valkoinen Rock – uusi kanarotu maassamme, Siipikarja 1–2/1960; Broilerkana tulee Suomeen, Sopimuskasvatustoiminta päässyt alkuun Hämeessä, Aamulehti 2.2.1961; Esimerkki Pirkanmaasta eli Saarioinen tänään, Pirkanmaan Joulu 1962.

miten broilerituotannosta tuli suomalaisen maatilatalouden erikoistumissuunta. Seuraava pääkysymys selittää Suomen maatalouspolitiikan seurauksen maatilatalouden muotoon broileritiloilla vuosina 1982–1994, jolloin kotieläintuotannon perustamislupajärjestelmä koski broileritiloja. Kolmantena pääkysymyksenä käsitellään maatilatalouden muodon uudistumista broileritiloilla EU-Suomessa. Kronologia todistaa mainittujen käännekohtien merkittävyyden broilerituotantoon erikoistuneella perheviljelmällä. Tutkimuksessa käsitellään siten broilerinkasvatukseen erikoistuneiden perheviljelmien selviytymistä ylhäältä annetussa – elintarviketeollisuuden sekä kansallisen ja kansainvälisen maatalouspolitiikan – ohjauksessa. Kyse ei kuitenkaan ole maatilatalouden passiivisestä sopeutumisesta, ja etenkin alan alkuvaiheessa broileritilat olivat ajan haasteiden edelläkävijöitä.

Tutkimuksen ensimmäistä päälukua – joka selittää broilerin tulon Suomeen – lukuun ottamatta tarkastelu etenee edellä mainituissa pääluvuissa kolmella tasolla. Ensimmäiseksi tarkastellaan elintarviketeollisuuden rakennekehitystä ja maantieteellisiä erityispiirteitä, jotka vaikuttivat alueellisesti broilerituotannon muotoon maatilataloudessa. Seuraavalla tasolla tutkitaan broilerituotantoon erikoistuneen maatilatalouden muodon sopeutumista broilerialan ulkopuoliseen ohjaukseen, joka ilmeni erityisesti maatalouspolitiikassa. Kolmannella tasolla tutkitaan maatilatalouden käytännön työtä määrittäneitä broilerialan sisäisiä tekijöitä, jollainen oli esimerkiksi broileritilojen tekninen kehitys. Maatilatalouden siirtyminen broilerituotantoon on ollut alan ulkopuolisista tekijöistä huolimatta tilakohtainen ratkaisu, ja alan sisäisen tarkastelun ulottaminen yksilötasolle laajentaa tutkimusta broileritilallisten kokemuksiin. Broilerialan sisäisten ja ulkoisten tekijöiden kaksisuuntainen vaikutuskenttä maatilataloudessa esitetään kuviossa 1.

Kuvio 1. Broilerituotantoon erikoistuneen maatilatalouden vaikutuskenttä. Broilerituotanto on vaikuttanut suomalaiseen maatilatalouteen, joka toisaalta myös määräsi broilerituotannon muodon tiloilla. Alan ulkopuoliset tekijät, kuten erityisesti maatalouspolitiikka on vaikuttanut maatilatalouteen sekä suoraan että tässä tutkimuksessa erityisesti broilerituotannon kautta. Broilerituotannon vaikuttavuus alan ulkopuolelle on kasvanut alan kasvaessa, mutta se ei ole kuitenkaan

toiminut määrävänä tekijänä alaan itseensä kohdistuvassa maatalouspolitiikassa. Suomalainen ja myöhemmin kansainvälinen käsitys maatilataloudesta on määrännyt maatalouspolitiikalla broilerituotannon rajat maatilataloudessa.

Tutkimus rajataan broilerin tuotantoketjussa broilerinkasvatukseen erikoistuneille tiloille, koska niiden lukumäärä on tuotantoketjussa lukumäärällisesti huomattavin. Broileritilalla tarkoitetaan broilerituotantoon erikoistunutta tilaa, jolla kasvatetaan broilereita elintarviketeollisuuden kanssa tehdyn tuotantosopimuksen mukaan. Broilerituotannolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa broilerinkasvatusta, ellei kyse ole alasta kokonaisuudessaan. Broileri on lihantuotantoon jalostettu nopeakasvuinen kananpoika, jonka tuotantoketju Suomessa on esitetty kuviossa 2.

Erityisesti broileritilat soveltuvat suomalaisen maatilatalouden muutoksen tarkasteluun, koska broilerituotanto oli Suomessa uusi kotieläintuotannon ala. Se reagoi siten toisaalta herkemmin ja toisaalta voimallisemmin maatalouden muutoksiin kuin perinteiset kotieläintuotannon alat. Maatilatalous määritellään maatilan harjoittamaksi maa- ja metsätaloudeksi. Maatalouteen kuuluu varsinaisen maatalouden ohella erikoismaatalous ja maa- tai metsätalouteen yhtenäisesti liittyvä muu toiminta.³ Tässä tutkimuksessa maatilatalouden määritelmässä otetaan huomioon maatila elinkeinona sekä kaikki tilan harjoittamaan kotieläintuotantoon kuuluvat keskeiset tehtävät. Siihen määritellään kuuluvaksi maatila kokonaisuutena maanviljelyn, tilan tuotantosunnan ja talouden näkökulmasta. Maatilatalouden kokonaisuudella tarkoitetaan siten tilaa, jolla on viljakasvien viljelyn lisäksi jokin erikoistumissuunta. Tässä tutkimuksessa maatilatalouden erikoistumissuunta on broilerinkasvatus.

Kuvio 2. Suomalaisen broilerituotannon vaiheet. Lähde: Suomen Siipikarjaliitto ry & Lihateollisuuden tutkimuskeskus 2005, Suomalaisen lihasiipikarjan hyvän tuotantotavan kuvaus, s. 8; Suomen Broileryhdistys ry, Broilerituotannon vaiheet, <http://www.siipi.net/broileri/index.html>, luettu 20.1.2009.

Kuvion 2. mukaan suomalainen broilerituotanto perustuu seitsemänvaiheiseen tuotantoketjuun. Suomalaisen broilerin tuotantoketju alkaa broilerin isovanhempaispolven saapumisesta Suomeen. Suomen Broiler Oy tuo Skotlannista Suomeen Ross-rotuisia broileri-isovanhempia. Lisäksi yritys vastaa maahantuotujen untuvikkojen karanteenikasvatuksesta ja broilerin vanhempaispolven eli broileriemountuvikkojen tuotannosta. Broileriemountuvikkojen kuoriuduttua ne siirretään emokasvatukseen erikoistuneille tiloille, joilla nuorikot kasvavat 18 viikon ikäisiksi. Munintansa aloittavat broileriemot siirretään boilerinmunan tuotantoon erikoistuneille tiloille. Munittamossa vanhempaispolven broilerikanat ja -kukot tuottavat tuotantopolven munia. Broileriemojen ikä on munantuotannon aikana 18–60 viikkoa. Haudontamunat siirretään munittamosta hautomoon, jossa broileriuntu-

³ Tilastokeskus, Maatilatalous, www.stat.fi/meta/kas/maatilatalous.html, luettu 9.9.2009.

vikot kuoriutuvat 21 vuorokauden kuluttua. Broileriuntuvikot kuljetetaan broilerinkasvatukseen erikoistuneille tiloille. Tuotantopolven kasvatus broilerikasvattamoissa kestää 35–39 vuorokautta. Broilerituotantoa harjoittavat Suomessa kolme elintarviketeollisuuslaitosta, ja Atria Oyj, HK Ruokatalo Oy sekä Ruoka-Saarioinen Oy vastaavat lintujen teurastuksesta ja broilerituotteen jalostuksesta. Valmis tuote kuljetetaan kauppaan, josta tuote siirtyy kuluttajalle.⁴

1.2 Lähteet ja metodologinen lähtökohta

Tutkimuskirjallisuus broilerituotannon historiasta on vähäistä, ja alaa sivuava kirjallisuus on laadultaan vaihtelevaa. Teosten tyyli vaihtelee valokuvateoksesta historiantutkimuksen menetelmin laadittuun tutkimukseen. Broilerituotantoa on aiemmin käsitelty esimerkiksi osuusteurastamoiden historioissa. Näistä historiantutkimuksen näkökulmasta perusteellisimpana mainittakoon Kari Suistorannan *Lihan tähden kaikki työ, Lounais-Suomen Osuusteurastamo 1913–1989* (1989). Suistorannan teos on selkeä ja havainnollinen tutkimus Lounais-Suomen Osuusteurastamon kehityksestä. Historian kirjoittaminen on ollut yritysکوhtainen asia, ja osa elintarviketeollisuuslaitoksista on kirjoittanut – tai kirjoituttanut – historiansa uudelleen parinkymmenen vuoden välein. Yksi uutterimmista historian kirjoittajista on ollut Huhtamäki Oy, ent. Huhtamäki-yhtymä. Huhtamäen ensimmäinen historiateoksen kirjoitti Eino Jutikkala nimellä *Puoli vuosisataa elintarviketeollisuutta, Huhtamäki-yhtymän ja siihen liitettyjen tehtaiden vaiheita* (1945). Jutikkala kirjoitti teokseen myös jatko-osan *Puoli vuosisataa elintarviketeollisuutta II, Huhtamäki-yhtymän ja siihen liitettyjen tehtaiden vaiheita vuosina 1945–1950* (1950). Kolmenkymmenen vuoden kuluttua ilmestyi Vesa Saarron laatima *Huhtamäki-yhtymän historia* (1980). Kolmannen kerran yrityksen historian kirjoitti Jyrki Vesikansa teoksessa *Leipurinpojan perintö, Huhtamäki Oy 1920–1995* (1995). On kuitenkin todettava, ettei kaikilta elintarviketeollisuuslaitoksilta ole ilmestynyt lainkaan historiateosta. Alaan liittyvissä laajemmissa tutkimuksissa broilerituotannon käsittely on vähäistä. Esimerkiksi Pirjo Markkolan toimittamassa *Suomen maatalouden historia III, Suurten muutosten aika, Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen* (2004) -teoksessa aihetta käsitellään yleisellä tasolla. Aiheen käsittelyn pitäminen yleisellä tasolla on yllättävää ottaen huomioon broilerituotannon merkityksen nykymaatalouden yhtenä erikoistumissuuntana.

Tutkimuksen päälähteet koostuvat arkistolähteistä, lehdistöstä ja haastatteluista. Arkistolähteistä keskeisimmällä sijalla ovat elintarviketeollisuuden, *Atria Oyj:n*, *HK Ruokatalo Oy:n* ja *Saarioinen Oy:n* arkistot. Olen käynyt läpi erityisesti broilerin sopimustuotantoon liittyviä asiakirjoja. Elintar-

⁴ Suomen Siipikarjaliitto ry & Lihateollisuuden tutkimuskeskus 2005, Suomalaisen lihasiipikarjan hyvän tuotantotavan kuvaus, s. 8, 22–23; Suomen Broileryhdistys ry, Broilerituotannon vaiheet, <http://www.siipi.net/broileri/index.html>, luettu 20.1.2009.

viketeollisuuslaitosten vuosikertomuksissa puolestaan selvitetään niiden toiminnan merkittävimmiksi katsotut asiat. Keskeinen lähdeaineistoon liittyvä havainto on, että eri arkistojen aineistot eivät ole yhdenmukaisia, joten yhtenäisen käsittelytavan löytäminen arkistoissa oli haastavaa. Lähdeaineiston hajanaisuus – niin maantieteellisesti kuin aineistollisesti – teki tutkimuksesta haasteellisen. Arkistointitapa on ollut yrityskohtainen tai pikemminkin työntekijäkohtainen. Broileriasiat ovat olleet muutaman henkilön varassa, ja varsinkin alkuaikojen materiaalin kattavuus ja luettavuus riippuu asiasta vastanneen työntekijän kirjanpitolähteistä. Toinen lähdeaineistoon liittyvä ongelma on, että tuotantosopimukset perustuivat yllättävän pitkään suullisiin sopimuksiin. Ensimmäinen kirjallinen sopimus ei tarkoita broilerituotannon aloittamista, vaan olemassa olevan käytännön kirjallista vahvistusta. Lähdeaineiston hajanaisuuteen vaikutti myös, että alaa koskeva lainsäädäntö alkoi kehittyä huomattavasti myöhemmin kuin ala itse. Myös elintarviketeollisuuden fuusiot vaikeuttivat aineiston hallintaa, ja joidenkin pienempien yritysten häviämisen myötä niiden arkistoihin on tässä yhteydessä ollut osittain mahdoton tutustua. Kokonaiskuvan kannalta pienten siipikarjateurastamoiden olemassaolo on ollut merkittävää, mutta yksittäisten teurastamoiden tuotantoa ei kuitenkaan eritellä tutkimuksessa yksityiskohtaisesti. Elintarviketeollisuuslaitosten arkistojen ohella alan alkuvaiheita täydensi muun muassa Kansalliskirjaston Kansalliskokoelman siipikarjanhoitoa käsittelevä pienpainateaineisto.

Elintarviketeollisuuden arkistojen ohella tutkimuksen arkistolähteitä ovat *Suomen Broileryhdistys ry:n arkisto* ja *Suomen Siipikarjaliitto ry:n arkisto* (ent. Siipikarjanhoitajain Liitto). Suomen Siipikarjaliitto ry:n arkiston, lähinnä vuosikertomusten merkitys korostuu ennen Suomen Broileryhdistys ry:n perustamista. Lainsäädännöllisen kehityksen selvittämiseen on käytetty Suomen Säädoskoelmaa. Tutkimuksen broilerituotantoa koskevien tilastotietojen päälähde on Suomen Gallup Elintarviketieto Oy.

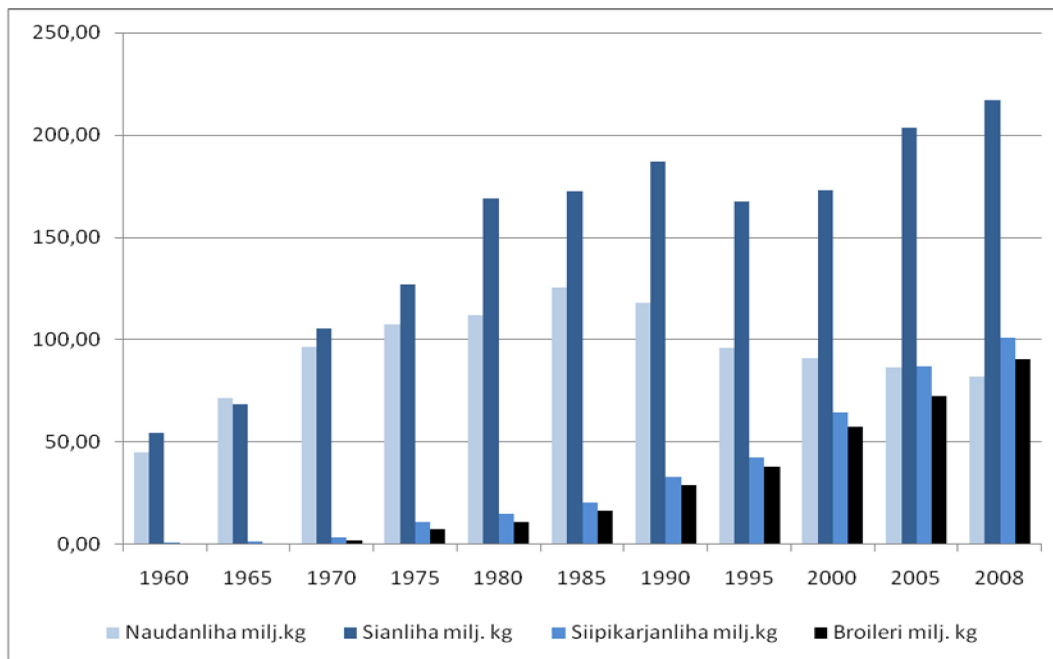
Yksi merkittävä lähde on alan ammattilehdistö: Suomen Siipikarjaliitto ry:n (ent. Siipikarjanhoitajain Liitto) *Siipikarja*-lehti (vuodet 1950–1981, *Suomen Siipikarja* vuodet 2005–2009) ja Suomen Broileryhdistys ry:n *Broiler-uutiset* (vuodet 1976–2005). Ammattilehdistössä käsitellään ajankohtaisia aiheita ja esitetään katsauksia alan kehitykseen. Ennen Suomen Broileryhdistys ry:n *Broiler-uutiset*-lehden vakiintumista olen käynyt systemaattisesti läpi Siipikarja-lehden vuosikerrat. Suomen Broileryhdistys ry:n jäsenjulkaisu ilmestyi toiminnan alkuvuosina korkeintaan kahdesti vuodessa. Vuodesta 1979 alkaen *Broiler-uutiset*-lehteä alettiin julkaista neljä kertaa vuodessa. Vuonna 2005 *Broiler-uutiset* yhdistyi Suomen Siipikarja -lehteen.

Henkilöhaastattelut täydentävät muiden lähteiden antamaa kuvaa yksittäisen ihmisen kokemuksilla. Käytettäessä lähteenä haastatteluita on huomattava kuullun ja koetun ero. Muistijälkeen omakohtaisesta kokemuksesta voi vaikuttaa totena pidetty kertomus ja sen yhdistäminen osaksi omaa kokemusta. Esimerkiksi broilerituotannon alkuvaiheisiin liittyy ehkä tarkoituksellisestikin korostettuja näkökulmia, jotka toistuvat haastatteluissa. Haastateltavien henkilöiden valinnassa kiinnitettiin erityistä huomiota haastateltavaksi valitun joukon kokonaisuuteen, jotta haastatteluista muodostui alan kannalta mahdollisimman monipuolinen otos. Haastateltavat pyrittiin valitsemaan tasaisesti eri tuotantoalueilta. Tein 14 syvähaastattelua, jotka olivat kestoltaan vähintään 1,5 tuntia. Haastattelut on tallennettu Suomen Broileryhdistys ry:n arkistoon sekä digitaalisessa että kirjoitetussa muodossa. Sain käyttööni neljä Saarioinen Oy:n aiemmin tekemää, broilerituotantoa koskevaa haastattelua sekä yhden yksityishenkilön tekemän videohaastattelun. Lisäksi järjestettiin kolme muistelukokousta, joihin kutsuttiin lähinnä broilerituottajia muistelemaan elämäntyötään. Niiden painoarvo on kuitenkin syvähaastatteluita pienempi.

1.3 Uutuudesta suomalaisten suosioon

Lihantuotanto on Suomessa perinteisesti jakautunut lähes tasapuolisesti sian- ja naudanlihantuotannon kesken. Suomalaisiin ruokaperinteisiin ei ole kuulunut siipikarja. Kuten kuvio 3. osoittaa, 1960-luvulla lihantuotannon kasvu perustui Suomessa naudan- ja sianlihantuotantoon. Alat kävivät keskenään jatkuvaa kilpailua suurimman liha-alan asemasta Suomessa. Sen sijaan lampaanlihantuotanto oli Suomessa vähäistä. Hevosenlihaa tuotettiin jonkin verran, mutta 1970-luvun alkupuolella sen tuotanto väheni marginaaliseksi. Vasikanlihantuotanto oli 1960-luvulla huomattavaa, mutta 1970-luvun jälkipuolella sen tuotanto putosi lampaanlihan- ja hevosenlihantuotannon tasolle.⁵ Kuvion 3. mukaan sianlihantuotanto alkoi kasvaa 1970-luvulla naudanlihantuotantoa nopeammin. 1970-luvulla myös siipikarjanlihantuotanto kasvoi, ja sen asema alkoi vahvistua samaan aikaan kun vähäinen lampaan- ja hevosenlihantuotanto taantui. Siipikarjanlihantuotannon kehitys oli päinvastainen kuin muiden pienten lihantuotannon alojen. Siipikarjanlihantuotanto kasvoi selvästi 1980-luvun jälkipuolella, ja sen kasvusta suuri osa selittyi broilerituotannon kasvulla. 1980-luvun lopulla naudanlihantuotannossa tapahtui käänne, jossa sen tuotanto kääntyi hienoiseen laskuun. Sianlihantuotanto sen sijaan jatkoi kasvuaan, joskin 1970-luvun kasvun huippuvuosiin verrattuna maltillisemmin.

⁵ STV 2006, taulu 122.

Kuvio 3. Suomen kotieläintuotannon kehitys lihan tuotannon näkökulmasta vuosina 1960–2008. Lammasta ja hevosta ei ole otettu kuvioon, koska niiden osuus lihan kokonaistuotannosta on ollut marginaalinen. Naudanlihan tuotantoon ei sisälly vasikanlihan tuotanto, joka pieneni 1970-luvulla marginaaliseksi. Broilerin tuotanto on esitetty myös erikseen muusta siipikarjanlihasta. Broilerin osalta on käytetty lähteenä vuodesta 1970 alkavaa Suomen Gallup Elintarviketieto Oy:n tilastoa. Tuotantoluvuissa esiintyy eri lähteissä pientä vaihtelua. Lähde: Suomen Gallup Elintarviketieto Oy; STV 2006, taulu 122; Tike, Lihan kokonaistuotanto 2008, http://www.matilda.fi/servlet/page?_pageid=549,193&_dad=portal30&_schema=PORTAL30&908_MATILDA_JULK_AISUT_4484043.lk=247&952_MATILDA_JULKAISUT_4484043.cls=260, luettu 1.8.2009.

Suomen liittyessä vuonna 1995 Euroopan Unioniin siipikarjanlihan tuotanto oli ainoa lihan tuotannon ala, joka oli kasvanut 1990-luvun alkuun verrattuna. 1990-luvun jälkipuolella vuosikymmenen alkuvuosina taantunut sianlihan tuotanto kääntyi hienoiseen nousuun, mutta naudanlihan tuotannon tasainen lasku jatkui. 2000-luvun alkupuolella myös sianlihan tuotanto kääntyi jyrkempään kasvuun, ja siipikarjanlihan tuotannon kasvu jatkui. Siipikarjanlihan tuotannosta suurin osa on ollut Suomessa broileria. EU-aikana broilerin tuotanto on yli kaksinkertaistunut, sillä vuosina 1995–2009 broilerin tuotanto kasvoi 137 %. Kalkkunanlihan tuotanto on jopa kahdeksankertaistunut, mutta muun siipikarjan osuus on laskenut.⁶ Verrattaessa siipikarjanlihan tuotannon kasvua alan sisällä tai sianlihan tuotannon kasvuun on otettava huomioon tuotantoalojen kokoluokkaerot. Siipikarjanlihan tuotannon suhteellinen kasvu on EU-aikana ollut Suomessa lihan tuotannon aloista kuitenkin huomattavinta.

Lihan tuotannon rakenteessa tapahtui historiallinen käänne siipikarjanlihan tuotannon ohittaessa naudanlihan tuotannon vuonna 2005. Vuonna 2008 tapahtui seuraava käänne, kun broilerin tuotanto ohitti naudanlihan tuotannon. Toisen perinteisen suomalaisen lihan tuotannon alan kolmas sija tuotantoalojen välisessä kilpailussa perustui broilerin tuotannon voimakkaaseen kasvuun ja naudanlihan tuotan-

⁶ Laurila 2004, s. 379–380, 389–390; Suomen Gallup Elintarviketieto Oy.

non laskuun. Sianliha on säilyttänyt asemansa Suomen suurimpana lihantuotannon alana, ja sen asema on vahvistunut naudanlihantuotannon vähentyessä. Tulevaisuuden tuotantoennusteissa on kuitenkin huomattava, että siipikarjanlihan osuuden vahvistuminen on perustunut suhteellisesti suurimpiin kasvulukuihin. Vuonna 2008 sianlihaa tuotettiin 217,07 milj. kg, siipikarjanlihaa 100,86 milj. kg, josta 90,7 milj. kg oli broileria sekä naudanlihaa 81,78 milj. kg.⁷ Siipikarjanlihantuotanto on perustunut Suomessa pääasiassa broilerituotantoon.

EU-maiden broilerituotannossa esiintyy huomattavaa vaihtelua. Iso-Britannia, Espanja, Ranska, Puola, Saksa, Italia ja Hollanti erottuivat EU:n suurimpina broilerituottajamina vuonna 2007. EU-15-maiden broilerituotannon keskiarvo oli 452,4 milj. kg ja EU-27-maiden keskiarvo 321,5 milj. kg. Vaikka Suomi jäi kauaksi Euroopan suurista broilerituottajamaista, Suomen broilerituotanto ylitti esimerkiksi Ruotsin broilerituotannon. EU-maiden välisessä vertailussa broilerialan kasvu vuodesta 2006 vuoteen 2007 on ollut Suomessa maan tuotantoon suhteutettuna huomattavaa. Tuotantolukujen kansainvälisessä vertailussa on huomattava, että broilerituotantoon ovat vaikuttaneet myös siipikarjanlihan kulutustottumukset, mikä lisää Suomen tuotantoluvuissa pitkällä aikavälillä tapahtuneen muutoksen suuruutta.⁸ Broileri on muuttanut suomalaisten asenteita siipikarjanlihaan.

Lihantuotanto on kolminkertaistunut Suomessa viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana. Vuonna 1960 lihan kokonaistuotanto oli 133,4 milj. kg, kun vastaava luku vuonna 2008 oli 400,81 milj. kg⁹. Lihantuotanto on perustunut sian- ja siipikarjanlihantuotannon kasvuun sekä laskevaan naudanlihantuotantoon. Tuotannoltaan huomattavan sianlihantuotannon kasvun ohella siipikarjanlihan- ja erityisesti broilerituotannon kasvu on ollut merkittävä tekijä lihan kokonaistuotannon kasvussa.

⁷ Tike, Lihan kokonaistuotanto 2008,

http://www.matilda.fi/servlet/page?_pageid=549,193&_dad=portal30&_schema=PORTAL30&908_MATILDA_JULK_AISUT_4484043.lk=247&952_MATILDA_JULKAISUT_4484043.cls=260, luettu 1.8.2009; Suomen Gallup Elintarviketieto Oy.

⁸ Suomen Gallup Elintarviketieto Oy 23.3.2009, Lihamarkkinakatsaus, Siipikarjanliha tammi–joulukuu 2008. Tuotantolukuja vertailtaessa on otettava huomioon, että kansainvälisillä markkinoilla kotimaan tuotanto ei vastaa suoraan kuluista. Tässä on pitäydytty tuotantoluvuissa, koska niillä voidaan analysoida maan lihantuotannon rakennetta.

⁹ STV 2006, taulu 122; Tike, Lihan kokonaistuotanto 2008,

http://www.matilda.fi/servlet/page?_pageid=549,193&_dad=portal30&_schema=PORTAL30&908_MATILDA_JULK_AISUT_4484043.lk=247&952_MATILDA_JULKAISUT_4484043.cls=260, luettu 1.8.2009.

2. KUN ”AMERIIKAN HERKKU” SAAPUI SUOMEEN 1951–1960

2.1 Broilerin kansainvälinen historia

Yhdysvalloissa alettiin 1800-luvun jälkipuolella tutkia mahdollisuuksia kanatalouden monipuolistamiseen siipikarjanlihantuotannolla. New Jerseyssä oli tehty ensimmäiset lihantuotantoon tarkoitettun kananpoikasrodun jalostuskokeet 1880-luvulla, ja amerikkalaista Rock-kanaa oli esitelty maatalousnäyttelyssä jo vuonna 1869. 1920-luvun alussa kanankasvatuksesta tunnetussa New Hampshiressa maanviljelijät pyrkivät parantamaan Rhode Island -rotua, mutta tulivat kehittäneeksi uuden kanarodun. Rodun alkuperä on sikäli kiinnostava, ettei tarkoituksena ollut kehittää uutta kanarotua. Rotu otettiin Amerikan Siipikarjastandardiin syntypaikkansa mukaan nimellä New Hampshire.¹⁰

Broilerin suurtuotantoa oli yritetty Yhdysvalloissa 1900-luvun alussa. Suomalaisen kanatalouden asiantuntija Erkki Tiitolan mukaan kasvattamoiden koko oli yleensä mitoitettu 5 000–30 000 poikaiselle. Nopeasti kasvavien poikasten ravintoainevaatimuksia ei kuitenkaan tunnettu, ja ruokinnassa sekä hygieniassa oli puutteita. Merkittävänä ruokinnan edistysaskeleena pidetään D-vitamiinin lisäystä rehuun, mikä mahdollisti broilerinkasvatuksen ympäri vuoden. Yhdysvaltain broilerituotannon alkuna pidetään vuotta 1926, jolloin aloitettiin ympärivuotinen broilerituotanto. Broilerirotuja olivat New Hampshire risteytyksineen sekä valkea Plymouth Rock. Broileri ei kuitenkaan käynyt kaupaksi. Toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa Yhdysvalloissa oli kuitenkin lihasta pulaa, ja broilerituotannon kiertonopeus oli naudan- ja sianlihantuotantoa nopeampi. Toisaalta Amerikassa oli runsaasti maissia, soijaa ja elintarviketeollisuuden sivutuotteita, jotka voitiin jalostaa lihaksi kasvatamalla kananpoikasia. Amerikkalaisen W. D. Termohlen mukaan broilerituotantoa lisäsi myös untuvikkojen sukupuolilajittelu, joka oli vähentänyt munivien kanojen kanaloiden lihantuotantoa.¹¹

¹⁰ Broilerkana tulee Suomeen, Sopimuskasvatustoiminta päässyt alkuun Hämeessä, Aamulehti 2.2.1961; Tiitola, Erkki, New Hampshire – uusi elinvoimainen rotu, Siipikarja 12/1953.

¹¹ Hakkarainen 1980, s. 7–9; Hakkarainen, Seija, Broilertuotannosta Suomessa, Siipikarja 12/1980; Broilerkana tulee Suomeen, Sopimuskasvatustoiminta päässyt alkuun Hämeessä, Aamulehti 2.2.1961; Tiitola, Erkki, Yhdysvaltain teuraspoikatuotannosta, Siipikarja 6/1954; Erkki Tiitolan haastattelu 1990; Erkki Tiitola avasi broilerin lentoreitin Amerikasta Suomeen, Filmitähtien puutarhajuhlista maatalousnäyttelyiden pariloille, Sydän-Hämeen Lehti 29.5.1995; Toivonen, Ensio, Edinburgh-esitelmät, Siipikarja 11/1955.

Taulukko 1. Siipikarjanlihankulutus (kg) henkeä kohden Yhdysvalloissa, Euroopassa ja Japanissa vuosina 1950 ja 1960. Lähde: Paavola, Pertti, Broilertuotanto lisääntyy voimakkaasti, Siipikarja 4/1971.

Maa	1950	1960
Hollanti	2,3	2,6
Länsi-Saksa	1,2	4,2
Ranska	6,1	8
Italia	1,3	4
Belgia/ Luxemburg	3	6,5
Englanti	2	5,7
Tanska	2	4,9
Sveitsi	1,2	4
Ruotsi	1,8	1,5
USA	11,3	17,4
Kanada	9	13,8
Neuvostoliitto	1,2	3
Puola	-	2,3
Jugoslavia	2,5	3,4
Japani	0,6	0,8

Yhdysvallat oli broilerituotannon edelläkävijä. Erkki Tiitolan mukaan broileri levisi Euroopassa ensin Englantiin ja Ranskaan. Ranska tunnettiin vanhana siipikarjatalousmaana, ja siellä lienee kasvatettu kolmen kuukauden ikäisiä kana- ja kukkopoikia eli ”broilerseja” 1920-luvun alkupuolella. Englanti puolestaan oli tunnettu uusien rotujen jalostustyöstä. Eurooppaan broileri levisi laajemmin kuitenkin toisen maailmansodan jälkeen. Taulukon 1. mukaan vuonna 1950 Yhdysvalloissa siipikarjanlihankulutus oli huomattavasti suurempaa kuin Euroopassa, jossa vain Ranskassa sitä kulutettiin yli 5 kg henkeä kohden. Siipikarjanlihankulutus kasvoi Euroopassa nopeasti 1950-luvulla, mihin broilerilla oli osuutensa. Ulkomaankaupan takia henkeä kohden lasketut siipikarjanlihan kulutusluvut eivät suoraan kerro tuotannon koosta. Esimerkiksi tanskalainen konsulentti David David- sen totesi vuonna 1958 Tanskan broilerituotannon kehitystarpeet, koska Tanskan teurassiipikarjan vientimaat olivat lisänneet broilerituotantoaan tehdasmaiseksi. 1950-luvun lopulla broilerinkasvatus määriteltiin Tanskassa 1,2–1,5 kg painoisten poikasten kasvatukseksi ilman tarkkaa määritystä rodusta. Tanskassa kasvatettuja rotuja olivat muun muassa vaalea Sussex, New Hampshire, valkea Plymouth Rock ja Rhode Island. Broilerituotannon leviäminen liitettiin kohonneeseen elintasoon. Aamulehdessä todettiin vuonna 1961, että ”Broilerpaistin suosiminen on yleistä kaikissa korkean elintason maissa, joissa ravintokulttuuri on korkea.”¹² Vuonna 1960 siipikarjanlihan mainittavaan kulutukseen ylsivät Euroopassa Ranska, Belgia ja Englanti. Myös muissa Euroopan maissa, kuten Tanskassa ja Länsi-Saksassa kulutus oli selvästi lisääntynyt. Näistä jälkimmäiseen broileri oli levinnyt 1950-luvun lopulla. Ruotsissa broilerituotannon katsotaan alkaneen vuonna 1952, jolloin

¹² Broilerkana tulee Suomeen, Sopimuskasvatustoiminta päässyt alkuun Hämeessä, Aamulehti 2.2.1961.

tuotannossa tosin käytettiin raskaita munijarotuja.¹³ 1950-luvulla amerikkalaisten kehittämä tuotantosuunta tuli tunnetuksi useimmissa Euroopan maissa.

2.2 Suomalaisen kiinnostus kultakanaan

Maailman Siipikarjatiejärjestö (World's Poultry Science Association, WPSA) järjesti 9. maailman siipikarjakongressin Pariisissa 2.–9. päivänä elokuuta 1951. Kongressiin kokoontui siipikarjal alan tiedemiehiä ympäri maailmaa. Suomen virallinen edustaja oli professori Nils Westermarck, joka piti kongressissa esitelmän siipikarjatalouden kannattavuuskysymyksistä. Suomesta maailmankongressiin osallistuivat myös maanviljelijä Erkki Tiitola, professori H. Westermarck, tohtori Aili Tanner ja Siipikarjanhoitajain Liiton virkailijat Ensio Toivanen, Lennart Finne ja Esko Alavuo. Kansainvälisiä suhteita luonut Erkki Tiitola oli ollut WPSA:n jäsen vuodesta 1930. Suomalaiset kongressivieraat kuuluivat Sorbonnen yliopiston salissa Pariisissa ensimmäisen kerran selvityksen amerikkalaisen broilerin kehityksestä ja markkinointikampanjasta. Amerikkalaisen Homer Huntingtonin esitelmää kuunteli tarkasti Suomessa kananjalostuksen ja kanatalouden asiantuntijana tunnettu Erkki Tiitola. Tiitola vakuuttui broilerin eduista ja innostui uutuudesta niin, että palattuaan Pariisista Pälkäneelle ryhtyi paistamaan kukkopoikaa nuotionhiilloksella vanhojen viikatteenterien päällä.¹⁴

Erkki Tiitola oli vierailut maailmankongressissa New Hampshire -rodun siitoskeskuksessa Viivierissä. Tiitola alkoi selvittää, miten Amerikasta saataisiin Suomeen raskaampaa kanarotua. Vuonna 1952 ulkomaan valuuttaa oli hankala saada, mutta vuorineuvos Ahlström auttoi Tiitolaa hankkimaan valuutan ja luvat. Tiitola tuotti helmikuussa 1952 Yhdysvalloista New Hampshire -kanojen munia. Tapahtuma oli suomalaisen kananjalostuksen kannalta merkittävä, koska Tiitola toi Suomeen aiemmin tuntemattoman kanarodun. New Hampshire -rotua oli sekä munivien kanojen kantoja että ”broilers”-kantoja, ja rotu tunnettiin erinomaisena lihantuottajana. Amerikkalaisten kultakanaksi kutsuttu New Hampshire alkoi levitä nopeasti myös Euroopassa. Vuonna 1953 Erkki

¹³ Erkki Tiitolan haastattelu 1990; Syyskuu 1924, Siipikarja 9/1963; Seppä, Antti, Ruotsin broilertuotannosta, Siipikarja 3/1971; Davidsen, David, Teurassiipikarjan (broilerin) jalostuksesta, Siipikarja 11/1958; Broilerkana tulee Suomeen, Sopimuskasvatustoiminta päässyt alkuun Hämeessä, Aamulehti 2.2.1961; Teurassiipikarjakaupan kehittämiskomitean mietintö 1936, s. 24–31, 41–60. Euroopan teurassiipikarjankasvatuksesta. Ks. Teurassiipikarjakaupan kehittämiskomitean mietintö 1936.

¹⁴ 9. Maailman siipikarjakongressi Pariisissa 2.–9.8.1951, Siipikarja 6/1950; Seuramatka Ranskaan elokuussa, Siipikarja 1/1951; Eiskonen, Anita, Maailman 9. Siipikarjakongressi Pariisissa 2.–9.8.1951, Siipikarja 9–10/1951; Tiitolan jalostuskanala, työ ja tulokset 1956, s. 8, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpainateaineisto, KK; Erkki Tiitolan haastattelu 1990; Erkki Tiitola avasi broilerin lentoreitin Amerikasta Suomeen, Filmitähtien puutarhjuhlista maatalousnäyttelyiden pariloille, Sydän-Hämeen lehti 29.5.1995.

Tiitolan mukaan rotu levisi erityisesti Tanskassa, Länsi-Saksassa ja Ranskassa, mutta pian se levisi kokeiltavaksi myös muihin Euroopan kanatalousmaihiin.¹⁵

Erkki Tiitolan aloittamana Suomessa alkoi innostus New Hampshire -rotuun. Vuoden 1957 alussa Siipikarjanhoitajain Liiton 111:stä lisäyskanalasta 41 ja 17:stä jalostuskanalasta kolme ilmoittivat tuottavansa New Hampshire -kanaa tai sen risteytystä. Suomessa rodun päätehtävä oli munantuotanto, ja siinä menestyessään rotu yleisty. Vuonna 1958 New Hampshire oli Suomen toiseksi suosituin kanarotu. Liiton kanalat tuottivat kanoja munantuotantoa varten, ja New Hampshire -rodun lihan tuotanto-ominaisuudet olivat sivutuotteen asemassa. Munantuottajat saattoivat hyödyntää New Hampshiren paistiarvoa toimittamalla kaupunkeihin tilauksesta patakuntoisia, herkullisina pidettyjä paisteja. Rodun maahantuonut Erkki Tiitola jatkoi broilerikannan jalostuskokeiluja Tiitolan jalostuskanalassa, Ali-Tossan tilalla Pälkäneellä.¹⁶

Suomessa siipikarjanlihankulutus oli ollut vähäistä. Vanhat, munintansa lopettaneet kanat olivat sitkeitä eivätkä maistuneet suomalaisille. Toisen maailmansodan aikana muun lihantuotannon vähennyttyä kananliha oli hetken kysyttyä. Kananlihaa kohtaan tunnettiin kuitenkin ennakkoluuloja, ja toisaalta sitä pidettiin ylellisyysherkkuna. Muualla siipikarjanlihasta oli tulossa arkiruokaa, mutta Suomessa ei ollut tarjota kuluttajalle laadukasta siipikarjanlihaa. Siipikarjanlihankulutuksen aikaansaamiseksi käytiin voimakasta keskustelua teurassiipikarjanlihan kaupan järjestämisestä 1950-luvun alussa. Myös Siipikarjanhoitajain Liitossa ryhdyttiin pohtimaan, miten munantuotannon sivutuotteena syntynyttä siipikarjanlihaa voitaisiin hyödyntää. Yhdeksi vaihtoehdoksi nousi teurassiipikarjan kaupan kytkeminen Tuottajain Lihakeskuskunnalle ja osuusteurastamoille.¹⁷ Siipikarjanlihan

¹⁵ Eiskonen, Anita, Maailman 9. Siipikarjakongressi Pariisissa 2.–9.8.1951, Siipikarja 9–10/1951; Erkki Tiitola avasi broilerin lentoreitin Amerikasta Suomeen, Filmitähtien puutarhajuhlista maatalousnäyttelyiden pariloille, Sydän-Hämeen Lehti 29.5.1995; Eiskonen, Anita, Uusia kanarotuja maassamme, Siipikarja 11/1952; Tiitola, Erkki, New Hampshire – uusi elinvoimainen rotu, Siipikarja 12/1953; NEW HAMPSHIRE-kanoja nyt myytävänä, Siipikarja 11/1953; Tiitolan jalostuskanala, työ ja tulokset 1956, s. 7, 13–14, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK; Toivanen, Ensio, New Hampshire, Siipikarja 7–8/1954; Toivanen, Ensio, Kuvasto Tiitolan jalostuskanalasta, Siipikarja 3/1957; Toivanen, Ensio, Tärkeitä kananhoidon kysymyksiä pohdittiin Göteborgissa, Siipikarja 10/1954.

¹⁶ Siipikarjanhoitajain liiton jalostuskanalat v. 1957 ja Siipikarjanhoitajain liiton lisäyskanalat v. 1957, Siipikarja 1–2/1957; Tiitolan jalostuskanala, työ ja tulokset 1956, s. 15, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK; Yhtä ja toista Tiitolan Hampseista ja jaloristeytyksistä 1958, s. 1–2, 4, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK; Tietoja Tiitolan tipuista 1959, s. 6, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK. Ilmeisesti myös Saarioisten kanalassa siirryttiin New Hampshire -rodun kasvatukseen vuonna 1953. Rotu nähtiin Rhode Island -rotua parempana, ja sillä tiedettiin olevan muiden hyvien ominaisuuksiensa lisäksi korkea teurasarvo. Saarioisten kana-aapinen 1954, s. 22, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK; Saarioisten kanalan tiedoitus, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK.

¹⁷ Eiskonen, Anita, Siipikarjan teuraskauppa järjestettävä tuottajia tyydyttävälle kannalle, Siipikarja 2/1950; Kokonaan unohdettu ala, Siipikarja 5/1950; Eiskonen, Anita, Miten teurassiipikarjakauppa olisi järjestettävä, Siipikarja 6/1950; Toivanen, E. E., Teuraskanojen kauppa, Siipikarja 12/1950; Suistoranta 1989, s. 167; Vain kunnollista teuraskanaa

kaupan kohentamiseksi aloitettiin järjestäytynyt teurassiipikarjan keräily, käsittely ja kauppa ensimmäisenä Lounais-Suomen tunnetulla kanatalousalueella. Lounais-Suomen Osuusteurastamon uusi siipikarjateurastamo käynnistyi vuonna 1952. Teurastamossa käsitellyn kananlihan määrä kasvoi nopeasti, ja joinakin vuosina yli puolet tuotannosta meni vientiin. Kotimaan markkinoita vaikeutti kananlihan kysynnän ja tarjonnan ajoittuminen eri vuodenaikoihin. Koska teurassiipikarjanlihan kauppa perustui muniviin kanoihin, ei sitä suunniteltu siipikarjanlihantuotannon näkökulmasta.¹⁸

1950- ja 1960-lukujen vaihteessa kananmunien ylituotannon ja vientivaikeuksien seurauksena Suomessa alettiin nähdä siipikarjanlihantuotanto elinkeinona. Viimeistään 1950-luvun lopulla saatettiin todeta kananlihan kotimaisen kulutuksen lisääntyneen. Lounais-Suomen Osuusteurastamon osuus oli noin puolet Suomessa tuotetusta siipikarjanlihasta. Lounais-Suomen Osuusteurastamossa teurastettiin siipikarjanlihaa vuonna 1958 yhteensä 379 899 kg, josta kukkopoikia oli 5 520 kg. Vuonna 1959 vastaavat luvut olivat 537 755 kg ja 8 588 kg. Myös muut teurastamot alkoivat havahduttaa kukkopoikien kasvatukseen, ja ainakin Lounais-Suomen Osuusteurastamossa Leghorn-rotuiset kukkopoijat todettiin kysytyiksi vuosikymmenen lopulla.¹⁹

2.3 Teollisuusjohtajien bisneskokeilut

Suomessa levisi huhu uudesta siipikarja-alasta 1950-luvulla. Siipikarja-alan asiantuntijoiden lisäksi ja heidän välityksellään ”Ameriikan *herkusta*” kiinnostui eri teollisuudenalojen johtohenkilöitä. Heikki Kössi on huomauttanut, että broilerista kiinnostuivat ensin vuorineuvokset, eivät maanviljelysneuvokset. Tietonsa vuorineuvokset saivat tunnetulta kanatalouden asiantuntijalta, broileriin perehtyneeltä Erkki Tiitolalta. Tiitolan ystäväverkosto oli laaja, ja hän tunsi esimerkiksi Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Juuso Waldenin ja Saarioinen Oy:n Reino Avoniuksen. Niin Walden kuin Avonius kysyivät neuvoa broilerin hankinnasta Tiitolalta.²⁰

Tieto broilerista oli saavuttanut henkilöt, joilla oli sekä mahdollisuus että kiinnostusta kokeilla uuden eläinkannan kasvatusta Suomessa. Broilerin maahantuontiin tarvittavien lupien saanti oli vai-

kauppaan, Siipikarja 9/1952; Eskola, Mirja, Enemmän kananlihaa ruokapöytään, Siipikarja 12/1952; Castrén, Ester, Kananlihan kotoisesta käytöstä, Siipikarja 7–8/1959.

¹⁸ Ks. esim. Suistoranta 1989, s. 167–168; Kaisla, Anja, Uusi ajanmukainen siipikarjateurastamo Turussa, Lounais-Suomen Osuusteurastamon uusi siipikarjaosasto on valmis, Siipikarja 11/1952; Toivonen, E. E., Teuraskanojen kauppa, Siipikarja 12/1950; Vain kunnollista teuraskanaa kauppaan, Siipikarja 9/1952; EBR., LSO:n kanakuulumisia, Siipikarja 6/1959; Castrén, Ester, Kananlihan kotoisesta käytöstä, Siipikarja 7–8/1959.

¹⁹ Maatalouden vuositilasto 1966, SVT III, taulu 40; Suistoranta 1989, s. 168–169; Lounais-Suomen Osuusteurastamon vuosikertomus 1957, s. 9, HKAb; Lounais-Suomen Osuusteurastamon vuosikertomus 1958, s. 7, HKAb; Lounais-Suomen Osuusteurastamon vuosikertomus 1959, s. 7–8, HKAb; Maatalouden vuositilasto 1965, SVT III, taulu 54; EBR., LSO:n kanakuulumisia, Siipikarja 6/1959.

²⁰ Jouko Tiitolan haastattelu 9.12.2008; Kössi, Heikki, Suomen Broileryhdistys – Finlands Broilerförening ry. 10-vuotta, Siipikarja 11/1980. Ks. myös Raitio 2001, s. 208. Erkki Tiitolan ja Saarioinen Oy:n yhteyksistä. Ks. luku 2.4.

keaa. Tunnetuimman ensimmäiseen tulokselliseen broilerinkasvatuskokeiluun johtaneen salakuljetustapauksen organisoivat Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n toimitusjohtaja Juuso Walden. Waldenin Simpeleen tehtailla haudottiin ilmeisesti Suomen ensimmäiset lihantuotantoon kasvatetut broilerit.²¹ Toimitusjohtaja Juuso Walden oli kiinnostunut maataloudesta, ja hänen harrastuksiinsa kuului kokeilla ennakkoluulottomasti vieraiden kotieläinlajien menestymistä Suomessa. Hankkeissaan impulsiivinen Walden etsi eläinlajeja, joista arveli olevan hyötyä maataloudelle. Toivo Nordbergin mukaan Waldenin ideoiden esikuva oli englantilaisen paperiagentuurin, Lamcon toimitusjohtaja Philip H. B. Leggen maatila. Lontoossa Walden oli maistanut vaalea Sussex -broileria ja pitänyt sen mausta. Yhtiön arkkitehti sai Lontoon työmatkalle erikoisen määräyksen: arkkitehdin oli tuotava Suomeen Leggen farmilta tilatut 500 broilerinmunaa. Walden tunsikin kokemuksesta maatalousministeriön maahantuontiluvan saannin hankaluuden, eikä uskonut englantilaisille broilerinmunille myönnettävän maahantuontilupaa. Yhtiön arkkitehti saapui Seutulan lentokentälle mukanaan suuri laatikollinen munakennoja. Tullimiesten tiedusteluun arkkitehti vastasi laatikon sisältävän vuorineuvos Waldenin broilerinmunia. Hämmästyksestä toivuttuaan tullimiehet takavarikoivat laatikon.²² Ensimmäinen yritys broilerinkasvatuksen aloittamiseksi kariutui.

Juuso Walden oli kuitenkin päättänyt aloittaa broilerinkasvatuksen. Koska maahantuontiluvan saanti tiedettiin mahdottomaksi, oli broilerinmunat salakuljetettava Suomeen. Uusi maahantuontiyritys tehtiin keväällä 1958. Tehtaan urheilujoukkue matkusti Lontooseen sikäläisen paperitehtaan otteluvieraaksi. Jokainen joukkueen neljästäkymmenestä urheilijasta toi mukanaan 40–50 broilerinmunaa, ja Suomeen tuotiin siten yhteensä yli 1 500 broilerinmunaa. Nämäkin munat lienevät olleen peräisin Leggen farmilta. Broilerinmunia odottivat Seutulan lentokentällä paperitehtaan autot, joilla munat kiidätettiin hautomoon Simpeleelle. Myöhemmin monet muut, kuten yhtiön jalkapalloilijat ja soutajat kartuttivat tehtaan broilerikantaa. Salakuljetetuista munista ei tosin aina kuoriutunut broileriuntuvikkoja.²³

Simpeleen broilerikanta lisääntyi nopeasti ja käsitti suurimmillaan 8 000 lintua. Broilerituotanto suunniteltiin toteutettavaksi yhteistyössä paikallisten maanviljelijöiden kanssa, mutta suunnitelma

²¹ Nordberg 1980, s. 382; Kössi, Heikki, Suomen Broileryhdistys – Finlands Broilerförening ry. 10-vuotta, Siipikarja 11/1980. Myös Jouko Tiitola korostaa Juuso Waldenin kasvattaneen Suomessa ensimmäisenä broilereita, mistä hän oli kuullut isältään Erkki Tiitolta. Jouko Tiitolan haastattelu 9.12.2008. Myös Eino Sinisalo tietää Waldenin tuoneen Englannista broilerinmunia. Hän korostaa munien maahantuontien olleen kuitenkin hajatapauksia ja jalostuksen tieteellistä työtä. Eino Sinisalon haastattelu 3.5.2007.

²² Nordberg 1980, s. 381; Klemola 1970, s. 129–130; Sirén 2007, s. 105–106. Kössin mukaan Walden sai osoitteen broilerinmunien hankintaan Erkki Tiitolalta. Kössi, Heikki, Suomen Broileryhdistys – Finlands Broilerförening ry. 10-vuotta, Siipikarja 11/1980.

²³ Klemola 1970, s. 130–131; Nordberg 1980, s. 382, 349, 430, 485; Sirén 2007, s. 106. Koska paikat vaihtelevat kertomuksissa, lyhyellä aikaa lienee tehty useita salakuljetusyrityksiä.

broilerinkasvatuksesta tehtaan ulkopuolisilla tiloilla ei toteutunut. Broilerit haudottiin Simpeleellä ja tuotiin untuvikkoina yhtiön omistamalle Lotilan tilalle Valkeakoskelle. Vuoden 1959 lokakuussa Lotilan vaalea Sussex -broilerikanta käsitti yli 100 lintua. Lotilan puutarhan myymälöistä uutuutta sai ostaa vuorokauden toimitusajalla 300 markan kilohintaan. Yhtiön vieraskerhoilla ja tehdasruokaloissa syötiin broileria kyllästymiseen asti, mutta sen myynti osoittautui vaikeaksi. Heikon meneekin vuoksi broileria ryhdyttiin pakastamaan lumihangessa, mutta suojasää koitui pakasteiden kohtaloksi. Säilyvyyden lisäksi broilerin markkinoinnissa oli hankaluuksia. Vaikka Juuso Walden itse markkinoi uutuutta Helsingin ravintoloissa ja kauppahallissa, vieras maku ei tehnyt suomalaisiin vaikutusta. Simpeleen broileri ei käynyt kaupaksi. Simpeleen paikallisjohto sai tarpeekseen taloudellista tappiota tuottaneesta broilerista. Broilerituotannosta ei ollut paperitehtaan sivubisnekseksi. Kasvatus lopetettiin yhtiön kaikilla tehtailla 1960-luvun puolivälissä.²⁴ Simpeleen broilerista ei muodostunut pysyvää kantaa suomalaiselle broilerituotannolle.

Salakuljetusten ohella Suomessa kokeiltiin lihantuotantoon kasvatetun teuraskananpojan tuotantoa laillisin keinoin. Sahalahtelaisen Saarioinen Oy:n toimitusjohtaja Reino A. Avoniuksen johdolla Saarioisten kartanon mailla ryhdyttiin harjoittamaan monipuolista maatalous- ja teollisuustoimintaa, johon kuuluivat muun muassa kanat, ketut, siat ja juurikasviviljely. Siipikarjanhoitajain Liiton Ensio Toivanen kuvasi Avoniusta vuonna 1963: ”Hän on energinen mies, ja liikemies. ”Onko sinulla hyviä uusia ideoita”, on eräs hänen kysymyksensä jokseenkin joka tapaamisella. Monella on ideoita, mutta ei ole tarmoa niitä toteuttaa. Toimitusjohtaja Avonius etsii niitä ja hyvän keksittyään alkaa sitä toteuttaa.”²⁵

Koska Reino Avonius tutki ja kokeili perinteiseen suomalaiseen maatalouteen kuulumattomien kotieläinten kasvatusta Saarioisten mailla, työntekijät saivat tottua mitä erikoisempien eläinten hoitamiseen. Työntekijöiden mieleen jäivät erityisesti Saarioisilla laiduntaneet suuret hanhilaumat²⁶. Ensimmäiseksi Saarioinen tunnettiin vuonna 1946 perustetuista kanaloistaan. Munivien kanojen poikastuotannon ohella Saarioinen aloitti teuraskananpoikien tuotannon vuonna 1948. Toimitusjohtaja Reino Avoniuksen mukaan siipikarjantuotantoa laajennettiin, koska ”Saarioisissa ryhdyttiin järkiperäisesti kehittämään teurassiipikarjan kauppaa täysin kansainväliselle tasolle”²⁷. Avonius halusi ohjata Suomen mukaan Amerikan ja Länsi-Euroopan broilerituotannon kehitykseen. Vuonna 1956 aloitettiin Avoniuksen sanoin suomalaisen broilerin kehitystyö. Saarioisilla kokeiltiin useita

²⁴ Lotilan siipikarjaparveen liittyvät nyt myös teuraskanat, Valkeakosken Sanomat 17.10.1959; Nordberg 1980, s. 382; Klemola 1970, s. 131; Sirén 2007, s. 106.

²⁵ Toivanen, Ensio, Vuodet vierivät, Reino Avonius 50-vuotias, Siipikarja 5/1963.

²⁶ Ks. esim. Elli Marjamäen haastattelu 24.11.2008; Toivo Jauhaisen haastattelu 26.6.2007.

²⁷ Avonius, Reino A. 1961, Saarioisten yleisesittely, Saarioinen tänään -kotelo, SOyA.

kanarotuja ja risteytyksiä etsittäessä lihantuotantoon parhaiten soveltunutta broilerirotua. Risteytyskokeiluissa käytettyjä puoliraskaita rotuja olivat muun muassa White Rock, New Hampshire, Rhode Island ja vaalea Sussex. Lisäksi tutkittiin Suomessa yleisen Leghorn-munijarodun ominaisuudet. Reino Avoniukselle tämä oli alkua amerikkalaisen ”*broiler-business*” -idean siirtämisessä Suomeen.²⁸

Teollisuusmiesten broilerituotannon kokeilut edistivät suomalaisten tietoisuutta uudesta siipikarjanlihasta. Juuso Waldenin suunnitelmassa maataloilla tapahtuvasta broilerituotannosta nähdään myöhemmän, sopimustuotantoon perustuvan broilerituotannon piirteitä²⁹. Teollisuusmiesten merkitys oli ratkaiseva, koska yksityishenkilöillä ilman yrityksen antamia resursseja ei ollut mahdollisuutta kokeilla broilerin menestymistä Suomessa. Yritysjohtaja Walden ja Avonius yhdisti maatalouteen liittynyt kokeilunhalu sekä mahdollisuus sen toteuttamiseen ilman merkittävää taloudellista riskiä.

2.4 Ala alkoi White Rock -untuvikoista

Erkki Tiitola oli kehottanut suomalaisia kiinnittämään huomiota Yhdysvaltain kananlihantuotannon kasvuun ja ennustanut kananlihasta merkittävää kilpailijaa naudan- ja sianlihalle vuonna 1954. Vuosikymmenen vaihteessa todettiin siipikarjanlihankulutuksen kasvaneen huomattavasti. Vuonna 1960 Ensio Toivanen saattoi todeta munantuotannon sivutuotteen, teuraskan olevan useissa korkean elintason maissa toissijainen siipikarjanlihantuotannossa. Tärkein siipikarjanlihatuote oli teuraaksi kasvatettu poikanen eli broileri. Toivasen mukaan sen kysyntä selittyi lihan hyvällä maulla, terveellisyydellä ja edullisuudella.³⁰ Myös Suomessa siipikarjanlihantuotannon mahdollisuudet alettiin ottaa vakavasti.

Hankkijan Anttilan koekanalassa Tuusulassa valmistauduttiin broilerituotantoon helmikuussa 1959. Poikaskanalassa aloitettiin broilerinrehututkimukset. Kokeiden tarkoituksena oli valmistaa Suomen olosuhteisiin soveltuvat broilerinrehuseokset. Koska kokeet oli aloitettu hyvissä ajoin, Hankkija saattoi tarjota markkinoille broilerityyppisten kananpoikien ruokintaan kehitetyn Lihotus-Tipurehun kesällä 1959. Myös Turun Muna Oy:ssä tehtiin ensimmäisiä broilerinrehututkimuksia, ja ai-

²⁸ Avonius, Reino A. 1961, Saarioisten yleisesittely, Saarioinen tänään -kotelo, SOyA; Broilerkana tulee Suomeen, Sopimuskasvatustoiminta päässyt alkuun Hämeessä, Aamulehti 2.2.1961; Esimerkki Pirkanmaasta eli Saarioinen tänään, Pirkanmaan Joulu 1962; Toivo Jauhaisen haastattelu 26.6.2007; Raitio 2001, s. 206–210, 213. Ks. myös Suoraan pellolta säilykepurkkiin, Kansanlehti 30.9.1959; Broileri – nousevan elintason maukas pöydänanti, Keski-suomalainen 3.2.1961; Broilerituotanto lisä siipikarjatuotantoon, Ilkka 9.2.1961; Paistinkanojen tuotannon lähtölaukaus Sahalahdelta, Kansanlehti 2.2.1961.

²⁹ Vrt. luku 3.

³⁰ Tiitola, Erkki, Yhdysvaltain teuraspoikatuotannosta, Siipikarja 6/1954; Toivanen, Ensio, Valkoinen Rock – uusi kanarotu maassamme, Siipikarja 1–2/1960; Toivanen, Ensio, Broiler esittäytyy, Siipikarja 10/1959.

nakin Munkkilan ruokintakoelaitoksella tehtiin broilerin ruokintakokeita kesällä 1959. Keväällä 1960 Turun Muna Oy mainosti rehunimikkeitä Broiler-Sampo 1 ja Broiler-Sampo 2.³¹

Siipikarjanhoitajain Liitossa herättiin broilerin mahdollisuuksiin lihantuottajana, ja liitto selvitti teuraspoikastuotannon kehittämismahdollisuuksia Suomessa. Liiton jalostusvaliokunta ja johtokunta pitivät välttämättömänä White Rock -rodun maahantuontia. Jalostusvaliokuntaan kuuluivat vuonna 1959 Viljo Vainikainen, Martti Antvuori, Otto Kallela, toiminnanjohtaja Ensio Toivanen ja jalostuskonsultti Toivo Jauhiainen. Siipikarjanhoitajain Liiton johtokuntaan kuuluivat varsinaisina jäseninä Otto Kallela, Nils Westermarck, Vilho V. Savolainen, E. E. Toivonen ja Ensio Toivanen sekä varajäseninä Teuvo Järviö ja Siiri Nieminen. Liitto halusi kokeilla White Rock -rodun soveltuvuutta Suomeen. Se halusi samalla ohjata broilerituotantoa Suomessa alusta alkaen niin, ettei suomalaisille tarjottaisi munivan kanan poikasia broilerina. Niiden ei katsottu vastaavan tarkoitustaan lihanlaadultaan tai tuotantokustannuksiltaan. Vuonna 1959 Siipikarjanhoitajain Liitossa todettiin, että ”*Broilerin eli teuraspoikasten menekille alkaa meidänkin maassamme olla vähitellen mahdollisuuksia.*”³² Liitto haki maa- ja metsätalousministeriöltä luvan emoaineksen tuontiin ja tuotti Tanskasta erän White Rock -siitospoikasia kesällä 1959. Tuontipoikaset muuttivat puolen vuoden karanteeniin Siipikarjanhoitajain Liitossa työskennelleen Antero Sarajan vastavalmistuneeseen poikaskanalaan Hausjärvelle. Kasvutuloksiin oltiin tyytyväisiä, ja White Rock -rodusta uskottiin tulevan Suomen broilerirotu.³³ Siipikarjanhoitajain Liiton toimia voidaan pitää suomalaisen broilerituotannon alkuna: virallinen taho toi luvallisesti maahan uuden eläinrodun, josta muodostui pysyvä kantta³⁴.

Suosituin broilerirotu, amerikkalainen White Rock oli menestynyt esimerkiksi Tanskan virallisissa kokeissa. Myös Suomessa, Sahalahdella oli päädytty koetoiminnassa siihen, että White Rock oli broileriroduista paras. Broilerituotannon esikuvat olivat Saarioinen Oy:n Reino Avoniuksella Ame-

³¹ Kanojen ruokintakokeet 1959–1961, Hankkijan koetoiminnan julkaisu 1 1962, s. 3, 23–35, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK; Hankkijan LIHOTUS-TIPU lihottaa kananne – kanat lihottavat kukkaronne, Siipikarja 7–8/1959; Tänä keväänä ryhdymme kasvattamaan BROILEREITA, Siipikarja 3/1960; Jouko Tiitolan haastattelu 9.12.2008.

³² Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1959, s. 3, SSIA.

³³ Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1958, s. 4–5, 15, SSIA; Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1959, s. 3–5, 13, SSIA; Toivanen, Ensio, Valkoinen Rock – uusi kanarotu maassamme, Siipikarja 1–2/1960; Toivo Jauhaisen haastattelu 26.6.2007; Antero Sarajan henkilökohtainen tiedonanto 29.6.2009.

³⁴ Vastavain perustein on ajoitettu puoli vuosisataa aikaisemmin Suomeen saapuneen uuden tuotantoalan, turkistarhauksen alku. Amerikansuomalaiset paluumuuttajat ilmeisesti toivat idean ja ensimmäiset tarhaturkiseläimet Suomeen 1900-luvun alussa. Suomalaisen turkistarhauksen alku ajoitetaan ensimmäisten tarhattavien kettujen maahantuontiin Norjasta vuonna 1916. Myös turkistarhausta on harjoitettu maataloilla, ja ala liittyi maatalojen monialaistumiskehitykseen. Vihiinen 2004, s. 282–283. Turkistarhauksen ja broilerituotannon saapumisessa Suomeen on yhteneväisyyksiä, ja alojen laajenemisessa esiintyi samanaikaisuutta. Alojen myöhempää kehitystä verrattaessa broilerituotanto vakiinnutti asemansa ajallisesti nopeammin.

rikassa, ja Avoniuksen sekä Saarioisten työntekijöiden Amerikan opintomatkat olivat merkittäviä broilerituotannon edistämiseksi. Avonius kävi Amerikassa vuosina 1962 ja 1965, jolloin hänelle esittelivät broilerialaa niin yliopiston tutkijat kuin broilerituottajat. Matkojen tarkoitus kulmineitui Avoniuksen toteamukseen vuoden 1962 opintomatkaansa: ”sain lukuisia uusia ajatuksia hyödynnettäväksi siipikarjatiloillemme ja jalostuslaitoksillamme Suomessa”³⁵. Avoniuksella oli yhteyksiä myös suomalaisiin siipikarjatalouden asiantuntijoihin, ja hän sai arvokkaita ohjeita Erkki Tiitolalta³⁶. Tiitolan merkitystä on korostettu Saarioisten broilerituotannon alkuun, johon näki merkittävää osuutensa myös Siipikarjanhoitajain Liiton Ensio Toivanen. Toivasen palattua broilerituotannon opintomatkalta Amerikasta 1950-luvun lopulla hän sai kutsun Saarioisiin. Reino Avonius pohti rodun valintaa päätettyään aloittaa broilerituotannon suuremmassa mitassa. Toivanen tiesi New Hampshire -kauden päättyneen Amerikassa kymmenen vuotta sitten ja tuolloin olleen suosittuja rodut White Rock ja White Cornish. Ensio Toivasen mukaan mainitut rodut ilmestyivät pian Saarioisiin.³⁷

Saarioinen Oy korosti tuottaneensa kesäkuussa 1959 Suomeen siitoseläinkannan, joka käsitti 400 White Rock -rotuista siitoskanaa ja -kukkoa. Tuonnille hankittiin maa- ja metsätalousministeriön lupa. Suomeen saapuneet broilerit joutuivat karanteeniin ja eläinlääkäriin valvontaan. Tarkasti varjelluissa karanteenitiloissa kuoriutuivat hautomotyöntekijä Elli Marjamäen mukaan ”*ne ensimmäiset pojat*”³⁸. Poikasten kuoriuduttua niitä kasvatettiin karanteenitilaan rakennetuissa karsinoissa. Broilerituotannon alkuvaiheessa poikasmäärät olivat kuitenkin pieniä³⁹. Saarioisten tuontia on korostettu

³⁵ Suomennos kirjoittajan. Reino A. Avoniuksen kirje Mc. Kenny Willisille 11.7.1962, Reino A. Avonius Yhdysvalloissa 1962 -kansio, SOyA.

³⁶ Jouko Tiitolan haastattelu 9.12.2008; Eino Sinisalon haastattelu 3.5.2007; Anna-Maija Kallion henkilökohtainen tiedonanto 11.2.2009; Erkki Tiitolan kirje Reino Avoniukselle 9.10.1959, Matkakertomus...-kotelo, SOyA; Erkki Tiitolan kirje H. Aschille 10.10.1959, Matkakertomus...-kotelo, SOyA; Fachverband der Futtermittelindustrie e. V.:n kirje Erkki Tiitolalle 12.10.1959, Matkakertomus...-kotelo, SOyA; Erkki Tiitolan kirje Reino Avoniukselle 17.10.1959, Matkakertomus...-kotelo, SOyA.

³⁷ Toivanen, Ensio, Valkoinen Rock – uusi kanarotu maassamme, Siipikarja 1–2/1960; Broilerkana tulee Suomeen, Sopimuskasvatustoiminta päässyt alkuun Hämeessä, Aamulehti 2.2.1961; Avonius, Reino A. 1961, Saarioisten yleisesittely, Saarioinen tänään -kotelo, SOyA; Esimerkki Pirkanmaasta eli Saarioinen tänään, Pirkanmaan Joulu 1962; Raitio 2001, s. 213; Avotie, Annikki 1995, Saarioisten historiaa, alkuvuodet, miten kaikki alkoi, Saarioinen tänään -kotelo, SOyA; Broilerituotanto lisä siipikarjatuotantoon, Ilkka 9.2.1961; Herkullinen kananpoikabroilerpaisti puntarissa, Hämeen Yhteistyö 2.2.1961; Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007; Heikki Ojalan haastattelu 29.4.2005; Elli Marjamäen haastattelu 24.11.2008; Toivanen, Ensio, Vuodet vierivät, Reino Avonius 50-vuotias, Siipikarja 5/1963; Eino Sinisalon haastattelu 3.5.2007. Amerikkalaisesta broilerituotannosta. Ks. esim. useat päiväämättömät amerikkalaiset broileriesitteet, Amerikka 1950-luku -kotelo, SOyA. Avoniuksen Amerikan matkoista. Ks. esim. Reino A. Avonius Yhdysvalloissa 1962 -kansio, SOyA; Reino A. Avonius Yhdysvalloissa 1965 -kansio, SOyA.

³⁸ Elli Marjamäen haastattelu 24.11.2008.

³⁹ Elli Marjamäen kertomus ensimmäisistä broilereista saattaa liittyä ensimmäisen maahantuonnin sijaan Saarioisten oman broilerituotannon alkuun. Marjamäen mukaan ensimmäiset broileriemot kasvatettiin Laitialassa, mistä munat tuotiin Saarioisille. Elli Marjamäen haastattelu 24.11.2008. Toivo Jauhiaisen mukaan hänen tullessa töihin Saarioisille syksyllä 1961 broilerituotanto oli pientä. Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007.

rodun ensimmäisenä maahantuontina Suomeen.⁴⁰ Koska Siipikarjanhoitajain Liiton ja Saarioinen Oy:n White Rock -siitoseläinkannan maahantuonti ajoittui samaan aikaan, niillä saattoi olla yhteistyötä maahantuonnissa. Avoniuksella oli yhteyksiä Siipikarjanhoitajain Liittoon Toivasen kautta, ja liitosta Saarioinen Oy:lle siirtyneen Toivo Jauhiaisen mukaan linnut hankittiin Saarioisiin nimenomaan Siipikarjanhoitajain Liiton välityksellä. Saarioinen Oy:n maahantuonti on tullut Siipikarjanhoitajain Liiton maahantuontia kuuluisammaksi, sillä Reino A. Avonius piti huolen, että Saarioisten broileri tunnettiin lehdistössä. Avonius huomasi, että hänen oli broilerituotannon lisäksi aloitettava tuotteen markkinointi.⁴¹

Saarioinen Oy näki alusta alkaen asemansa suomalaisen broilerituotannon aloittajana, ja sen asemaa broilerinkasvatuksen ja markkinoinnin aloittajana on korostettu. Vuonna 1959 Saarioisissa yhtiön merkitys Suomen broilerituotantoon nähtiin suurena, ja se halusi Broiler-nimen omaksi tuotemerkikseen. Turvatakseen vuosien jalostustyön tuloksen Saarioinen Oy jätti 25.3.1959 patenti- ja rekisterihallitukseen Broiler-nimestä turvaleima-anomuksen, joka hyväksyttiin syyskuussa 1960. Uutuus nimettiin Suomessa amerikkalaisen esikuvan mukaan⁴². Saarioinen Oy korosti aloittaneensa Suomen paistikananpoikatuotannon, nimenneensä tuotteen broileriksi ja tehneen sen tunnetuksi Suomessa. Saarioinen Oy rekisteröi Broiler-nimen erottaakseen tuotteen muista kanoista ja kukkopojista. Keväällä 1963 Saarioinen Oy perusteli asiaa siitoseläinmäärällään ja sillä, että se valmisti tuotteen itse haudonnasta markkinointiin.⁴³ Myös Siipikarjanhoitajain Liitossa korostettiin Saarioinen

⁴⁰ Tosin Saarioinen Oy oli saattanut tuoda vuotta aiemmin koe-erän White Rock -broilerinmunia. Saarioisten tilanhoitaja Johannes Reskolan poika Heikki oli pikkupoikana isänsä mukana 1950-luvun viimeisinä kesinä – ilmeisesti vuonna 1958 – hakemassa Tanskasta White Rock -broilerinmunia, joista haudottiin Saarioisille siitoseläimiä, ja joiden jälkeläisistä kasvatettiin broilerit kesän 1959 esittelytilaisuuksiin. Myös Sinisalonen mukaan ensimmäisellä kerralla tuotiin broileriemojen munat. Tosin Reskolan mukaan tuonti ajoittui Siipikarjanhoitajain Liiton kanssa samaan aikaan. Kaksi eri tuontikertaa lienevät yhdistyneen. Heikki Reskolan henkilökohtainen tiedonanto 29.6.2009; Antero Sarajan henkilökohtainen tiedonanto 29.6.2009; Eino Sinisalonen haastattelu 3.5.2007.

⁴¹ Raitio 2001, s. 213; Broilerkana tulee Suomeen, Sopimuskasvatustoiminta päässyt alkuun Hämeessä, Aamulehti 2.2.1961; Amerikkalaista teuraskanaa suomalaiseen pöytään, Helsingin Sanomat 2.2.1961; Broileri – nousevan elintason maukas pöydänanti, Keskisuomalainen 3.2.1961; Broilerituotanto lisää siipikarjatuotantoon, Ilkka 9.2.1961; Paistinkanon tuotannon lähtölaukaus Sahalahdelta, Kansanlehti 2.2.1961; Herkullinen kananpoikabroilerpaisti puntarissa, Hämeen Yhteistyö 2.2.1961; Suoraan pellolta säilykepurkkiin, Kansanlehti 30.9.1959; Avonius, Reino A. 1961, Saarioisten yleisesittely, Saarioinen tänään -kotelo, SOyA; Esimerkki Pirkanmaasta eli Saarioinen tänään, Pirkanmaan Joulu 1962; Toivanen, Ensio, Vuodet vierivät, Reino Avonius 50-vuotias, Siipikarja 5/1963. Vrt. Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007. Ks. myös Anna-Maija Kallion henkilökohtainen tiedonanto 11.2.2009. Saarioisia käsittelevissä lehtiartikkeleissa korostettiin maahantuodun broilerin amerikkalaisuutta, mutta tuonti lienee tapahtunut Tanskasta. Ks. myös esim. Broilerien kasvatusta perustuu pääosalta sopimustoimintaan, Aamulehti 31.1.1963.

⁴² Amerikkalaista teuraskanaa suomalaiseen pöytään, Helsingin Sanomat 2.2.1961; Anna-Maija Kallion henkilökohtainen tiedonanto 11.2.2009. Huomattakoon, että patenttihakemus oli tehty kesän 1959 kuuluisaa maahantuontia aiemmin.

⁴³ Broilerkana tulee Suomeen, Sopimuskasvatustoiminta päässyt alkuun Hämeessä, Aamulehti 2.2.1961; Avonius, Reino A. 1961, Saarioisten yleisesittely, Saarioinen tänään -kotelo, SOyA; Esimerkki Pirkanmaasta eli Saarioinen tänään, Pirkanmaan Joulu 1962; Raitio 2001, s. 213, alaviite 3. Saarioisilla oli tehty useita risteytyskokeita puoliraskailla roduilla, ja risteytyksistä kasvatettiin poikasia. Varsinainen broilerirotu korvasi risteytykset. Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007. Esimerkiksi Heikki Ojala on korostanut Reino Avoniuksen vaikutusta elintarviketeollisuuden alkumetreillä. Heikki Ojalan haastattelu 29.4.2005.

Oy:n merkitystä uuden alan aloittajana Suomessa. Ensio Toivanen näki Saarioinen Oy:n merkittävimmäksi ansioksi siipikarjataloudessa ”*broilertuotannon rohkean aloittamisen ja alan kaikinpuolisen kehittämisen maassamme*”⁴⁴. Toivanen näki vuonna 1963 broilerin aseman suomalaisilla lihamarkkinoilla Avoniuksen ansioksi. Toivasen sanoin ”*Uuden asian läpivienti on vaatinut rohkeutta, idearikkautta ja varoja.*”⁴⁵

Olipa ensimmäisen pysyvän White Rock -broilerikannan maahantuojaa kuka tahansa, Saarioinen Oy:llä oli selvä suunnitelma Suomen broilerituotannosta 1950-luvun jälkipuolella. Siipikarjanhoitajain Liiton ja Saarioinen Oy:n syyt broilerien maahantuontiin erosivat. Liitto ei pyrkinyt aloittamaan omaa broilerituotantoa, vaan edistämään alan virallisena tahona broilerituotannon kehitystä Suomessa. Saarioinen Oy pyrki laajentamaan omaa elintarviketeollisuustuotantoaan uudelle alalle. Se ei ollut kuitenkaan yksin viemässä alaa eteenpäin. Ajatus uuden alan siirtämisestä Suomeen oli virinnyt usealla taholla esikuvana amerikkalainen ja länsieurooppalainen kehitys.

Suomalaisen broilerituotannon kokeilukausi päättyi vuonna 1959, jolloin Suomeen tuotiin broilerikanta tarkoituksena aloittaa uusi kotieläintuotannon ala. Uuden eläinkannan maahantuontiin vaikuttivat siipikarja-alan asiantuntijat sekä suoraan että välillisesti elintarviketeollisuuden edustajien kautta. Uuden eläinkannan maahantuonti ei yksin taannut alan menestystä Suomessa. Broilerin lisäksi Amerikasta tuotiin malli, miten broileri tehtiin kuluttajille tunnetuksi. Suomessa broileri esiteltiin ensimmäisen kerran suurelle yleisölle Kangasalan maatalousnäyttelyssä sekä Marttojen juhlassa Hämeenlinnassa kesällä 1959.⁴⁶ Näissä tilaisuuksissa monet maistoivat ensimmäisen kerran uutta siipikarjanlihaa. Suomalaisen broilerituotannon syntyvaiheessa näkyivät amerikkalaiset vaikutteet sekä broilerirodun valinnassa että broilerin markkinoinnissa. Innovaation saapuessa Suomeen elintarviketeollisuus otti broilerin omakseen. Elinkeinona broilerituotannolla oli vielä lähinnä vähäistä merkitystä elintarviketeollisuudessa – ei suomalaisessa maatilataloudessa.

⁴⁴ Toivanen, Ensio, Vuodet vierivät, Reino Avonius 50-vuotias, Siipikarja 5/1963.

⁴⁵ Toivanen, Ensio, Vuodet vierivät, Reino Avonius 50-vuotias, Siipikarja 5/1963.

⁴⁶ Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007; Heikki Ojalan haastattelu 29.4.2005; Elli Marjamäen haastattelu 24.11.2008; Toivanen, Ensio, Broiler esittäytyy, Siipikarja 10/1959; Heikki Reskolan henkilökohtainen tiedonanto 29.6.2009.

3. ERIKOISTUMISEN EDELLÄKÄVIJÄT 1961–1981

3.1 Rakentuminen elintarviketeollisuuden osaksi

Suomalaisen broilerituotannon synnystä on muodostunut myyttinen tarina. Alan peruslähtökohtien rakentuminen oli kuitenkin elintarviketeollisuuden aloitteesta alkanut pitkälinen prosessi, joka jatkui 1950-luvun lopulta 1970-luvulle saakka. Alan rakentumisella tarkoitetaan broilerituotannon määrätymistä muutamille elintarviketeollisuuslaitoksille ja siitä seuraavaa alan maantieteellistä jakautumista sekä yleisesti broilerin tuotantoketjun muodostumista. Ensio Toivanen tiesi vuonna 1961, että esimerkiksi USA:ssa ja Tanskassa broilerituotanto oli rakentunut teurastamoiden ja tuottajien välisten kasvatussopimusten varaan⁴⁷. Suomen elintarviketeollisuuden oli ratkaistava, miten järjestää broilerin tuotantoketjun vaiheet ennen teurastamoita. Ennen tuotantoketjun rakentamista sen oli kuitenkin ratkaistava broilerituotannon peruslähtökohta. Uuden alan aloittamiseen Suomen elintarviketeollisuudella oli 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa kolme vaihtoehtoa: jalostaa Suomen olosuhteisiin soveltuva eläinkanta, hyödyntää maahantuotua eläinkantaa tai myydä munivan kanan poikasia broilerina. Broilerituotannon aloittamiseksi Suomessa elintarviketeollisuus käytti samanaikaisesti jokaista kolmesta vaihtoehdosta.

Suomen ensimmäinen virallinen broilerirotu oli White Rock. Broilerituotanto aloitettiin Suomessa Tanskasta tuotujen lintujen karanteenin päätyttyä alkuvuodesta 1960. Saarioinen Oy:n teurastamossa Sahalahdella alettiin tuottaa broileria vuonna 1960, ja seuraavana vuonna siipikarjateurastamon pääpaino oli broilerilla. Saarioinen Oy oli aloittanut karanteenin päätyttyä sekä broilerin haudonnan että kasvatuksen. Broilerinkasvatus opeteltiin Saarioisten omissa kanaloissa, ja yrityksellä oli huomattavat broilerin kasvatustilat 1960-luvun alkuvuosina. Broilerituotanto siirtyi uuteen vaiheeseen, kun Saarioinen Oy alkoi tehdä broilerin kasvatussopimuksia yksityishenkilöiden kanssa. Tuotannon kasvaessa oli hankittava yrityksen ulkopuolisia kasvatusiloja, ja Saarioinen Oy katsoi olleensa ensimmäinen broilerin tuotantosopimusten⁴⁸ tarjoaja Suomessa. Koska ensimmäiset kasvatussopimukset tehtiin vuonna 1961, yhteistyötahoja oli alettu etsiä heti broilerituotannon alettua. Saarioisten kanaloiden työnjohtaja Eino Sinisalo sai tehtävään opin Erkki Tiitolalta. Sopimustuotannon alkuvaiheessa Sinisalo joutui etsimään kasvattajia Eurajoelta ja Laitilan kanapitäjästä, joihin hän sai

⁴⁷ Toivanen, Ensio, Paistipoikanen kiinnostaa, Siipikarja 3/1961. Esimerkiksi Ruotsissa ei jalostettu broileria, vaan hyödynnettiin amerikkalaista jalostetta. Ruotsissa alettiin kuitenkin pyrkiä siihen, että broilerikasvattajat tekisivät omia broileriristeytyksiä. Ruotsin broilertuotannossa jalostustoiminta alulla, Siipikarja 1–2/1963.

⁴⁸ Reino Avonius tutustui amerikkalaiseen broilerin sopimustuotantoon vuonna 1962. Amerikan matkallaan Avonius vieraili esimerkiksi alueen suurimman broilerin sopimusviljelijän – eli sopimuskasvattajan – Mc. Kenny Willisin broileritilalla Marylandissa. Avonius katsoi vierailun tuottaneen uusia ajatuksia suomalaisille broileritiloille. Ks. esim. Matkapäiväkirja 11.6.1962, Reino A. Avonius Yhdysvalloissa 1962 -kansio, SOyA; Reino Avoniuksen kirje Norman Helbackalle 12.7.1962, Reino A. Avonius Yhdysvalloissa 1962 -kansio, SOyA; Reino A. Avoniuksen kirje Mc. Kenny Willisille 11.7.1962, Reino A. Avonius Yhdysvalloissa 1962 -kansio, SOyA.

broilerieriä kokeiltaviksi munivan kanan poikastuottajille. Marraskuussa 1961 esimerkiksi Antti Lallan ja Lainion siitoskanalat Laitilassa tarjosivat Saarioinen Oy:lle omista White Rock -poikasista kasvattamiaan broilereita, joista tehtiin kasvatussopimus. Ensin broilereita kasvattivat Saarioinen Oy:llä muun kanatalouden harjoittajat Saarioisten määräämästä rodusta. Pitkistä matkoista huolimatta menettely katsottiin ainoaksi vaihtoehdoksi tuotannon aloittamiseksi. Vuonna 1961 tehdyistä, ensimmäisistä pidempään jatkuneista kasvatussopimuksista yksi tehtiin Länkipohjaan Suoma Naapin tilalle.

Toukokuussa 1962 Saarioinen Oy:llä oli vain kaksi broilerinkasvatuksen vuosisopimusta, vaikka broilerituotantoa pyrittiin harjoittamaan vakiosopimuksilla, ja muita sopimuksia tehtiin tilapäisesti. Saarioinen Oy pyrki pitkäaikaiseen ja ympärivuotiseen yhteistyöhön broilerinkasvatuksessa, jolloin sopimuskasvattaja saattoi erikoistua broilerituotantoon. Saarioinen Oy tarjosi broilerin sopimuskasvatusta Tampereen seudun lisäksi laajemmalle Etelä- ja Keski-Suomeen. 1970-luvun ensimmäisinä vuosina Saarioinen Oy:llä oli Sahalahdella ja sen ympäristökunnissa 13 sopimuskasvattajaa. Saarioinen Oy:n broilerin tuotantoketju rakentui vähitellen. Broileriemoja munitettiin Hollolassa Laitilan kartanossa, mutta broileriemoja alettiin kasvattaa munintaikään myös Saarioisten omissa tiloissa sekä sopimuskasvattajilla. Broilerinmunat kuljetettiin Saarioisten hautomoon, ja vastakuoriutuneet poikaset kasvatettiin teurasikään pääosin sopimuskasvattajilla.

Saarioinen Oy oli kiinnostunut Suomeen soveltuvan broilerin jalostuksesta. Syksyllä 1961 jalostustyö sai uutta asiantuntemusta, kun Siipikarjanhoitajain Liiton jalostusagronomi Toivo Jauhiainen siirtyi Saarioinen Oy:n siipikarjaosastolle. Toivo Jauhiainen on myöhemmin todennut jalostuksen olleen tuolloin Saarioisilla vielä pienimuotoista. Jalostustyötä jatkettiin 1960-luvun alussa White Rock -rodulla, uudella White Cornish -rodulla sekä niiden risteytyksellä. Aiemmat risteytyskokeilut olivat jääneet pois käytöstä. Uutta risteytystä kasvatettiin ensin Saarioisten tiloissa, ja sopimuskasvattajille sitä alettiin tuottaa ilmeisesti syksyllä 1962. Keväällä 1968 Saarioinen Oy anoi kauppa- ja teollisuusministeriöltä rahoitusta ja tutkimussopimusta broilerin kotimaisen siitosmateriaalin sekä valmiin tuotteen kehitykseen. Elintarviketeollisuuden raaka-aineen turvaamiseksi Saarioinen Oy piti tärkeänä Suomessa jalostetun, menestyvän ja terveen eläinkannan kehittämistä. Anomuksen tarkoituksena lienee ollut lujittaa yhtiön asemaa broilerimarkkinoilla. Saarioisten kartanon ympärille rakentunut Saarioinen Oy oli yksityisyrittäjä, eikä luovuttanut kilpailijoilleen jalostamaansa broileria.⁴⁹

⁴⁹ Viitteen lähteet edellä esitettyyn Saarioinen Oy:n broilerituotannon alkuvaiheisiin. Eino Sinisalon haastattelu 3.5.2007; Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007; Raitio 2001, s. 213; Broilerkana tulee Suomeen, Sopimuskasvatus-toiminta päässyt alkuun Hämeessä, Aamulehti 2.2.1961; Amerikkalaista teuraskanaa suomalaisen pöytään, Helsingin

Siipikarjanhoitajain Liiton White Rock -broilerit oli siirretty karanteenikanalasta useille tahoille vuoden 1960 alussa. Broilereita otti esimerkiksi Siipikarjanhoitajain Liiton jalostuskanala, Vahteriston Erikoiskanala Nummelassa ja tuotti broileriuntuvikkoja 1960-luvun alkuvuosina. Keväällä 1960 myös Siipikarjanhoitokoulun kanalasta oli saatavilla rajoitettu määrä broileripoikasista. 1960-luvun alkuvuosina Siipikarjanhoitajain Liitto tutki broilerituotannon kehitysmahdollisuuksia ja jatkoi broilerijalostusta. Vuoden 1960 lopussa liitto toi Suomeen USA:sta White Cornish -rodun siitosmunia, joista kuoriutui yhteensä 250 kanaa ja kukkoa. Toivo Jauhiainen totesi niistä saatavan siitoskukkoja broilereita haudottaville kanaloille, mikäli ne todettaisiin kesäkuussa 1961 terveiksi. Viranomaiset myönsivät luvan lintujen toimittamiseen tiloille. Siipikarjanhoitajain Liiton työ suomalaisen broilerituotannon yhtenäistämiseksi ei valunut hukkaan. Jo ensimmäisistä maahantuoduista White Rock -poikasista oli alettu tuottaa Suomessa broilereita. Esimerkiksi Mäkelän siitoskanalan Tauno Mäkelä kokeili broileriuntuvikkotuotantoa liiton maahantuomasta kannasta. Mäkelän siitoskanalassa jalostettiin rotuja White Rock ja White Cornish. Mäkelästä toimitettiin broileriuntuvikkoja esimerkiksi sahalahtelaiselle Seppälän tilalle vuonna 1962. Mäkelässä broileriuntuvikkotuotannosta luovuttiin vuonna 1964.⁵⁰ Tuontilupien saannin vaikeuden takia Siipikarjanhoitajain Liiton broilerien maahantuonnin vaikutus ulottui kuitenkin liiton jalostus- ja siitoskanaloita laajemmalle.

Sanomat 2.2.1961; Broileri – nousevan elintason maukas pöydänanti, Keskisuomalainen 3.2.1961; Paistinkanojen tuotannon lähtölaukaus Sahalahdelta, Kansanlehti 2.2.1961; Broilerien kasvatus perustuu pääosalta sopimustoimintaan, Aamulehti 31.1.1963; Broilertuotanto lisä siipikarjatuotantoon, Iikka 9.2.1961; Herkullinen kananpoikabroilerpaisti puntarissa, Hämeen Yhteistyö 2.2.1961; Esimerkki Pirkanmaasta eli Saarioinen tänään, Pirkanmaan Joulu 1962; Avonius, Reino A. 1961, Saarioisten yleisesittely, Saarioinen tänään -kotelo, SOyA; Saarioisten uutiset 1964, Saarioinen tänään 1950-l alkaen -kotelo, SOyA; Saarioinen Oy, Broilerien sopimuskasvatusta (1961?), Lehtileike-kansio, SOyA; Saarioinen Oy, Tarjoamme broilerien sopimuskasvatusta (1964?), Lehtileike-kansio, SOyA; Suoma Naapin kasvatussopimus 10.10.1961, Broilerin kasvatussopimuksia, Suoma Naapin... -kotelo, SOyA; Saarioinen Oy, Siipikarjaosasto, päivämätön (1960, 1961 tai 1962), Broilerin kasvatussopimuksen tekijöille, Broilerin kasvatussopimuksia, Suoma Naapin... -kotelo, SOyA; Pöytäkirja alkutuotannon KTS-suunnitteluryhmän neuvottelusta Saarioisissa 24.9.1970, Kanatalous/sekalaista -kotelo, SOyA; Pöytäkirja Siipikarjakokouksesta 27.11.1961, Kanatalous/sekalaista -kotelo, SOyA; Pöytäkirja siipikarjakokouksesta 12.5.1962, Kanatalous/sekalaista -kotelo, SOyA; Pöytäkirja siipikarjakokouksesta 3.2.1962, Kanatalous/sekalaista -kotelo, SOyA; Broilerpunnitusvihko 1962, 1963 – 1964, SOyA; Reino Avoniuksen kirje kauppa- ja teollisuusministeriöön 14.3.1968, Siipikarjaosasto-kansio, SOyA; Anita Eiskosen kirje Reino Avoniukselle 12.1.1962, Broiler/lehtileikkeitä -kotelo, SOyA; Avonius, Reino, A., Herkku – Broiler – maljan – säännöt 15.1.1962, Broiler/lehtileikkeitä -kotelo, SOyA; Saarioinen Oy:n toimintakertomus 1971–1972, ei sivunumerointia, Saarioinen tänään 1950-l alkaen -kotelo, SOyA; Saarioisten muistelukokous 10.12.2008; Elli Marjamäen haastattelu 24.11.2008; Saarioinen Oy, Otamme broileremokanalamme palvelukseen kananhoitajia, Siipikarja 6/1975.

⁵⁰ Antero Sarajan henkilökohtainen tiedonanto 29.6.2009; Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1960, s. 3, 13, SSIA; Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1961, s. 13, SSIA; Toivanen, Ensio, Valkoinen Rock – uusi kanarotu maassamme, Siipikarja 1–2/1960; Hinnasto, Siipikarjanhoitokoulun kanalat 1960, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK; Jauhiainen, Toivo, Cornish – uusi kanarotu meillä, Siipikarja 6/1961; Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007; Mäkelä 2009, s. 33; Mäkelän siitoskanalan esite 1961, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK; Mäkelän siitoskanalan esite 1963, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK; Mäkelän siitoskanalan hinnasto (1965?), Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpaineaineisto, KK; Vahteriston Erikoiskanala, Siipikarja 3/1960; Vahteriston Erikoiskanala, Siipikarja 1–2/1962. Toivo Jauhiaisen mukaan Siipikarjanhoitajain Liitosta toimitettiin poikasista karanteenian ajan jälkeen Saarioisiin. Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007.

Myös Suomen Säilyke Oy:ssä tutkittiin broilerituotannon aloitusmahdollisuuksia⁵¹. Kanan poikastuottaja Kaino Jokela hoiti kanoja Maskun laitumilla, kun vieras auto pysähtyi pellon reunaan. Suomen Säilyke Oy:n johtaja oli päättänyt aloittaa broilerituotannon ja ehdotti untuvikkotuotannostaan tunnetulle Jokelalle broilerituotantoa. Kaino Jokela teki Suomen Säilyke Oy:n kanssa viiden vuoden tuotantosopimuksen. Maskun Tipulan tilan ensimmäiset broilerikasvattamot rakennettiin vuosina 1959–1960. Jokelalle saapuneet broileriemot olivat Siipikarjanhoitajain Liiton maahan tuomien lintujen jälkeläisiä. Tuotannon jatkumiseksi Jokelalla kasvatettiin kevään viimeisistä untuvikoista kesän tuotantotouon aikana broileriemot syksyn tuotantoa varten. Kaino Jokelan tuotantosopimuksen päätyttyä broilerituotanto jatkui Tipulassa. Useiden omistajanvaihdosten jälkeen Tipula ja Suomen Säilyke Oy:n Turussa sijainnut teurastamo päätyivät Huhtamäki Oy:n omistuksesta Lounais-Suomen Osuusteurastamolle vuonna 1974.⁵²

Osuusteurastamoliike ei halunnut jäädä uudesta broilerialasta syrjään. Tuottajain Lihakeskuskunnan määräyksestä Lounais-Suomen Osuusteurastamon siipikarjaosaston osastonhoitaja Elmer Arola tutustui Ruotsin ja Tanskan broilerituotantoon, teurastukseen ja markkinointiin maaliskuussa 1958. Lounais-Suomen Osuusteurastamossa broilerituotantoa puolsi sen siipikarjateurastamo sekä hankinta-alue, joka katsottiin alueellisesti broilerituotantoon sopivaksi. Opintomatkan jälkeen Arola esitelmöi broilerista myös muille osuusteurastamoille. Lounais-Suomen Osuusteurastamossa ei aikailtu, ja Elmer Arola alkoi suunnitella broilerituotantoa.

Koska Elmer Arolan mukaan Suomessa ei ollut saatavilla broileripoikasia, hän etsi Turun seudulta yhteistyötahoja munivien kanojen poikastuottajista. Keväällä 1959 Arola teki esimerkiksi raisiolaisen ja lietolaisen munivien kanojen poikastuottajan kanssa sopimuksen sukupuolilajiteltujen kukkokoikien kasvatuksesta broileriksi. Lounais-Suomen Osuusteurastamon broilerituotanto kytkettiin

⁵¹ Suomen Säilyke Oy oli Tukon omistuksessa. Tukossa laadittiin vuoden 1960 alussa selvityksiä broilerituotannon aloittamisesta. Turun Muna Oy:n kanssa suunniteltiin yhteistyötä niin, että Turun Muna Oy hoitaisi rodunjalostuksen, haudonnan, untuvikkokaupan, mainonnan ja kasvattajien neuvonnan. Se ohjaisi kasvattajat kauppaamaan broilerit Tukolle. Turun Muna Oy oli tehnyt risteytyskokeita eriroduilla. Tammikuussa 1960 sillä oli karanteenissa myös White Rock -rotua. Se lienee myös myynyt joitakin kappaleita broilereita. Laine, Jorma, Broilerien kasvatusta ja ruokinta 30.1.1960, Suomen Säilyke Oy:n arkisto, ELKA; Tukkukauppojen Oy Turun tuotantolaitosten kirje johtaja Vierumäellä 15.3.1960, Suomen Säilyke Oy:n arkisto, ELKA.

⁵² Myöhemmin Suomen Säilyke Oy:n Tipulan tila siirtyi yrityskaupoilla ja toimialajärjestelyillä Tukolta Vaasan Höyrymyllyn omistukseen ja Marken hoitoon. Kaino Jokela ei jatkanut tuotantosopimusta, koska hän olisi käyttänyt mieluummin Turun Muna Oy:n rehuja. Hannes Kariniemi alkoi hautoa broilereita Vaasan Höyrymyllylle. Tipula siirtyi Vaasan Höyrymyllyltä Huhtamäki Oy:lle vuonna 1967. Huhtamäelle siirtynyt broilerituotanto liitettiin Jalostajan ohjelmaan. Tukolta Huhtamäelle siirtyi myös Turussa sijainnut broileriteurastamo. Huhtamäki laajensi Tipulan tilan kasvatuspaikkojen lukumäärän kaksinkertaiseksi 60 000 broilerille. Vuonna 1974 Huhtamäen broilerituotanto siirtyi Lounais-Suomen Osuusteurastamolle, ja Lounais-Suomen Osuusteurastamon vanha siipikarjateurastamo lopetettiin. Saarto 1980, s. 107, 272–273; Vesikansa 1995, s. 177; 364; Suistoranta 2008, s. 11, 18; Elmer Arolan haastattelu 19.2.2009; Reijo Jokelan haastattelu 27.11.2008.

munivan kanan tuotantoon, mikä edellytti alueelta vankkaa kanataloutta. Broileriksi ei hyväksytty Leghorn-rotua, vaan poikasten oli oltava rotujen Leghorn ja White Cornish risteytyksiä. 1960-luvun puolivälissä huittislainen Tapani Veikkola hankki Keski-Suomesta muutaman erän varsinaisia broileriroituksia untuvikkoja, mikä oli poikkeuksellista Lounais-Suomen Osuusteurastamon alueella. Lounais-Suomen Osuusteurastamossa broileri oli aluksi murto-osa siipikarjan teurastusmäärästä, mutta siipikarja-ala nähtiin kuitenkin niin kannattavana, että siipikarjateurastamon laitteet uusittiin vuonna 1962. Liekö broilerin alkuperästä kuitenkin johtunut, ettei Satakunnan Osuusteurastamon Pertti Paavola maininnut Lounais-Suomen Osuusteurastamoa huomattavien broilerituottajien joukossa vuonna 1968.⁵³

Satakunnan Osuusteurastamo aloitti broilerituotannon vuonna 1961 täydentääkseen lihavaliikoimaansa ja korvatakseen naudanlihantuotannon laskun. Samana vuonna Satakunnan Osuusteurastamo alkoi tehdä kasvatussopimuksia White Rock -rotuisista broilereista jäsentiloilleen, joista ensimmäisiä oli porilaisen Yrjö Ruususen tila. Kari Suistorannan mukaan broilerituotanto kehittyi nopeammin Satakunnan Osuusteurastamossa kuin Lounais-Suomen Osuusteurastamossa. Vuonna 1961 siipikarjan teurastusmäärä oli kaksinkertaistunut. Satakunnan Osuusteurastamon uusi kana-teurastamo valmistui alkuvuodesta 1963, ja vuonna 1968 teurastus siirrettiin Kauttualle. Satakunnan Osuusteurastamo toi Ruotsista Hybro-nimisiä broileriemountuvikkoja, jotka kasvatettiin ja haudotettiin sen omissa tiloissa. Osuusteurastamo alkoi suunnitella broileriuntuvikkojen keskushautomoa vuonna 1965. Hautomo ja kanala otettiin käyttöön yhteistyössä maanviljelijä Toivo Savijoen kanssa ilmeisesti vuonna 1967. Vuonna 1969 Satakunnan Osuusteurastamolla oli neljä untuvikkotuotantokanala. Seuraavana vuonna rakennettiin ensimmäinen kanala Ulvilasta ostetuille maille, jonne suunniteltiin keskitettäväksi kasvava untuvikkotuotanto. Tuotantopolven broilerit kasvatettiin teurasikään sopimuksen tehneillä jäsentiloilla.⁵⁴

⁵³ Elmer Arolan haastattelu 19.2.2009; Satakunnan Osuusteurastamon vuosikertomus 1958, s. 7, HKAb; Satakunnan Osuusteurastamon vuosikertomus 1959, s. 7, HKAb; Satakunnan Osuusteurastamon vuosikertomus 1960, s. 8, 10, HKAb; Satakunnan Osuusteurastamon vuosikertomus 1961, s. 8, HKAb; Satakunnan Osuusteurastamon vuosikertomus 1962, s. 8–9, 12, HKAb; Suistoranta 1980, s. 170; Paavola, Pertti, Broilertuotannon käytännön näkökohdista ja markkinoinnista, Siipikarja 12/1968. Untuvikkojen sukupuolilajittelu alkoi vasta 1950-luvun puolivälin jälkeen. Aiemmin kasvatetut Leghorn-kukot käytettiin Jokelan mukaan niin sanottuna esibroilerina. Reijo Jokelan haastattelu 27.11.2008. Myös Turun Muna Oy:n johtaja Näsäsen mukaan Suomessa kasvatettiin pienimuotoisesti kukkopoikia, ja hän mainitsi Leghorn-kukkopoikien olleen suosittuja. Laine, Jorma, Broilerien kasvatus ja ruokinta 30.1.1960, Suomen Säilyke Oy:n arkisto, ELKA. Sukupuolilajittelu yleistyi vasta Siipikarjanhoitajain Liiton kurssien seurauksena. Lunnikivi, Eero, Lajittelijan vastuu, Siipikarja 3/1969.

⁵⁴ Harju 1978, s. 4, 55–56, 58–60; Broilertuotanto alkaa, Osuusteurastamo 7.2.1961; Satakunnan Osuusteurastamo 1919–1969, 1968, ei sivunumerointia, HKAb; Satakunnan Osuusteurastamon vuosikertomus 1968, s. 9, HKAb; Satakunnan Osuusteurastamon vuosikertomus 1969, s. 12, HKAb; Satakunnan Osuusteurastamon vuosikertomus 1970, s. 14–15, 22, HKAb; Paavola, Pertti, Broilertuotanto lisääntyy voimakkaasti, Siipikarja 4/1971; Paavola, Pertti, Broiler-

Suomessa broilerialalle halusi myös euralainen Hannes Kariniemi. Vahvan yrittäjähengen omaava Kariniemi kokeili 1960-luvulla lähes jokaista broilerituotannon vaihetta. Ensimmäisiä Kariniemen broilerimaistajaisia vietettiin perheen kotipihalla 1960-luvun alussa, ja Hannes Kariniemi kiersi grillaamassa broileria erilaisissa tilaisuuksissa. Broilerinkasvatuksen Hannes Kariniemi aloitti Satakunnan Osuusteurastamon tuottajana. Kariniemi teki myös Saarioinen Oy:n kanssa sopimuksen 250 untuvikon kasvatuksesta. Suomen Säilyke Oy:n siirryttyä Vaasan Höyrymylly Oy:n omistukseen Hannes Kariniemi alkoi toimittaa untuvikkoja Vaasan Höyrymylly Oy:lle. Hän toi Ruotsista broileriemot, joiden munista hautoi broileriuntuvikkoja. Kariniemi kasvatti Vaasan Höyrymylly Oy:lle hautomistaan untuvikoista broilereita myös itselleen. Samaan aikaan Kariniemi vuokrasi Tauno Aaltosen siipikarjateurastamon Säkylästä. Toiminnan laajentamiseksi Kariniemen oma teurastamo valmistui Fankeelle vuodenvaihteessa 1968. Hannes Kariniemi luopui seuraavana vuonna untuvikotuotannosta ja teki sopimuksen broileriuntuvikoista Kaino Jokelan kanssa. Teurastamon perustamisen jälkeen Kariniemi jatkoi broilerinkasvatusta, mutta alkoi myös tehdä kasvatussopimuksia lähiseudun maatalojen kanssa. Hannes Kariniemi myi teurastamonsa Turun Muna Oy:lle vuonna 1978.⁵⁵

Edellä käsiteltyjen elintarviketeollisuuslaitosten lisäksi broilerituotantoa kokeili muutama muu teurastamo. Esimerkiksi Hämeen Osuusteurastamo kokeili broilerituotantoa 1960-luvun alussa. Sille kasvattivat broilereita esimerkiksi sahalahtelaiset Irja ja Toivo Seppälä, joille osuusteurastamo oli tuttu yhteistyökumppani muusta lihantuotannosta. Hämeen Osuusteurastamon toimintaan broilerituotanto ei kuitenkaan jäänyt pysyvästi. Muutaman vuoden kuluttua Seppälät siirtyivät kasvattamaan broilereita Saarioinen Oy:lle.⁵⁶

Seija Hakkaraisen mukaan broileriala laajentui, kun teurastamot alkoivat tehdä kasvatussopimuksia. Teurastamot olivat kuitenkin tehneet yhteistyötä yksityishenkilöiden kanssa alan alusta lähtien, ja broilerituotanto oli Suomessa rakentunut elintarviketeollisuuden ja yksityishenkilöiden välisten tuo-

tuotannon käytännön näkökohdista ja markkinoinnista, Siipikarja 12/1968; Siipikarjan lihan kulutus vielä vähäistä, Siipikarja 9/1968; Suistoranta 1989, s. 170.

⁵⁵ Hannes Kariniemi tarjosi Saarioinen Oy:lle White Rock -untuvikkoja marraskuussa 1961. Pöytäkirja Siipikarjakokouksesta 27.11.1961, Kanatalous/sekalaista -kotelo, SOyA; Mauri Kariniemen haastattelu 25.11.2008; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; Reijo Jokelan haastattelu 27.11.2008; Eino Sinisalonen haastattelu 3.5.2007; Helander 1998, s. 152–154. Kariniemen ja Jokelan untuvikkojen tuotantosopimus lienee ollut molemmille edullinen. Kun Jokela oli perustamassa broilerien maahantuontiyritystä hän ilmeisesti haki yhteistyökumppania teurastamon perustamiseen. Kariniemi puolestaan tarvitsi oman teurastamon takia suuremman määrän untuvikkoja. Kariniemen muistelukokous 25.11.2008.

⁵⁶ Mainitut elintarviketeollisuuslaitokset olivat selvästi merkittävimmät broilerituotannon harjoittajat. Pertti Paavolan mukaan vuonna 1971 pienimuotoista broilerituotantoa oli Karjakunnalla, Elannolla ja Karjaportilla. Elannolla oli ollut broilerikasvattamo ja -teurastamo jo vuonna 1961. Paavola, Pertti, Broilertuotanto lisääntyy voimakkaasti, Siipikarja 4/1971; Paavola, Pertti, Broilertuotannon käytännön näkökohdista ja markkinoinnista, Siipikarja 12/1968; Liiton uutisia, Siipikarja 10/1961; Seppälä, Martti 2009, Kun Broileri tuli Seppälään.

tantosopimusten varaan. Suomen broilerituotannon ensimmäisellä vuosikymmenellä ala vaati elintarviketeollisuudelta innovatiivisuutta, koska alan käytännöt eivät olleet yhdenmukaisia. Alan kannalta merkittävä muutos olikin broilerikannan yhtenäistyminen. Vuonna 1968 Kaino Jokela perusti Suomen Broiler Oy:n. Maa- ja metsätalousministeriön eläinlääkintäosasto myönsi Jokelalle broilerisovanhempien maahantuontiluvan, koska Saarioinen Oy jalosti broileria omaan käyttöönsä. Heinäkuussa Jokela toi Irlannista ensimmäisen erän Pilch-nimisiä broilerisovanhempia, mutta alkoi pian tuoda untuvikkoja USA:sta. Ensimmäiset broileriemot kuoriutuivat vuodenvaihteen jälkeen, ja ensimmäiset tuotantopolven broileriuuntuvikot kuoriutuivat syksyllä 1969. Karanteenajan päätyttyä Kaino Jokela alkoi tuottaa broileriemo- ja tuotantopolven untuvikkoja. Jokaiselle elintarviketeollisuuslaitokselle tarjoutui mahdollisuus hankkia oikeita broilereita.

Ensimmäisen broileriuuntuvikkoerän Kaino Jokela toimitti kasvamaan Huhtamäki Oy:n Tipulan tilalle. Syksyllä 1969 Kaino Jokela teki broileriuuntuvikkojen tuotantosopimuksen Hannes Karinien kanssa. Yritys teki sopimuksen myös Lounais-Suomen Osuusteurastamon kanssa tuotantopolven broileriuuntuvikoista ja Satakunnan Osuusteurastamon kanssa broileriemoista. Broilerijalostustaan varjellut Saarioinen Oy:kin kiinnostui Suomen Broiler Oy:n broilerista. Toivo Jauhiaisen mukaan vuodesta 1969 alkaen Saarioisiin saatiin uutta eläinainesta, Pilch-broileriemountuvikkoja. 1970-luvulla Saarioinen Oy:llä oli sekä Suomen Broiler Oy:ltä hankittua että omaa broilerikantaa. Perusrodut molemmissa olivat kuitenkin samat. Saarioinen Oy:n broilerituotannon kasvaessa jalostuksesta luovuttiin. Vuonna 1971 Pertti Paavola uskoi maahantuonnin keskittymisen seurauksena kaikkien Suomessa tuotettavien broilerien olevan muutaman vuoden kuluttua Pilch-kantaa. Paavola ei erehtynyt.⁵⁷ Suomen Broiler Oy:n perustamisen seurauksena broilerirotu ja suomalaisen broilerituotannon periaatteet yhtenäistyivät

Broilerituotannon periaatteiden vakiinnuttua pohjalaisessa Osuusteurastamo Itikassa alkoi keskustelu broilerituotannosta. Osuusteurastamo Itikka oli vuonna 1962 kasvattanut Ilmajoella sopimustuo-

⁵⁷ Hakkarainen 1980, s. 10–13; Reijo Jokelan haastattelu 27.11.2008; Elmer Arolan haastattelu 19.2.2009; Suistoranta 1980, s. 171; Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007; Saarioinen Oy:n toimintakertomus 1971–1972, ei sivunumerointia, Saarioinen tänään 1950-l alkaen -kotelo, SOyA; Saarioinen Oy:n toimintakertomus 1973–1974, ei sivunumerointia, Saarioinen tänään 1950-l alkaen -kotelo, SOyA; Pöytäkirja alkutuotannon KTS-suunnitteluryhmän neuvottelusta Saarioisissa 24.9.1970, Kanatalous/sekalaista -kotelo, SOyA; Jauhianen, Toivo 1971, Broilertuotannosta maassamme, Broilerin käyttövihjeet -kotelo, SOyA; Paavola, Pertti, Broilertuotanto lisääntyy voimakkaasti, Siipikarja 4/1971; Kössi, Heikki, Suomen Broileryhdistys – Finlands Broilerförening ry. 10-vuotta, Siipikarja 11/1980. Paavolan mukaan vuonna 1968 edellä mainittujen broilerikantojen lisäksi Suomessa oli Shaver-broileria. Paavola, Pertti, Broilertuotannon käytännön näkökohdista ja markkinoinnista, Siipikarja 12/1968. Vuonna 1975 Jauhiaisen mukaan kaikki suomalaiset broilerit olivat Pilch-kantaa. Jauhianen, Toivo, Broilereiden hoito lattialla, Siipikarja 6/1975. Vuonna 1978 määrättiin, että broilerisiitoseläinkannan oli oltava hyväksytystä isovanhempaispolvesta sääntöjen mukaan risteytetty tai muuta maa- ja metsätalousministeriön hyväksymää ainesta. Maa- ja metsätalousministeriön päätös siipikarjan siitoseläinten pitoa, munien koneellista haudontaa ja poikasten kasvattamista harjoittavien laitosten terveellisyydelle ja hygieenisyydelle sekä eläinten terveydelle ja jalostustasolle asetettavista vaatimuksista ja ehdoista, N:o 157/1978.

tantona 16 000 lihotettua poikasta. Ne eivät sopineet rodultaan lihantuotantoon, eikä kasvatuskokeilun tuloksiin oltu tyytyväisiä. Vuonna 1969 Itikassa tehtiin aloite broilerituotannosta, ja alaan perehdyttiin muun muassa ulkomaan opintomatkoilla. Siipikarjateurastamo uusittiin, ja broilerituotanto käynnistettiin nopeasti. Osuusteurastamo Itikassa tuotantotavaksi valittiin kiinteä sopimustuotanto. Alueen ensimmäiset broileriemot saapuivat Suomen Broiler Oy:ltä Osuusteurastamo Itikan kanssa tuotantosopimuksen tehneen ilmajokelaisen kananpoikastuottaja Toivo Ojalan tilalle kesällä 1970. Tila siirtyi pian sukupolvenvaihdoksella Antti Yli-Villamolle. Ensimmäinen untuvikkoerä kuoriuduttua tammikuussa 1971 poikaset siirrettiin Ivar Lahtisen tilalle Korteesjärvelle. Vuonna 1973 Yli-Villamon hautomon korvasi Itikan oma hautomo. 1970-luvulla Osuusteurastamo Itikalla oli vuosittain yleensä kolmesta neljään broilerinmunan tuotantosopimusta sekä 1970-luvun puolivälissä omaa broilerinmunantuotantoa. Broileriemojen kasvatus munintaikään eriytyi munantuotannosta, kun Itikan nuorikkokasvattamo valmistui vuonna 1974. Tällöin Osuusteurastamo Itikan broilerituotannosta tuli kolmivaiheista.⁵⁸ Osuusteurastamo Itikan broilerituotannon aloittaminen muutti keskeisesti alan maantieteellistä rakennetta Suomessa, kuten kuvio 4. osoittaa.

Kuvio 4. Broilerien lukumäärän jakautuminen alueittain Suomessa 15.6.1969 ja 15.6.1972. Broilerien kokonaislukumäärä 15.6.1969 oli 277 257 ja 15.6.1972 luku oli 438 000, joista jälkimmäinen on tuhannen tarkkuudella. Vuoteen 1972 mennessä kaikki broilerialan kannalta merkittävät elintarviketeollisuuslaitokset olivat aloittaneet tuotannon. Etelä-Pohjanmaan alue kertoo suoraan Osuusteurastamo Itikan osuuden broilerituotannossa. Muiden alueiden maantieteellinen jako ei noudata suoraan osuusteurastamoiden hankinta-aluejakoa. Osuusteurastamoiden hankinta-alueet olivat rajatut, mutta niiden alueilla vaikuttivat myös Hannes Kariniemi Ky ja Saarioinen Oy. Lähde: Yleinen maatalouslaskenta 1969, SVT III, taulu 18; Maatalouden vuositilasto 1972, SVT III, taulu 14.

Broilerituotanto oli aloitettu Suomessa alan kannalta merkittävillä alueilla 1970-luvun alussa. Suomalaisen broilerituotannon maantieteellinen rakentuminen oli valmis. Seija Hakkaraisen mukaan vuonna 1979 Lounais-Suomen Osuusteurastamolla oli 15 sopimuskasvattajaa, Satahämeen Osuusteurastamolla 17, Osuusteurastamo Itikalla 12, Kariniemellä (om. Turun Muna Oy) 8 ja Saarioinen

⁵⁸ Tuuri, Matti 1980, Broilertuotannon alkuvaiheet Itikassa, Matti Tuurin papereita -kansio, AtAa; Tuuri, Matti, Broilerkasvattajat 2000, asiakirja Juha-Petri Jussilan hallussa, AtAa; Matti Tuurin haastattelu 1.12.2008; Sandelin 1989, s. 100–101; Perkkiö 2004, s. 30–31.

Oy:llä 22. Broilerin kasvatustaikojen lukumäärä jakautui viiden elintarviketeollisuuslaitoksen kesken tasaisesti. Saarioinen Oy:n kasvatustaikojen lukumäärä oli yhteensä hieman muita suurempi, kun Kariniemellä puolestaan kasvatustaikojet oli tehty huomattavasti muita suuremmalle broilerimäärälle. 1970-luvulla Suomen broilerituotantoa hallitsivat edellä mainitut viisi elintarviketeollisuuslaitosta, ja ala perustui Suomen Broiler Oy:n broileri-isovanhempien maahantuontiin. Emoien kasvatustunintaikään ja broilerinmunantuotanto hoidettiin teurastamosta riippuen Suomen Broiler Oy:llä, teurastamon tiloissa tai sopimustuotantona. Varsinainen tuotantopolven broilerinkasvatustapahtui sopimustuotantona.⁵⁹ 1970-luvulla broilerituotanto oli vakiintunut Suomessa elintarviketeollisuuden osaksi, jolla oli tuotantosopimusten kautta suora yhteys maaseudun yksityisiin broilerituottajiin. Broilerin sopimustuotantoon liittyi kiinteä alueellinen ulottuvuus. Tämä vaikutti broilerituottajien kanssa tehtävään yhteistyöhön ja ilmeni ensimmäisenä siinä, että osuusteurastamot tarjosivat broilerin sopimustuotantoa ainoastaan omille jäsentiloilleen. Yleisesti broilerituotanto tarjosi mahdollisuuden uuteen elinkeinon sellaisille maatilatalouksille, jotka sijaitsivat sopivan etäisyyden päässä broilerituotantoa harjoittavasta elintarviketeollisuuslaitoksesta.

3.2 Maatalouden rakennemuutos

Suomalainen maatalous perustui 1950-luvulla asutustoiminnan seurauksena pientiloihin ja perheviljelmiin. Suomen pientilavaltaistuminen oli myöhäinen ilmiö, ja Länsi-Euroopassa kehityksen suunta oli ollut päinvastainen 1900-luvun alkuvuosikymmenillä. Maatalouden rakennemuutos nousi teollistuvassa Suomessa keskeiseksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi 1960-luvun alussa. Professori Nils Westermarckin johtaman maatalouskomitean (1958–1962) yksi tavoite oli maatalouden rakenteen rationalisointi. Suomalaisen maatalouden rakennemuutos kohti suurempia peltoaloja ja tilojen pienempää lukumäärää alkoi 1960-luvun puolivälissä, ja erityisen jyrkän muutoksen aikaa olivat vuodet 1968–1970. Rakennemuutos aiheutti Suomen sotienjälkeisen historian suurimman väestömuuton. Muuttoliike oli Pertti Haapalan mukaan kansainvälisesti poikkeuksellisen raju. Samanaikaisesti tuotanto tehostui, ja maataloustuotteiden teollinen jalostusaste kasvoi. Haapalan mukaan tuottavuuden jyrkkä kasvu eli maatalouden teollistuminen selitti elinkeinorakenteen muutoksen merkittävimmän ilmiön, maataloudesta elinkeinonsa saavan väestön supistumisen. Muuttoliike oli rakennemuutoksen näkyvin väestöllinen muutos. Kokonaisuudessaan maatalouden muutos oli osa suomalaisen yhteiskunnan modernisaatiota.⁶⁰

⁵⁹ Hakkarainen 1980, s. 11, 13–15. Matti Tuurin mukaan Itikalla oli 13 kasvattajaa vuonna 1979. Tuuri, Matti, Broilerkasvattajat 2000, asiakirja Juha-Petri Jussilan hallussa, AtAa.

⁶⁰ Vihinen 2004, s. 255–258, 260–262, 264, 272–277; Granberg 2004, s. 156–165, 170–179, 181, 185–186; Haapala 1993, s. 10–11, 16. Maaltamuutosta ja rakennemuutoksesta. Ks. erityisesti Haapala 2004, s. 235, 239–251.

Kaikilla kotieläintuotannon aloilla tapahtui Suomessa kasvua erityisesti 1960-luvun lopulla. Meijeriteollisuuden myötä lehmät olivat tulleet osaksi teollista tuotantoketjua. Vielä 1960-luvun alussa lähes jokaisella tilalla oli tuotettu maitoa, ja lypsykarjatalouteen oli liittynyt naudanlihantuotantoa. Lihankulutuksen kasvu suuntautui kuitenkin erityisesti sianlihaan. Sotienjälkeisessä Suomessa vahvistui erityisesti sikatalous, jossa siirryttiin omavaraisuudesta myyntituotantoon. Esimerkiksi vuonna 1959 Suomessa ei ollut juuri yli kymmenen sian sikaloita, mutta kymmenen vuoden kuluttua noin 11 %:ssa sikaloista oli yli 20 eläintä. Myös kanatalous alkoi keskittyä ja tehostui ensimmäisten häkkikanaloiden myötä 1960-luvun lopulla. Lammastalouden merkitys sen sijaan pieneni olemattomaksi, ja Etelä-Suomessa alettiin luopua myös työvoimavaltaisesta lypsykarjataloudesta. Kotieläintuotannon erikoistumisen rinnalla maataloudessa yleistyivät muut tuotantoalat, kuten turkistarhaus. Maatalouden erikoistumista tehosti kaupallisuuden kasvu, ja erikoistuminen kiihtyi 1960- ja 1970-luvuilla. Maatalouden ja siihen liittyvän kotieläintuotannon erikoistuminen tapahtui osittain alueittain, mutta erikoistumisella oli myös tilakohtainen ulottuvuus. Erikoistuminen merkitsi uusia ratkaisuja maatilalla. Erikoistumisen seurauksena maatalous integroitui tiiviimmin elintarviketeollisuuteen, ja monia maatalouden sisällä tapahtuneita toimintoja alkoi siirtyä sen ulkopuolelle. Integraation yksi osa oli maataloustuotteita jalostavan teollisuuden kehitys. Erikoistumisen seurauksena maatilatalous alkoi muuttua perinteisestä elämänmuodosta vähitellen kohti yritystoimintaa.⁶¹

Maatalouden rakennemuutoksen alkumetreillä Suomessa uusi kotieläintuotannon ala, broilerituotanto eli ensimmäistä vaihettaan. Varsinais-Suomessa, Hämeessä ja Satakunnassa elintarviketeollisuus alkoi etsiä yhteistyökumppaneita uudelle alalle. Ala alkoi rakentua kyseisille alueille 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa, mutta tuotannossa esiintyi alueellisia eroja. Lounais-Suomen Osuusteurastamo etsi broilerin sopimustuottajia muun siipikarjatalouden harjoittajista koko ensimmäisen vuosikymmenen ajan. Broilerituotannosta muodostui alueellisesti munivien kanojen poikastuotannon sivuhaara. Lounais-Suomen Osuusteurastamon toiminta ei siten vaikuttanut kotieläintuotannon rakenteeseen tuotannon ensimmäisellä vuosikymmenellä. Myös Saarioinen Oy turvautui broilerituotannossa aluksi kanataloutta harjoittaneisiin tiloihin. Toiminta erosi kuitenkin siten, että Saarioinen Oy teki kasvatussopimukset lihantuotantoon kasvatetuista broilereista.

Saarioisten kanalan työnjohtaja Eino Sinisalon mukaan paikalliset sahalahtelaiset pitivät broileria utopistisena ajatuksena, mutta Laitilan kanapitäjässä ja Eurajoella asiasta kiinnostuttiin. Sinisalo sai määräyksen lähteä Laitilaan. Kokemus kanataloudesta ei poistanut epäluuloa uuteen alaan, mikä

⁶¹ Niemelä 2004b, s. 145; Granberg 2004, s. 144, 148–150, 166–167; Vihinen 2004, s. 260, 277–283, 286, 288.

näky Eino Sinisalon kokemuksessa kasvatusyhteistyön aloittamisesta.⁶² Sinisalon kokemus selittää yleisesti yksittäisen ihmisen ja elintarviketeollisuuden edustajan välillä vallinneen näkemyseron uudesta kotieläintuotannon alasta 1960-luvun alussa:

”kiertelin niitä kanaloita siellä [Laitilassa] ja kerroin isännille, kanalan omistajille näistä asioista. Kuinka ollakaan, niin vähä vähältä sain muutamia kohteita, jotka uskaltautuivat ottamaan kokeeksi, kokeillaan. Ja siitä kokeilusta, se oli muuten aika lailla sitkeä se alkuun lähtö. Kun minä olin viikon ollut reissussa, [...] lauantaina, kun olin saunaan menossa perheeni kanssa, niin isäntä [Reino A. Avonius] huuteli tuossa rapulla, että hei eikös se perhe voisi mennä saunaan ja jäisit minun kanssani saunoon. Ja se halusi minua tentata, että kuinka se kauppa on käynyt. Minun täytyi sanoa, että ei se oikein hyvin ole käynyt, että kyllä se tuota on vähän nihkeätä. Ei ne tahdo ne ukkelit oikein uskoa tähän. No montako kertaa olet käynyt samassa talossa? Minä sanoin, että olen minä joissakin taloissa käynyt kaksikin kertaa. Niin isäntä sanoi, että kuule käy vielä kolmaskin kerta [...]. Hänellä oli niin vahva usko, että se lähtee. Ja se lähti.”⁶³

Erityisesti Saarioinen Oy ja Satakunnan Osuusteurastamo alkoivat 1960-luvun alussa kehittää muusta siipikarjataloudesta irrallista broilerin sopimustuotantojärjestelmää. Vuonna 1961 Saarioinen Oy:n White Rock -broilerin kasvatussopimuksen tarkoitus oli, että *”kasvattaja omissa suojuksaan ja omilla laitteillaan kasvattaa Saarioinen Oy:n omistamaa ja kasvatukseen luovuttamaa broilerainesta untuvikosta teurasikään”⁶⁴*. Elintarviketeollisuuden yleinen periaate oli, että tuotantosopimuksen tekijä hoiti lintuja untuvikosta teurasikään, josta sai työstään korvauksen. Sopimuksen yksityiskohdissa, kuten lintujen omistuksessa kasvatuksen aikana esiintyi kuitenkin eroja elintarviketeollisuuslaitosten välillä. Broilerituotanto oli teurastamolähtöisenä toimintana osa elintarviketeollisuuden tuotantoketjua, mutta kytkeytyi tuotantosopimuksilla elintarviketeollisuuden ulkopuolelle maatilatalouksiin.⁶⁵

Sopimustuotanto integroi broilerituotannon elintarviketeollisuudesta maatalouteen. Elintarviketeollisuus itse tarjosi teollistuvalla maataloudelle uuden elinkeinomahdollisuuden. Broilerituotanto

⁶² Elmer Arolan haastattelu 19.2.2009; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; Eino Sinisalon haastattelu 3.5.2007; Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007. Ks. tarkemmin luku 3.1.

⁶³ Eino Sinisalon haastattelu 3.5.2007.

⁶⁴ Suoma Naapin ja SOy:n kasvatussopimus 10.10.1961, Broilerin kasvatussopimuksia, Suoma Naapin... -kotelo, SOyA.

⁶⁵ Suoma Naapin ja SOy:n kasvatussopimus 10.10.1961, Broilerin kasvatussopimuksia, Suoma Naapin... -kotelo, SOyA; Y. S. Hyytin ja SOT:n kasvatussopimus 1.4.1974, BR-talo Oy:n kehittämissopimukset -kansio, HKAA; Heikki Kössin ja LSO:n kasvatussopimus 2.7.1971, BR-talo Oy:n kehittämissopimukset -kansio, HKAA; Raimo Ylisen ja Itikan kasvatussopimus 6.3.1972, Kasvatussopimukset-kansio, AtAa; Osuusteurastamo 7.2.1961; Saarioinen Oy, Siipikarjaosasto, päiväämätön (1960, 1961 tai 1962), Broilerin kasvatussopimuksen tekijöille, Broilerin kasvatussopimuksia, Suoma Naapin... -kotelo, SOyA. Saarioinen ei tehnyt kasvatussopimuksia pelkästään kasvattajan aiemman kanatalousalan kokemuksen perusteella. Esim. Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007. Ilmeisesti näin oli myös Satakunnan Osuusteurastamon alueella. Seppä, Antti, Broilerkasvatusta Suodenniemellä, Siipikarja 4/1972; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008.

muodosti kokonaan uuden, muusta kotieläintuotannosta erillisen alan maatilataloudessa. Broilerituotanto erosi samaan aikaan tehostuneesta sikataloudesta siten, ettei ala ollut kuulunut perinteiseen suomalaiseen maatalouteen. Tämä oli keskeinen ero muuhun kotieläintuotantoon verrattuna. Broilerituotanto ei sopeutunut maatalouden teollistumiseen ja tehostuvaan kotieläintuotantoon vähitellen. Ala vaati maataloilta täydellisen tuotantosunnan muutoksen, mutta se vaati myös elintarviketeollisuudelta uusia toimintamuotoja.

3.3 Ensimmäiset rohkeat vastasivat ajan haasteeseen

Ensimmäisten broilerikasvattajien yhteiskunnallinen tausta ei liity yksiselitteisesti henkilön ammatin tai hänen maatilansa suuruuteen. 1960-luvun alussa Reino Avoniuksen mukaan broilereita oli toimitettu pienviljelijäväestölle, ja broilerin sopimuskasvatus nähtiin pienviljelijän lisäansiomahdollisuutena. Maatalouden harjoittaminen ei ollut edellytys broilerinkasvatukseen aloittamiselle, vaikka useimmissa tapauksissa broileritiloilla oli maanviljelyä. Saarioinen Oy etsi sopimuskasvattajia kuitenkin seuraavin perustein: ”Sopimuskasvattajiksi soveltuvat [...] henkilöt, joilla mahdollisesti ennestään on poikaskasvatukseen soveltuvat tilat. Myöskin niille broilerkasvatuksesta kiinnostuneille henkilöille, joilla on tarkoitukseen soveltuvaa tai tarkoitukseen suhteellisen helposti muutettavaa rakennustilaa, annamme tarvittavan erikoiskoulutuksen.”⁶⁶ Kysymys ensimmäisistä broilerituottajista oli henkilön ammattia enemmän rakennuksen sopivuudesta broilerinkasvatukseen. Käytännössä sopivia rakennuksia oli kuitenkin vapautumassa erityisesti maanviljelyväestöllä. Toivo Jauhainen on todennut, että ”se oli lähinnä kysymys siitä, että onko sopivan kokoinen kasvattamo käytössä ja silloin oli paljon tätä kotieläintuotantoa, pieniä yksiköitä, oli muutama lehmä tilalla, muutamia sikoja saattoi olla ja sitten maatalouden kehitys kulki siihen suuntaan, että nämä pienet yksiköt alkoivat lopetella toimintaa ja sillä tavalla [...] vapautui tiloja.”⁶⁷ Elintarviketeollisuuden toiminta broilerituotannon aloittamiseksi tuki maatalojen erikoistumista.

1960-luvulla broilereita kasvatettiin vanhoissa navetoissa ja talleissa. Lisäksi yksi Satakunnan Osuusteurastamon kasvattaja muistaa, kuinka ensimmäisiä broilereita kasvatettiin 1960-luvun alussa pienen sikalan lisäksi saunassa. Myös tilalle valmistuvat uudet ulkorakennukset soveltuivat usein broilerituotantoon. Ensimmäiset broilerin kasvatuserät olivat yleensä muutaman tuhannen suuruisia, mutta ne saattoivat olla kooltaan myös vain muutamia satoja. Broilerituotanto tarjosi ensimmäisenä

⁶⁶ Saarioinen Oy, Broilerin sopimuskasvatusta (1961?), Lehtileike-kansio, SOyA.

⁶⁷ Toivo Jauhaisen haastattelu 26.6.2007.

toimeentulon sille, jolla oli tarkoitukseen soveltuva rakennus sekä ennen kaikkea rohkeutta kokeilla uutta elinkeinoa.⁶⁸

Elintarviketeollisuus tuki broilerituotannolla maatalouden erikoistumista ja sen aiheuttamaa maatalouden muutosta, mutta broilerituotannon aloittaminen riippui myös maanviljelijän henkilökohtaisesta tulevaisuudennäkemyksestä. Broilerituotannon aloittaminen oli tilakohtainen ratkaisu, ja kasvattajaksi ryhtymisen saattoi ratkaista arkinen asia. Esimerkiksi länkipohjalainen Suoma Naapi aloitti broilerinkasvatuksen vuonna 1961, koska lehmien vienti tien yli tilan laitumille oli vaarallista. Toivo Jauhiaisen mukaan Saarioinen Oy teki Naapin kasvatussopimuksen lisäksi ensimmäiset kasvatussopimukset Lempäälään ja Valkeakoskelle. Muutaman vuoden kuluttua Saarioinen Oy:n kotipaikkakuntalaiset, sahalahtelaiset kiinnostuivat uudesta alasta pohtiessaan tilojensa tulevaisuutta. Esimerkiksi sahalahtelaisen Hilikka Mäkijärven mukaan Saarioisilta oli käyty kysymässä jo vuonna 1960 kiinnostusta broilerinkasvatukseen, mutta tuolloin Hilikka ja Olavi Mäkijärvi eivät olleet katsoneet heillä olevan mahdollisuutta tilan tuotantosuunnan vaihtoon. Seitsemän vuoden kuluttua tilanne oli toinen Mäkijärvien pohtiessa työläälle maidontuotannolle vaihtoehtoja. Lehmistä luovuttiin, vaikka meijeri sijaitsi tien toisella puolella. Vuonna 1967 Kunnin navettarakennukseen saapuivat tilan ensimmäiset broilerit, 3 350 White Rock -untuvikkoa. Yleisiä syitä tuotantosuunnan vaihtamiseen olivat muun muassa toivo lypsykarjataloutta helpommasta työstä sekä naapureiden esimerkki. Taustalla vaikuttivat kuitenkin suuremmat syyt, kuten maatalouden rakennemuutos. Broilerituotantoon uusia kasvattajia kannusti myös alan kasvu.⁶⁹

Broilerituotannon laajentuminen osui maatalouden kiivaimman rakennemuutoksen ja erikoistumisen kanssa 1960- ja 1970-luvun vaihteeseen. Broileripoikasten saatavuuden helpotuttua yhä useammalle tilalle tarjoutui elintarviketeollisuuden tarjoama mahdollisuus kasvatussopimukseen, ja broilerituotanto eriytyi myös Lounais-Suomessa munivien kanojen poikastuotannosta.⁷⁰ Monet

⁶⁸ Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007; Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008; Seppälä, Martti 2009, Kun Broileri tuli Seppälään; Hilikka Mäkijärven henkilökohtainen tiedonanto 11.2.2009; Erkki Mäkijärven haastattelu 24.5.2007; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Saarioisten muistelukokous 10.12.2008; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; Amerikkalaista teuraskanaa suomalaiseen pöytään, Helsingin Sanomat 2.2.1961; Paistinkanojen tuotannon lähtölaukaus Sahalahdella, Kansanlehti 2.2.1961; Herkullinen kananpoikabroilerpaisti puntarissa, Hämeen Yhteistyö 2.2.1961; Suomen Broileryhdistys ry, Suomen vanhimmalta broileritilalta ei löydy lintulautaa, http://www.siipi.net/broileri/vanhin_br_kanala.html, luettu 29.1.2009; Amerikkalaista teuraskanaa suomalaiseen pöytään, Helsingin Sanomat 2.2.1961; Broileri – nousevan elintason maukas pöydänanti, Keski-suomalainen 3.2.1961.

⁶⁹ ”Sahalahdella otettiin aluksi varovaisia kukonaskaleita”, Sydän-Hämeen Lehti 29.5.1995; Suomen Broileryhdistys ry, Suomen vanhimmalta broileritilalta ei löydy lintulautaa, http://www.siipi.net/broileri/vanhin_br_kanala.html, luettu 29.1.2009; Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007; Amerikkalaista teuraskanaa suomalaiseen pöytään, Helsingin Sanomat 2.2.1961; Erkki Mäkijärven haastattelu 24.5.2007; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Hilikka Mäkijärven henkilökohtainen tiedonanto 11.2.2009; Saarioinen, siipikarjaosasto, Lähetysluettelo No 31857, Erkki Mäkijärven arkisto.

⁷⁰ Ks. tarkemmin luku 3.1.

1970-luvun alussa broilerinkasvatuksen aloittaneet liittävätkin broilerituotannon maatalouden erikoistumiseen. Esimerkiksi nurmolainen Anelma Ylinen kertoo, kuinka 1940-luvulla rakennettu navetta oli vanhanaikainen, ja tilan tuotantosuunnan vaihtoa oli harkittava. Oripääläinen Heikki Kössi katsoi maatilan tarvinneen viljanviljelyn ohelle toisen erikoistumisalan. Molemmissa tapauksissa broilerituotanto nähtiin sikatalouteen erikoistumisen vaihtoehtona. Kyseisillä tiloilla haettiin tietoisesti uutta erikoistumissuuntaa, ja mahdollisuus broilerinkasvatukseen tarjoutui oikeaan aikaan.

Broilerituotanto vaikutti maatalouden modernisoitumiseen myös siten, että alalle siirtyminen edisti yhteen tuotantosuuntaan keskittymistä ja luopumista perinteiseen maatilatalouteen kuuluvasta useiden kotieläinlajien pidosta. Esimerkiksi huittislaisen Heikki Kirran tila oli ennen broilerinkasvatuksen aloittamista perinteinen maatila, jolla pidettiin useita kotieläinlajeja. Muusta kotieläintuotannosta, kuten lypsykarjataloudesta luovuttiin maatilataloudessa usein aloitettaessa broilerinkasvatus tai viimeistään broilerituotantoa laajennettaessa. Broilerinkasvatuksen yhteys munivien kanojen tuotantoon on sikäli mielenkiintoinen, että erityisesti useilla Varsinais-Suomen kanatalousalueen broilerikasvattajilla oli aiempaa kokemusta siipikarjataloudesta. Vuonna 1970 Etelä-Pohjanmaalla Osuusteurastamo Itikka tarjosi broilerinkasvatusta aluksi munantuottajille, mutta he eivät ryhtyneet alalle.⁷¹ Lounais-Suomen Osuusteurastamon tuotannon alkuvaihetta lukuun ottamatta broilerituotanto ei alkanut muun siipikarjatalouden siivellä. Broilereita alettiin kasvattaa tiloilla, jotka maatalouden rakennemuutoksen seurauksena hakivat erikoistumisalaa. Ennakkoluulottomille ja rohkeille maatalouden harjoittajille broilerinkasvatus muodostui selviytymisstrategiaksi maatalouden murroksessa.

Elintarviketeollisuudella oli kuitenkin vaikeuksia solmia broilerin tuotantosopimuksia. Esimerkiksi Osuusteurastamo Itikka etsiessään kasvattajia vuonna 1970 sai ensin aikaan vain yhden sopimuksen, minkä jälkeen osuusteurastamo tarjosi broilerin tuotantosopimuksia valitsemilleen isännille. Osuusteurastamo Itikan ensimmäiset tuottajat valikoituivat tiiviisti teurastamon ohjauksessa, ja alan teurastamolähtöisyys korostui Etelä-Pohjanmaalla. Suomessa broilerialaa kohtaan tunnettuun varovaisuuteen lienee ollut syynä ennen kaikkea alan vieraus, koska kotieläintuottajilla ei ollut alasta aiempaa kokemusta. Tuotannon laajetessa uusille alueille monet 1970-luvulla broilerinkasvatuksen aloittaneet ovat todenneet, etteivät tuolloin tienneet broilerista mitään. Myös broilerinkasvatuksen luonne oli muuttunut verrattuna 1960-luvun alkupuolelle. Tuotannon toisella vuosikymmenellä broilerinkasvatus vaati huomattavia tilakohtaisia alkuinvestointeja. Tuotanto aloitettiin yleensä uu-

⁷¹ Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008; Heikki Kössin haastattelu 27.11.2008; Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Atrian muistelukokous 2.12.2008; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; Matti Tuurin haastattelu 1.12.2008; Tuuri, Matti 1980, Broilertuotannon alkuvaiheet Itikassa, Matti Tuurin papereita -kansio, AtAa; Seppo Kirran henkilökohtainen tiedonanto 4.3.2009. Joissakin tapauksissa, kuten esimerkiksi Antti Sepän tilalla kasvinviljelytila erikoistui broilerituotantoon. Antti Sepän haastattelu 28.11.2008.

sisä, broilereille rakennetuissa kasvattamoissa. Osuusteurastamo Itikalla tämä oli tuotannon edellytys. Nurmolaisten Anelma Ylisen kuvaus broilerinkasvatuksen taloudellisen riskin pelosta lienee vastannut useiden 1970-luvulla kasvatuksen aloittaneiden ajatuksia: ”*me lähettiin sillä mielellä, että jos ei se [broilerinkasvatus] onnistu niin se on Ruottiin lähtö edessä, et siinä menee kaikki talot, talot ja kaikki, että jos epäonnistutaan täs uudes yritykses*”⁷².

Ilmajokelaisen Markku Mäki-Latvalan mukaan monet olisivat olleet valmiita kasvattamaan muutamman tuhannen broilerin erää navetoissa. Broilerituotannon kokeilukausi oli kuitenkin 1970-luvulla ohi. Suomessa rakennettiin uusia kasvattamorakennuksia, joiden yksikkökoko oli alan alkuaikojaa suurempi. Osuusteurastamo Itikalla rakennettiin broilerituotannon ensimmäisessä vaiheessa puolet 30 000 kasvatuspaikkaisiksi suunnitelluista halleista, ja myös esimerkiksi Lounais-Suomen Osuusteurastamon alueella olivat enemmän sääntönä kuin poikkeuksena 15 000 broilerin kasvatuserät. Kasvatusta oli laajennettu vastaaviin mittasuhteisiin myös Saarioinen Oy:n pienillä yksiköillä aloittaneilla broileritiloilla. Kysymys ei ole alueellisista eroista, vaan koko alalla tapahtuneesta muutoksesta. Broilerituotannon mittavien alkuinvestointien seurauksena ala keskittyi 1970-luvun lopulla pinta-alaltaan keskimääräistä suuremmille maatilatalouksille, kuten taulukko 2. osoittaa.⁷³ Broilerituotannosta ei tullut pientilojen elinkelpoisuuden takaajaa. Broilerituotannosta alkoi muotoutua elinkeino elintarviketeollisuuden määrittelemillä alueilla sijainneille maatilatalouksille, joilla oli mahdollisuus tuotannon edellyttämiin alkuinvestointeihin sekä niiden vaatimaa yrittäjähänkeä.

Taulukko 2. Broileritilojen ja kaikkien maatilojen jakautuminen peltopinta-alan mukaan Suomessa vuonna 1979. Lähde: Hakkarainen 1980, s. 16.

	Kaikki tilat	Broileritilat
Ha	(%)	(%)
1 - 2	9	3
2,1 - 5	22	5
5,1 - 10	32	17
10,1 - 15	16	6
15,1 - 25	14	12
25,1 - 50	6	27
yli 50	1	30
yht.	100	100

⁷² Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008.

⁷³ Elmer Arolan haastattelu 19.2.2008; Matti Tuurin haastattelu 1.12.2008; Tuuri, Matti 1980, Broilertuotannon alkuvaiheet Itikassa, Matti Tuurin papereita -kansio, AtAa; Atrian muistelukokous 2.12.2008; Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008; Heikki Kössin haastattelu 27.11.2008; Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; LSO:n broileriaikataulu 4.11.1975 alkaen, Seppo Kirran arkisto; Saarioisten muistelukokous 10.12.2008; Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Hakkarainen 1980, s. 16.

1970-luvulla broilerikasvattajien lukumäärä moninkertaistui edelliseen vuosikymmeneen verrattuna. Seija Hakkaraisen mukaan 1970-luvun alun kasvuvuosien jälkeen kasvattajien lukumäärä vaikiintui 50–60 välille. Vuosittain aloitti kahdesta kolmeen uutta broilerikasvattajaa muutaman lopettaessa tuotannon. Vuonna 1979 alaa laajennettiin voimakkaasti, ja 15 uutta kasvattajaa aloitti tuotannon. Vuonna 1979 Hakkaraisen mukaan broilerikasvattajia oli 74. Elmer Arolan mukaan 1970-luvun jälkipuoliskolla tuottajia alkoi olla Lounais-Suomen Osuusteurastamon kannalta riittävästi. Vähitellen 1970-luvun kuluessa oli tapahtunut muutos suhtautumisessa broilerituotantoon elinkeinona. Esimerkiksi lavalaisen Antti Sepän aloittaessa broilerinkasvatuksen vuonna 1978 hän oli tutustunut alaan toimiessaan konsulenttina Siipikarjanhoitajain Liitossa. Ala ei ollut Suomessa enää täysin vieras, ja broilerituotanto alettiin nähdä houkuttelevana elinkeinona.⁷⁴

Kysymys broilerituotannon järjestämisestä Suomessa sopimustuotantona ei ollut tuotannon alkaessa yksiselitteinen. Siipikarjanhoitajain Liiton kanta oli ollut 1960-luvun alussa selvä: ”*Tämän tuotannon kehitystä pyritään ohjaamaan siten, että paistipoikastuotanto liittyisi maataloudelliseen siipikarjatalouteemme.*”⁷⁵ Tämän toteutumista ei pidetty itsestään selvänä. Vuonna 1961 Ensio Toivanen totesi, ettei broilerituotanto välttämättä noudattanut samoja linjoja maataloilla tuotettujen muiden liha- ja maitotaloustuotteiden kanssa. Toivasen kotieläintuote-elintarvikkeeksi nimeämä broileri saattaisi poiketa muista maataloustuotteista jyrkästi. Esimerkkitapauksena pidettiin Ruotsia, jossa broilerituotanto oli suurimmaksi osaksi maataloudesta irrallinen elintarviketeollisuuden osa. Toivanen kuitenkin tiesi, että USA:ssa ja Tanskassa tuotanto perustui pääosin tuottajien ja teurastamoiden välisiin kasvatussopimuksiin, jolloin Toivanen piti broileria maataloustuotteena. Toisaalta hän ei pitänyt mahdollisena, että broileria olisi tuotettu Suomessa vapaasti, kuten esimerkiksi sianlihaa.

Broilerituotannosta syntynyt työ tarvittiin Toivasen mukaan pienviljelijätalouksissa, mutta Suomessa nähtiin 1960-luvun alussa pelättyä ruotsalaismallista kehitystä. Siipikarjanhoitajain Liiton mukaan broilerituotanto oli kehittymässä ”*varsinaisesta maataloudesta irralliseksi teollisuusluontoiseksi tuotannoksi*”⁷⁶. On huomattava, että aivan alkuvaiheessa broilerinkasvatus painottui lukumää-

⁷⁴ Elmer Arolan haastattelu 19.2.2008; Antti Sepän haastattelu 28.11.2008; Hakkarainen 1980, s. 14, 16–17. Elintarviketeollisuuslaitoskohtaisesta kasvattajien lukumäärän muutoksesta. Ks. Syväoja, Hannu, Broilertalo Oy:n kasvattajien ensimmäisen sopimuksen päiväys, Broilerien tuotantosopimus -kansio, HKAA; Syväoja, Hannu Broilertalo Oy:n kasvattajaluettelo 19.10.1992, Broilerien tuotantosopimus -kansio, HKAA; Avikainen, Reijo/ Aho, Eeva, Suomen Sokeri Oy Kariniemen kasvattajaluettelo 28.1.1987, Alkutuotannon kirjeenvaihto 1993 -kansio, HKAA; Palm, Kalevi, Broilerkasvattajat 1971–1976, Broiler-kotelo, SOyA; Kasvatussopimukset 1976–1978, Broiler-kotelo, SOyA; Broilerien kasvattajat 1978–1981, Broiler-kotelo, SOyA; Tuuri, Matti, Broilerkasvattajat 2000, asiakirja Juha-Petri Jussilan hallussa, AtAa.

⁷⁵ Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1960, s. 13, SSIA; Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1961, s. 13, SSIA.

⁷⁶ Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1962, s. 14, SSIA; Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1963, s. 13, SSIA; Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1964, s. 13, SSIA.

rällisesti teurastamoiden omiin tiloihin. Lieventäväksi asiaksi katsottiin, että elintarviketeollisuuden suurkasvattamoiden ohella osan teurastamoista tiedettiin kasvattavan broilerit kasvatussopimuksilla maatilakanaloissa. On kuitenkin selvää, että erikoistuvassa maatilataloudessa pienten broilerierien kasvattaminen olisi ollut maatalouden rakennemuutoksen vastaista. Kysymys broilerituotannosta liittyi keskusteluun koko siipikarjataloudesta. Siipikarjatalous oli perinteisesti ollut pientilavaltaisen maatalouden lisätulon lähde, mutta 1960-luvun alussa sen pelättiin muuttuvan maataloudesta irralliseksi suurtuotannoksi. Vuonna 1965 Krister Eklund korosti, kuinka siipikarjanhoidon oli pysyttävä maatalouden sivuelinkeinona.⁷⁷ Broilerituotannon alku Suomessa enteili maatalouden erikoistumista ja maatilatalouden muutosta, mikä todettiin eräässä lehtiotsikossa vuonna 1961: ”*Broiler-paistikananpoika viittaa uuteen aikakauteen maataloudessa*”⁷⁸. Broilerituotanto joutui etsimään paikkansa maatalouden rakennemuutoksen keskellä.

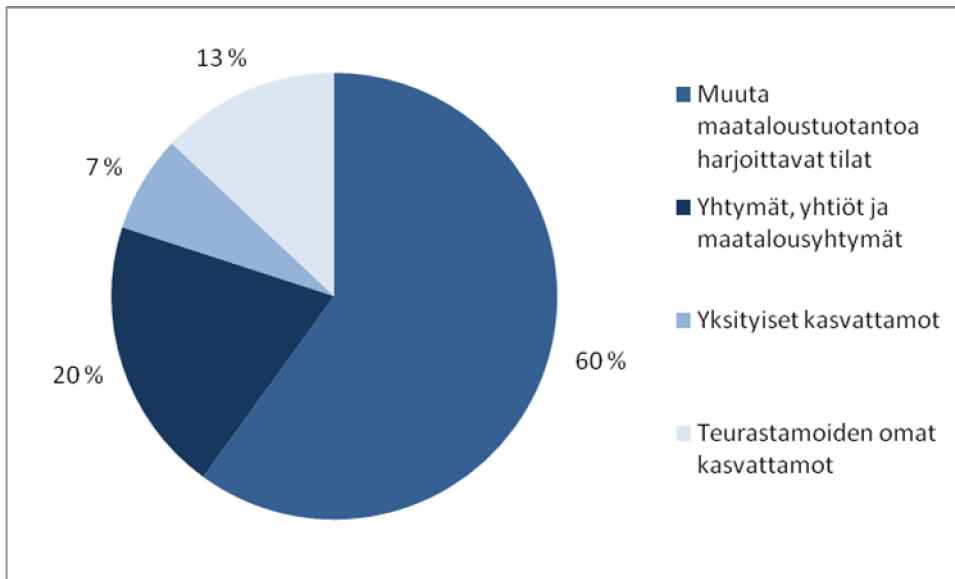
Edellä on selvitetty maatalouden ja broilerinkasvatuksen välille syntynyt yhteys alan rakentumisen aikana. Kuvion 5. mukaan vuonna 1979 broilerinkasvatustiloista 60 % oli muuta maataloustuotantoa harjoittaneiden henkilöiden omistuksessa. Koska lukuun eivät sisälly maatalousyhtymät, todellisuudessa broilerinkasvatuksen yhteys maanviljelyyn oli suurempi. Kuvio 5. ei kerro tuottajien lukumäärää. Sen perusteella laaditussa kuviossa elintarviketeollisuuden osuus olisi pienempi, koska elintarviketeollisuuden kasvattamot lienevät olleen suurempia kuin maatilatalouksien kasvattamot. Vuonna 1980 Seija Hakkaraisen mukaan broilerituotanto oli mahdollista ilman muuta maataloustuotantoa, mutta suuri osa kasvattajista tuotti broilereita perinteisellä suomalaisella perheviljelmällä⁷⁹. Vaikka käsityksessä näkyy suomalaisen maatalouden perheviljelmän nostalgisointi, broilerituotannon yhteys maatalouteen liittyi käsitykseen suomalaisesta maatilataloudesta. Maatalouden teollistumisesta seuraavan erikoistumiskehityksen seurauksena maanviljelijä muuttui yhdeksi ammattiharjoittajaksi muiden rinnalla, ja maatilatalouden päämuodoksi vakiintui yhden sukupolven perheviljelämä.⁸⁰ Näin tapahtui myös broilerituotantoon erikoistuvilla maatilatalouksilla, ja samalla broilerituotannosta muodostui yksi kotieläintuotannon ala Suomessa.

⁷⁷ Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1961, s. 3, SSIA; Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1962, s. 3, 14, SSIA; Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1963, s. 3, 13, SSIA; Siipikarjanhoitajain Liiton vuosikertomus 1964, s. 13, SSIA; Toivanen, Ensio, Paistipoikanen kiinnostaa, Siipikarja 3/1961; Kallela, Otto, Vuosi vaihtuu, Siipikarja 1–2/1961; Länsi-Saksalla samat vaikeudet kuin meilläkin, Siipikarja 12/1962; Finne, Lennart, Monipuolisempaa siipikarjanhoitoa, Siipikarja 6/1964; Kallela, Otto, Kanataloutemme kehityssuunta, Siipikarja 7–8/1961; Toivanen, Ensio, Vuosikokous, Siipikarja 7–8/1961; Kallela, Otto, ”300 kanaa –”, Siipikarja 4/1962; Kallela, Otto, Ajankohtaisia huomioita ja ajatuksia, Siipikarja 7–8/1965; Eklund, Krister, Vuoden vaihtuessa, Siipikarja 12/1965.

⁷⁸ Broiler-paistikananpoika viittaa uuteen aikakauteen maataloudessa, Suomen Sosialidemokraatti 8.6.1961.

⁷⁹ Hakkarainen, Seija, Broilertuotannosta Suomessa, Siipikarja 12/1980; Hakkarainen 1980, s. 16.

⁸⁰ Vihinen 2004, s. 276–277, 279.

Kuvio 5. Broilerikasvattamoiden omistuksen jakautuminen kasvatuspaikkojen lukumäärän mukaan Suomessa vuonna 1979. Lähde: Hakkarainen 1980, s. 17.

3.4 Broilereita opittava hoitamaan elintarviketeollisuuden ohjeilla

Tilan erikoistuminen broilerituotantoon poikkesi muihin kotieläintuotannon aloihin erikoistumisesta siinä, ettei ammattia voinut oppia edelliseltä sukupolvelta. Broileriala oli Suomessa uusi, ja broilerikasvattaja joutui opiskelemaan alusta alkaen broilerien hoidon ja muut uuteen kotieläintuotannon alaan kuuluvat asiat. Koska elintarviketeollisuus vastasi pääasiassa broilerikasvattajien kouluttamisesta tarjoamaansa elinkeinon, elintarviketeollisuuden ohjaus alalla vahvistui. Aiemman esimerkin puuttuessa elintarviketeollisuuden ohjeet muodostuivat keskeisiksi käytännön työn määrittäjiksi broilerien hoidossa.

Yksityiskohtaisimman ohjeistuksen broilerien hoidosta antoi Saarioisten ylikananhoitaja Kalevi Palm. Hän esitti kymmenosaisen *Paistipoikasten kasvatuksesta* -artikkelisarjan Siipikarja-lehdessä vuosina 1961–1962. Elintarviketeollisuuden ulkopuolelta Hankkijan Anttilan koekananalan ylikananhoitaja Inkeri Hyvönen laati *Broilerien hoito ja ruokinta* -ohjevihkon vuonna 1961, ja agronomi Raija Oittila antoi broilerien hoito-ohjeita Siipikarja-lehden artikkelissa *Broilerit menestymään* vuonna 1962. Alan virallinen lehti tavoitti broilerikasvattajat, ja lisäksi ylikananhoitaja Kalevi Palm henkilökohtaisesti neuvoi Saarioisten alueen kasvattajia broilerien hoidosta. Saarioinen tarjosi uusille kasvattajille alan vaatiman erikoiskoulutuksen ja suoritti neuvontaa koko kasvatuksen ajan. Koska Kalevi Palm oli lähin henkilö Saarioisten alueella elintarviketeollisuuden ja broilerinkasvatukseen erikoistuneiden mautilojen yhteistyössä, hänen vaikutuksensa uuden alan oppimiseen oli merkittävä. Hoito-ohjeiden julkaiseminen alan virallisessa lehdessä levitti Palmin ohjeita myös Saarioisten broilerikasvattajia laajemmalle. Kalevi Palm asetti vaatimukset broilerikasvattamon lattiat-

lalle, kuutiotilalle, pehkulle, keinoemoille, keinoemon lämpötilalle, kasvattamon lämpötilalle, ilmanvaihdolle, ruokinnalle, rehukaukaloille, juoma-astioille, ja lintujen kiinniotolle teurastamoon kuljetettavaksi. Hyvönen ja Oittila korostivat pääpiirteittäin samoja asioita.⁸¹

Broilerinkasvatuksessa lattiatila ei ollut Kalevi Palmin mukaan yksin ratkaiseva, ja myös kasvattamon kuutiotilan oli oltava riittävä. Lattialle oli levitettävä kuivikkeeksi pehkukerros. Pehkuna käytettiin olkisilppua ja ruumenia, mutta Palmin mukaan siihen oli hyvä sekoittaa turvetta, sahanpurua tai kutterilastua. Palm suositteli pehkun vaihtoa broilerin kasvatuserien välillä. Broilerin hoitamisen käytännöt eivät olleet vakiintuneet, ja sahalahtelainen Olavi Mäkijärvi teki kokeita sopivasta kuivikkeesta. Mäkijärvi päätti hankkia kuivikkeeksi kutterilastun ja sahanpurun tilalle turvetta. Ensin hän osti turvetta säkeissä ja myöhemmin hän haki kuorma-autolla suolta irtoturvetta. Toivo Jauhiainen otti turpeesta näytteet ja totesi sen liian märäksi. 1970-luvun puolivälissä Olavi Mäkijärvi hankki Vapolta kuivempaa kasvihuoneissa käytettyä kasvuturvetta. Saarioisten alueen broileritiloilla yleistyi turpeen käyttö kuivikkeena⁸². Vaikka elintarviketeollisuuden ohjaus oli huomattava, myös broilerikasvattajien omat innovaatiot edistivät alaa.

Broileriuntuvikkoja kasvatettiin keinoemon alla ennen kuin ne päästettiin koko kasvatustilaan. Suuren poikasmäärän eli vähintään 2 000 poikasen sopimuskasvattajille Kalevi Palm suositteli keskuslämmitysperiaatteella toimivaa kuumavesikeinoemoa. Yksittäiskeinoemotyypeistä Palm piti tehokkaimpana kivihilikeinoemoa. Broilerin hoitajan oli osattava arvioida poikasten käyttäytymisestä keinoemon ja koko kasvattamon sopiva lämpötila, jota oli säädettävä poikasten kasvaessa. Oikean lämpötilan lisäksi Kalevi Palm korosti ilmanvaihdon merkitystä. Broilerin hoito vaati tarkkuutta. Saarioinen Oy painotti sopimuskasvattajaehdokkailla, että broilerinkasvatus oli huolellisten ammattilaisten työtä.⁸³

⁸¹ Saarioinen Oy, Siipikarjaosasto, päiväämätön (1960, 1961 tai 1962), Broilerin kasvatussopimuksen tekijöille, Broilerin kasvatussopimuksia, Suoma Naapin... -kotelo, SOyA; Saarioinen Oy:n ja Suoma Naapin välinen Broilerin kasvatussopimus 10.10.1961, Broilerin kasvatussopimuksia, Suoma Naapin... -kotelo, SOyA; Saarioinen Oy, Broilerin sopimuskasvatusta (1961?), Lehtileike-kansio, SOyA; Palm, Kalevi, Paistipoikasten kasvatuksesta, Siipikarja 7–8/1961, 9/1961, 10/1961, 11/1961, 12/1961, 1–2/1962, 3/1962, 4/1962, 5/1962, 6/1962; Toivo Jauhiaisen haastattelu 26.6.2007; Raija Elkelän haastattelu 14.11.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 24.5.2007; Hyvönen, Inkeri 1961, Broilerin hoito ja ruokinta, Hankkijan koetoiminnan julkaisu, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 -pienpainateaineisto, KK; Oittila, Raija, Broilerit menestymään, Siipikarja 5/1962; Siipikarjanhoitokoulun toverikunnan toveripäivät, Siipikarja 6/1962. Myös Suomen Säilyke Oy:lla tehtiin selvityksiä broilerin hoidosta. Laine, Jorma 1960, Broilerin kasvatusta ja ruokinta, Suomen Säilyke Oy:n arkisto, ELKA.

⁸² Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 24.5.2007.

⁸³ Saarioinen Oy, Siipikarjaosasto, päiväämätön (1960, 1961 tai 1962), Broilerin kasvatussopimuksen tekijöille, Broilerin kasvatussopimuksia, Suoma Naapin... -kotelo, SOyA; Saarioinen Oy, Broilerin sopimuskasvatusta (1961?), Lehtileike-kansio, SOyA.

Broilerinkasvatus perustui Suomessa alusta alkaen pääasiassa viljasta teollisesti sekoitettuun rehuun, mikä kytki alan rehuteollisuuteen. Kalevi Palm totesi kuitenkin keskustelun edullisen kokojyväviljan käytöstä broilerien ruokinnassa olleen vilkasta, ja sitä saattoi lisätä joihinkin rehuihin. Rehu oli kuitenkin broilerinkasvatuksen suurin kustannus, ja rehunhaaskausta oli vältettävä. Kalevi Palm suositteli kahta tai kolmea erikokoista rehukaukaloa eri-ikäisille poikasille. Palm painotti, ettei rehukaukaloa saanut täyttää liian täyteen, jottei kallista rehua haaskaantuisi. Hoitajan oli arvioitava rehunkulutuksesta ruokintakertojen määrä, mutta lintuja oli ruokittava vähintään kolmesti päivässä. Sahalahtelaisella Raili Elkelällä oli ruokintakierroksella sekä rehuämpäri että kippo rehun annosteluun. Kalevi Palm ei suositellutkaan broilerikasvattamoon kalliita automaattisia ketjuruokkijoita, ellei lintuja ollut useita tuhansia. Raskasta ruokintatyötä helpottamaan tehtiin kuitenkin 1960-luvulla tilakohtaisia sovelluksia, ja kasvattajien omilla innovaatioilla saatettiin vähentää käsityötä. Kasvattajat rakensivat esimerkiksi vanerisia ruokintakaukaloita, joiden täyttämässä käytettiin apuna katossa kiskoilla kulkevaa vaunua. Kaukaloiden suurempi koko helpotti päivittäistä ruokintatyötä.⁸⁴

Kalevi Palm painotti puhtaan juomaveden merkitystä. Vesiastiat oli puhdistettava päivittäin harjaamalla. Palm piti ainoana vaihtoehtona puhtaan veden saannin takaamiseksi automaattisia juomalaitteita. Untuvikkojen ensimmäisenä viikkona oli käytettävä lisäksi erillistä purkki- ja aluslautassysteemiä.⁸⁵ Raili Elkelä kertoo untuvikkojen juottamisen työläydestä: *”Oli kotteja juu. Ennenkö tuli sitte ne semmoset peltiset pitkät kotit. Ja vedethän vaihdettiin kato joka päivä ne untuvikkojen vedet. Ämpäri mukana siinä kipattiin ämpäriin ja sitte tuatiin pihalle.”* Raili Elkelä kertoo, kuinka myös kasvattamon olosuhteita seurattiin: *”nyt jälkeinpäin ajattelee että sitä työtähän oli tosi paljon päivän mittaan siihen nähden mitä oli sitten loppuaikaan, et kyl se joka ikinen aamu lähdettiin vaikka ei nyt tyähön niin se oli ennenkö melken aamupalalla oli niin se tehtiin niin sanottu kanalakiarros. Meil oli semmonen että minä lähden nyt kanalakiarrokselle että se katottiin sitte että onko kaikki paikat kunnossa ja lämpö päällä [...]. Niin ja ettei vedet menny pitkin lattiaa.”*⁸⁶

⁸⁴ Ks. esim. Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008.

⁸⁵ Palm, Kalevi, Paistipoikasten kasvatuksesta, Siipikarja 7–8/1961, 9/1961, 10/1961, 11/1961, 12/1961, 1–2/1962, 2/1962, 3/1962, 4/1962.

⁸⁶ Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008. Lainauksen kieliasusta on poistettu toistot.

Rakennustekniikka määrittä broilerin kasvatuserien välillä tehtävän puhdistuksen työtavat. Muusta käytöstä broilerikasvattamoksi muutetut tilat sekä maapohja rajoittivat puhdistusta⁸⁷, kuten Raili Elkelä kertoo:

”Lannat pihalle ja siihen aikaanhan ei ollu pesureita, ei pesty. [...] Haettiin mettästä katajasuti ja sillä ravisteltiin isommat pölyt ensten tuolta ennenkö lantaa ajettiin pois, niin seinistä ja katoista hämähäkinseitit ja pölyt pois. [...]

No kyllä traktori oli [...] mutta meilläkin oli maapohjat noissa pitkän aikaa [...] ihan lapiolla tyhjätettiin nämä piänet osastot eihän sinne päässy, ovesta ulos sitte vaan peräkärlylle. Kyllä siinä niin paljon lapiohommaa oli. Sitte kärrätä uudet purut tai pehkut puruahan oli aika paljo käytettiin kutterinpurua sillon. [...] Sellanenkin Palmin ehdotus oli että käännät siellä, justtiinsa tässä kakskerroksisessa, niin kasattiin lanta kerran sinne lattialle vaan tämmöselle korkeelle keolle ja annettiin olla siellä niin kauan että se oli niin kuumaa kun koitettiin siinä että se poltti kättä niin se levitettiin uudestaan sinne. Et se poltti ne pöpöt pois sieltä.”⁸⁸

Kasvattajien käsityksissä puhdistuksen ja hygienian merkityksestä saattaa ylikorostua, mutta ohjeistus broilerin hoidosta oli tarkkaa. Hygieniakäsityksen vedenjakaja oli kuitenkin vuosi 1971. Vuoden 1971 salmonellakriisin jälkeen Broilersalmonelloosityöryhmän ohjeistuksessa hygienialla oli keskeinen merkitys. Broilerikasvattajille tämä tarkoitti kasvattamon puhdistusta ja desinfiointia ennen untuvikkojen saapumista, kasvattamon eristämistä luonnonvaraisista linnuista ja eläimistä, työvaatteita, jalkineiden desinfiointia sekä vierailukieltoa kasvattamoon. 1970-luvun jälkipuolella Suomessa kehitettiin eläinlääkintäviranomaisten valvoma näytteenotto- ja valvontajärjestelmä myös broilerikasvattamoille. Elintarviketeollisuus ei määrittänyt enää yksin broilerin oikeaa hoitoa. Euralaisen Kerttu Vainio-Pekan mukaan eläinlääkäri otti pumpulitupolla puhtausnäytteet ikkunanpielistäkin. Hygieniakäsityksen siirtymisestä käytännön työhön kertoo, että puhdistuksessa käytettiin jopa patasutia ja ruokintalaitteita pestiin juuriharjalla. Vähitellen kasvattamorakennukset alettiin harjauksen lisäksi pestä vedellä. Aluksi pestiin seinät ja katto, ja viemäreiden puuttuessa pesuvesien annettiin kuivua lattialle. Broileritilojen puhdistustapojen muutoksesta kertoo, että lähes joka tilalla oli painepesuri 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa.⁸⁹

⁸⁷ Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; Saarioisten muistelukokous 10.12.2008.

⁸⁸ Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008. Lainauksen kieliasusta on poistettu toistot.

⁸⁹ Broilersalmonelloosityöryhmän mietintö 1972: B 49, s. 2–16; Nurmi, Esko, Salmonellatartunnat ihmisillä ja kotieläimillä, Broiler-utiset 1/1979; Jauhiainen, Toivo, Broilereiden hoito lattialla, Siipikarja 6/1975; Jauhiainen, Toivo, Broilereiden hoito lattialla, Siipikarja 7–8/1975; Eklund, Krister, Siipikarjanlihan tuotanto maatilataloudessa, Siipikarja 5/1970; Eklund 1977, s. 103, 106; Jauhiainen, Toivo, Hygienian merkitys broilerituotannossa, Siipikarja 10/1980; Sepä, Antti, Broilerkasvatusta Suodenniemellä, Siipikarja 4/1972; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 24.5.2007; Tuuri,

Alan alkuaikoina broilerin kasvatusaika oli pitkä, joten broileritilojen päätyö tehtiin lintujen kasvatusaikana. Broilerien lastaus teurastamoon kuljetusta varten oli kuitenkin eniten työvoimaa kerralla sitonut työvaihe. Linnut kannettiin kasvattamosta autoon, jossa ne laitettiin kuljetuslaatikoihin. Vähitellen kasvattajat kehittivät lastaustyötä, ja linnut laitettiin laatikkoon sisällä kasvattamossa ja siirrettiin niissä koneellisesti kuorma-autoon. Saarioinen Oy:llä kanoja kuljettivat teurastamoon aluksi samat autot, jotka ajoivat aamuisin maitoa meijerille.⁹⁰

Broilerinkasvatus oli 1960- ja 1970-luvuilla elintarviketeollisuuden tarkasti ohjeistamaa fyysistä työtä, jonka keventämiseksi kasvattajat etsivät tilakohtaisia ratkaisuja. Broileritilan isäntäparin työnjako ei perustunut kuitenkaan työn raskauden mukaan miesten ja naisten töiksi. Työnjakokin oli tilakohtainen ratkaisu. Esimerkiksi isännän tilan ulkopuolella työssäkäynnin tai tilan muiden maataloustöiden takia kasvatusajan arjen työ ja jopa rehusäkkien kanto jäivät naisille. Broilerinkasvatus perustui kuitenkin aviopuolisoiden yhteistyöhön⁹¹, kuten nurmolainen Anelma Ylinen kertoo: ”*Meil oli se tasa-arvo siinä asias niin, että mulla oli ykköshalli ja Raimolla kakkoshalli. [...] Jos mä sanon Raimolle et mistä alotan, niin mä sanon että mä alotan siitä omastani.*”⁹²

3.5 Navetasta broilerikasvattamoon

Suomalaisessa maaseutumaisemassa karjasuojat näyttivät samanlaisilta 1960-luvulle asti. Samassa rakennuksessa pidettiin lehmä, sikoja ja hevosia. 1950-luvun lopulla suurille tiloille alettiin kuitenkin rakentaa amerikkalaismallisia pihattonavettoja. Maatalouden erikoistuminen alkoi näkyä maisemassa selvemmin 1960-luvun jälkipuolella. Navetan, tallin ja sikalan yhdistelmä muutettiin esimerkiksi sikalaksi. Sikatalouteen erikoistuneiden tilojen eläinmäärän kasvun ja tuotannon rationalisoinnin seurauksena tarvittiin uusia rakennuksia. Sikalat alettiin rakentaa 1970-luvulla kevytbetoniharkoista. Myös kananhoito muuttui, kun ensimmäiset häkkikanalat otettiin käyttöön 1960-luvulla, ja ne yleistyivät seuraavan vuosikymmenen alussa. Häkkikanala saattoi kuitenkin säästää investoinnilta uuteen rakennukseen.⁹³ Maaseudun maisemanmuutoksen näkökulmasta maatalouden

Matti 1970, Broilerien hoito ja kasvatusolosuhteet, Matti Tuurin papereita -kansio, AtAa; Hakkarainen 1980, s. 38. Alkutuotannon hygieniasta ja lintujen hoidosta säädettiin vuonna 1978. Maa- ja metsätalousministeriön päätös siipikarjan siitoseläinten pitoa, munien koneellista haudontaa ja poikasten kasvattamista harjoittavien laitosten terveellisyydelle ja hygieenisyydelle sekä eläinten terveydelle ja jalostustasolle asetettavista vaatimuksista ja ehdoista, N:o 157/1978.

⁹⁰ Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 24.5.2007; Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008; Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008; Jauhiainen, Toivo, Broilereiden hoito lattialla, Siipikarja 6/1975. Broilerien lastauksen kehityksestä. Ks. esim. Hallikas, Kirsti, Perheitten työllistäminen pääajatuksena, Broiler-uutiset 3/1980; Heikkilä, Päivi, Helpotusta broilereiden lastaukseen, Broiler-uutiset 2/1981.

⁹¹ Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008; Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; Saarioisten muistelukokous 10.12.2008.

⁹² Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008.

⁹³ Niemelä 2004a, s. 208–209, 214–216. Ks. myös Jokinen, Kaarlo, Kanalan rakentamisesta, Siipikarja 9/1971.

erikoistuminen alkoi yleisesti näkyä maatilatalouksien rakennuskannan muutoksena 1960-luvun lopulla.

Broilerituotanto ei tuonut välittömästi muutoksia maaseudun maisemaan ja maatalouden rakennuskantaan, koska alalla hyödynnettiin vanhoja rakennuksia. Broileriuntuvikot varttuivat navetoissa tai niiden vinteillä, talleissa, kanaloissa ja munivien kanojen poikaskasvattamoissa. Esimerkiksi Saarioinen Oy:n ideana oli hyödyntää broilerinkasvatuksessa nimenomaan olemassa olevia rakennuksia. Saarioisten edustaja kävi useilla sahalahtelaisilla tiloilla kysymässä, aloitettaisiinko tilalla broilerinkasvatus. Myös uuden rakennuksen noustessa tilan pihapiiriin Saarioisten auto kurvasi pihaan, ja yhtiö tiedusteli isännän intoa broilerinkasvatukseen. Esimerkiksi sahalahtelainen Raili ja Teuvo Elkelä olivat rakentaneet omakotitalon pihaan kaksikerroksisen ulkorakennuksen, jossa pidettiin ensin muutamaa vasikkaa ja munivia kanoja. Ei kulunut kauan, kun Elkelät sopivat Saarioisten Eino Sinisalon kanssa ensimmäisen broilerierän kasvatuksesta.⁹⁴

Uutena alana broilerituotanto rationalisoitui Euroopassa nopeasti. Muun kotieläintuotannon rakennuskannan uudistuessa rakennettiin Suomessakin ensimmäiset broilerikasvattamot. Kasvatuserien suuruuden takia Toivo Jauhiaisen mukaan tilaa tarvittiin useita satoja neliömetrejä. Rakennuksen pienuus alkoi estää vanhojen rakennusten käytön, jotka pysyivät kuitenkin käytössä uusien rinnalla. Uusien rakennusten koon tuli Jauhiaisen mukaan sopia teurastamon tuotanto-ohjelmaan. Saarioisten alueen ensimmäiset varsinaiset broilerikasvattamot rakennettiin 1960-luvun lopulla Kalevi Palmin piirustusten mukaan. Esimerkiksi Raili ja Teuvo Elkelälle valmistuivat uudet broilerikasvattamot vuosina 1966 ja 1968. Hilikka ja Olavi Mäkijärvi puolestaan rakennuttivat 500 m²:n broilerikasvattamon syksyllä 1967 ja 700 m²:n broilerikasvattamon vuonna 1970⁹⁵. Laajennukset tehtiin suunnitelmallisesti muutaman vuoden sisällä. Lounais-Suomen Osuusteurastamolla oli ollut alusta alkaen tavoitteena rakentaa broilereille uudet kasvattamot, ja tavoite alkoi myös toteutua yhä useammin. Broilerituotannossa kymmenessä vuodessa tapahtuneesta muutoksesta kertoo, että vuonna 1971 broilerituotannon aloittanut Osuusteurastamo Itikka saattoi aloittaa tuotannon heti uusissa kasvat-

⁹⁴ Hakkarainen 1980, s. 33; Palm, Kalevi, Paistipoikasten kasvatuksesta, Siipikarja 7–8/1961; Hyvönen, Inkeri 1961, Broilerien hoito ja ruokinta, Hankkijan koetoiminnan julkaisu, s. 3–4, Siipikarjan- ja mehiläistenhoito 1945–1972 - pienpainateaineisto, KK; Elmer Arolan haastattelu 19.2.2009; Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008; Hilikka Mäkijärven henkilökohtainen tiedonanto 11.2.2009; Saarioisten kasvattajien muistelukokous 9.12.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Seppälä, Martti 2009, Kun Broileri tuli Seppälään; Saarioisten muistelukokous 10.12.2008; Jauhiaisen, Toivo, Eräistä broilertuotannon kannattavuuteen vaikuttavista seikoista, Laitilan siipikarjakerhon kokouksessa 28/29.11.1961 pidetty esitelmä, Kanatalous...-kotelo, SOyA.

⁹⁵ Tilan kasvatuspaikkojen lukumääräksi vakiintui 37 000–39 000 broileria. Erkki Mäkijärven henkilökohtainen tiedonanto 29.1.2009.

tamorakennuksissa. Suomessa yhä useampi tuottaja aloitti tai laajensi kasvatustoimintaa broilereille suunnitelluissa tiloissa.

Uusien kasvattamorakennusten seurauksena broileritilojen kasvatuspaikkojen lukumäärä kasvoi. Erään laskelman mukaan Suomessa oli vuonna 1972 noin 40 broilerikasvattajaa, joilla oli vähintään 10 000–15 000 kasvatuspaikkaa. 1970-luvun alkuvuosina asiantuntijoiden arviot broilerin kasvatuserien koosta vaihtelivat yleensä 5 000–15 000 välillä. Jari Niemelän mukaan broilerikasvattamoissa oli 1970-luvulla 5 000–20 000 kasvatuspaikkaa. Kaikki kasvattamot eivät kuitenkaan mah-
tuneet tälle välille. Esimerkiksi vuonna 1971 Osuusteurastamo Itikan alueen broilerikasvattamoista rakennettiin yleensä aluksi hallin ensimmäinen osa, joka käsitti 15 000 kasvatuspaikkaa. Kasvattamoja laajennettiin suunnitelmallisesti niin, että lähes jokaisella broileritilalla oli kuitenkin seuraavana vuonna 30 000 kasvatuspaikkaa. Myös muualla Suomessa tehtiin vastaavankokoisia broilerin kasvatussopimuksia. Krister Eklundin mukaan yksi henkilö pystyi hoitamaan kerralla 40 000 broile-
ria. Broileritilan laajennuksista neuvoteltiin teurastamon kanssa, ja tuotantoa laajennettiin elintarviketeollisuuden aloitteesta.⁹⁶ Maaseudun rakennuskannassa tapahtuneet muutokset eivät alkaneet maatil-
an isännästä, vaan sopimustuotannon toisesta osapuolesta, elintarviketeollisuudesta.

Uudet rakennukset aiheuttivat maisemanmuutoksen lisäksi muutoksia broilerikasvattajan työssä, kun pienistä tiloista alettiin siirtyä yhtenäiseen tilaan. Samaan aikaan otettiin käyttöön työtä keven-
täneitä ruokintalaitteita. Automaattiset ketju- ja putkiruokkijat alkoivat yleistyä Suomessa 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa. Työtä helpotti lisäksi ketjuruokkijoiden varustaminen kellokytkimellä. Seija Hakkaraisen mukaan 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa kasvattajista 58,5 % hoiti ruokinnan ketjuruokkijoilla ja 37,7 % putkiruokkijoilla, mutta yhä 3,8 % kasvattajista ruokki linnut käsityönä ilman koneellisia ruokintalaitteita. Untuvikkoiän ohittaneiden broilerin juomaveden saanti oli alus-
ta alkaen yleensä automatisoitu. Juomalaitteena käytettiin pitkään ruuhijuomalaitetta, joka oli mal-
liltaan pitkä avonainen laatikko eli niin sanottu kotti. Sen jälkeen siirryttiin broilerikasvattamoissa pyöreisiin sateenkaarikupeiksi kutsuttuihin juomalaitteisiin. Tekniikan tasosta vuonna 1976 kertoo,

⁹⁶ Singuin, J.-P., Siipikarjataloustuotannon rakenteesta Euroopassa, Siipikarja 10/1975; Jauhianen, Toivo, Broilereiden hoito lattialla, 6/1975; Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Tuuri, Matti 1980, Broilerituotannon alkuvaiheet Itikassa, Matti Tuurin papereita -kansio, AtAa; Tuuri, Matti, Broilerkasvattajat 2000, asiakirja Juha-Petri Jussilan hallussa, AtAa; Heikki Kössin haastattelu 27.11.2008; Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Elmer Arolan haastattelu 19.2.2009; Paavola, Pertti, Broilertuotannon käytännön näkökohdista ja markkinoinnista, Siipikarja 12/1968; Paavola, Pertti, Broilertuotanto lisääntyy voimakkaasti, Siipikarja 4/1971; Broilerin tuotantosopimus -kansio, HKAA; Hongell, Pertti, Siipikarjateollisuutemme tänään, Siipikarja 5/1979; Niemelä 2004a, s. 216; Eklund, Krister, Siipikarjanlihan tuotanto maatilataloudessa, Siipikarja 5/1970; Eklund 1977, s. 107; Andersson, Per, Paistipokkaskasvatuksen tautipulma, Siipikarja 6/1970; Vainio-Mattila, Ilkka, Siipikarjatalous osana tulevaisuuden maataloustuotantoa, Siipikarja 1–2/1972; Kosola, Jorma, 1971, Broilertuotannosta maassamme, SBY:n tiedotustilaisuudet, Matti Tuurin papereita -kansio, AtAa; Jauhianen, Toivo 1971, Broilertuotannosta maassamme, Broilerin käyttövihjeet -kotelo, SOyA.

että Toivo Jauhiaisen tilatessa broilerikanalan laitteista tarjouspyynnön Vientikunta Munasta hän sai yksityiskohtaisen vastauksen. Selvitys sisälsi automatisoitujen ruokinta- ja juomalaitteiden sekä ilmastoinnin lisäksi koko elementtikanalan valmiiksi pystytettynä lämmityslaitoksineen ja sähköasennuksineen. Pertti Paavolan ja Toivo Jauhiaisen mukaan työ automatisoidussa kasvattamossa koostui laitteiden valvonnasta ja poikasten tarkkailusta. Jauhiaisen painotti edelleen hoitajan merkitystä kasvatuksen onnistumisessa.⁹⁷

Ruokinnan automatisoinnista huolimatta rehu oli broileritilalla edelleen kaadettava rehukoneeseen, josta kone kuljetti sen linnuille. Automatisointi ei poistanut kokonaan yhtä broilerinkasvatuksen fyysisesti raskainta työtä, rehun kantoa kasvattamoon. Broilerinrehu toimitettiin aluksi 50 kg:n säkeissä ja 1960- ja 1970-luvun vaihteessa 40 kg:n säkeissä. Esimerkiksi Raili Elkelä arvioi broilerien päivittäisen rehunkulutuksen olleen viimeisinä viikkoina 400–500 kg. Rehu kannettiin ensin rehuvarastoon, ja usein se oli kannettava kaksikerroksisen kanalan yläkertaan. Rehuautolla kuljetettavaa irtorehua alettiin valmistaa Suomessa 1960-luvun jälkipuolella, jolloin ilmeisesti kaikissa rehutehtaissa oli aloitettu irtorehun valmistus. Irtorehua käytettiin ensin sikataloudessa, minkä jälkeen se yleistyivät kana- ja karjataloudessa. Agronomi Bertil Lund arveli vuonna 1971 optimistisesti kaikkien broilerikasvattajien käyttävän Suomessa irtorehua. Useilla broileritiloilla siirryttiinkin irtorehuun 1970-luvun alussa, ja broilerin irtorehun myynti kasvoi samalla vuosikymmenellä voimakkaasti. Seija Hakkaraisen laskelmien mukaan seitsemän broilerikasvattajaa Suomessa käytti säkkirehua jossain kasvatuksen vaiheessa 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa.

Broilerikasvattajat korostavat säkkirehusta irtorehuun siirtymistä huomattavana käytännön työhön vaikuttaneena muutoksena. Irtorehua käytettäessä rehunjakelu voitiin koneellistaa kokonaan. Irtorehulle rakennetuista siiloista oli useita sovelluksia: yhdellä tilalla ensimmäinen rehusiilo oli maan alle rakennettu monttu, kun toisella tilalla irtorehu varastoitiin AIV-siiloon. Irtorehun yleistyessä rakennettiin isot puiset tai vaneriset siilot, ja usein vasta myöhemmin ostettiin tehdasvalmisteiset

⁹⁷ Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Antti Sepän haastattelu 28.11.2008; Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; Saarioisten muistelukokous 10.12.2008; Tuuri, Matti, 1971, Broilerien ravinnontarve ja ruokinta, Matti Tuurin papereita -kansio, AtAa; Hakkarainen 1980, s. 33, 37–38; Paavola, Pertti, Broilertuotannon käytännön näkökohdista ja markkinoinnista, Siipikarja 12/1968; Jauhiaisen, Toivo, Broilereiden hoito lattialla, Siipikarja 7–8/1975; Vientikunta Munan kirje Toivo Jauhiaiselle 26.3.1976, Broilertuotanto 1976–1979 ... -kotelo, SOyA; Kosola, Jorma, 1971, Broilertuotannosta maassamme, SBY:n tiedotustilaisuudet, Matti Tuurin papereita -kansio, AtA; Jauhianen, Toivo 1971, Broilertuotannosta maassamme, Broilerin käyttövihjeet -kotelo, SOyA; Pennala, Pauli, Juomavesikysymyksestä laitteistoinen, Siipikarja 7–8/1970; Simola, Esko, Lattiakanalan ruokintalaitteet, Siipikarja 10/1972. Kanalan juomavesiasioista. Ks. myös Pallonen, Olavi, Kanalan vesiasiat – usein toisarvoisena pidetty tärkeä seikka, Siipikarja 9/1971.

peltisiilot. Bertil Lundin mukaan siilo oli mitoitettava irtorehuan kuljetuskapasiteetin ja muutamman päivän vararuokinnan mukaan. Esimerkiksi Elkelässä puusiilon vetoisuus oli 10 000 kg.⁹⁸

Kasvattajien arjen työ muuttui 1970-luvun alussa ratkaisevasti irtorehun yleistyessä broileritiloilla ja muodostuessa nopeasti tuotannon vallitsevaksi käytännöksi. Muilta osin broileritilan arki määräytyi elintarviketeollisuuden ohjeiden ja tilakohtaisten sovellusten lisäksi erityisesti käytössä olleiden rakennusten perusteella. Kasvattajan arkea muuttivat elintarviketeollisuuden aloitteesta broilerituotantoa varten rakennetut kasvattamot, joissa tekniikkaa voitiin hyödyntää enemmän. Broilerituotannon vaikutus maaseudun maisemaan tuli jäljessä alan alkuun nähden, mutta erityisesti 1970-luvulta alkaen alalla tapahtuneet muutokset voitiin lukea maaseudun maisemasta.

⁹⁸ Lund, Bertil, Siirtyisinkö irtorehun käyttäjäksi?, Siipikarja 9/1971; Tiisanen, Anita, Vielä irtorehuista, Siipikarja 7–8/1969; Pallonen, Olavi, Kanalaratkaisuja itäisellä alueella, Siipikarja 6/1969; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Raili Elkelän haastattelu 14.11.2008; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Kosola, Jorma 1971, Broilertuotannosta maassamme, SBY:n tiedotustilaisuudet, Matti Tuurin papereita -kansio, AtAa; Jauhianen, Toivo 1971, Broilertuotannosta maassamme, Broilerin käyttövihjeet -kotelo, SOyA; Seppä, Antti, Broilerkasvatusta Suodenniemellä, Siipikarja 4/1972; Jouko Tiitolan haastattelu 9.12.2008; Liiton 50-vuotisjuhlanäyttely, Siipikarja 7–8/1968; Hyvärilä 2008, s. 63; Tietokoneohjattu rehutehdas, Siipikarja 1–2/1973; OTK:n rehutehtaan uusi osa valmistunut, Siipikarja 11/1974; Hakkarainen 1980, s. 37.

4. RAJOITETTU PERHEVILJELMÄ 1982–1994

4.1 Elintarviketeollisuuden rakennemuutos

Suomessa viidellä elintarviketeollisuuslaitoksella oli merkittävää broilerituotantoa 1980-luvulle tultaessa. Alan rakentumisen aikana broileria tuottavassa elintarviketeollisuudessa oli tapahtunut keskittymistä, ja uudella vuosikymmenellä kehitys jatkui voimallisempänä⁹⁹. Alan rakennekehityksen jatkuessa edellisellä vuosikymmenellä alkanut broilerituotannon käytäntöjen yhtenäistyminen sai jatkoa elintarviketeollisuuden keskittymisenä, mikä tarkoitti broileritilojen näkökulmasta alan käytäntöjen yhtenäistymisen jatkumista.

Lounais-Suomen Osuusteurastamo ja Satahämeen Osuusteurastamo varautuivat siipikarjateurastamon uudistamiseen 1970-luvun lopulla. Teurastamoita oli laajennettava broilerin kasvavaa kysyntää vastaaviksi. Vuoden 1981 alussa Lounais-Suomen Osuusteurastamo ja Satahämeen Osuusteurastamo perustivat broileriliiketoiminnalleen yhdessä omistamansa Broilertalo Oy:n. Sen teurastamo valmistui Säskylään keväällä 1983. Se oli valmistuessaan Kari Suistorannan mukaan alan suurin teurastamo Pohjoismaissa, ja Lounais-Suomen Osuusteurastamon arvion mukaan teurastamossa käsiteltiin 40 % Suomen broilereista. Teurastuksen lisäksi uuden laitoksen toimintaan kuului ensiasiatteen jalostus, ja sen tekniikkaa pidettiin osittain eurooppalaisittain ainutlaatuista. Silloinen Lounais-Suomen Osuusteurastamon hankintapäällikkö Elmer Arola näkee Broilertalo Oy:n perustamisen Lounais-Suomen Osuusteurastamon kehityksen kannalta merkittävänä. Lounais-Suomen Osuusteurastamon mukaan yhteistyö ja erikoistuminen merkitsivät huomattavaa toimialarationalisointia, ja Broilertalo Oy:n toiminnan alkua pidettiin merkittävänä tapauksena siipikarjan markkinoinnissa. Uusi tekniikka mahdollisti tuotekehityksen, ja Broilertalo Oy:n tehtävä olikin siipikarjan teurastuksen lisäksi kehittää jatkojalostusta ja lisätä tuotevalikoimaa. Markkinoinnin ohella broilerin sopimustuotanto säilyi osakkaiden tehtävänä. Satahämeen Osuusteurastamossa korostettiin, että se vastasi itse broilerin alkutuotannosta, ja broilerikasvattajat olivat yhä sen sopimuskasvattajia. Elmer Arolan mukaan Broilertalo Oy:n perustamisen myötä Lounais-Suomen Osuusteurastamon alkutuotannossa tapahtui sen sijaan muutoksia.¹⁰⁰ Broilertalo Oy:n toiminta alkoi kuitenkin kahden osuusteurastamon broilerituotannon rajattuna yhteistyönä.

⁹⁹ Ks. kuvio 7.

¹⁰⁰ Suistoranta, Kari, 20 vuotta Broilertaloa, Laaduntekijät 3/2001; Suistoranta, Kari 2008, HKScanin rakentajat; Suistoranta 1989, s. 202; Lounais-Suomen Osuusteurastamon vuosikertomus 1980, s. 3, HKAb; Lounais-Suomen Osuusteurastamon vuosikertomus 1981, s. 9, HKAb; Lounais-Suomen Osuusteurastamon vuosikertomus 1982, s. 10, HKAb; Lounais-Suomen Osuusteurastamon vuosikertomus 1983, s. 8, HKAb; Satahämeen Osuusteurastamon vuosikertomus 1980, s. 3, HKAb; Satahämeen Osuusteurastamon vuosikertomus 1981, s. 3, 9, HKAb; Satahämeen Osuusteurastamon

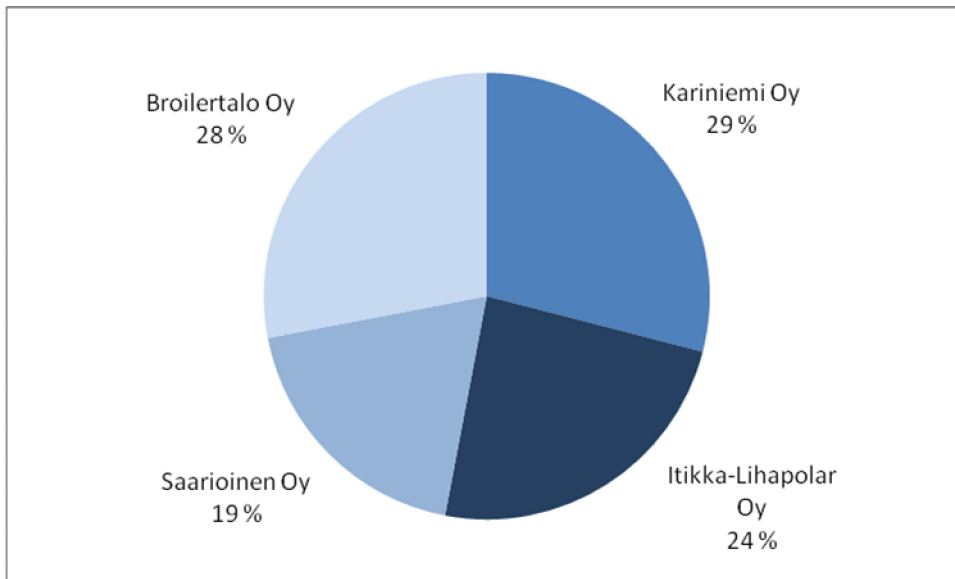
Lounais-Suomen Osuusteurastamon ja Satahämeen Osuusteurastamon yhteistyö syveni 1980-luvun lopulla. Vuonna 1988 pohdittiin, miten liha-alan ja osuusteurastamoiden tulevaisuus pystyttäisiin turvaamaan yhdyntävässä Euroopassa. Osuusteurastamoille syntyi ajatus taloudellisesti ja teknisesti vahvasta yrityksestä, joka pärjäisi kansainvälistyvillä markkinoilla. Vuoden 1989 alkaessa Satahämeen Osuusteurastamo fuusioitui Lounais-Suomen Osuusteurastamoon. Satahämeen Osuusteurastamo katsoi fuusiossa kasvavalla Lounais-Suomen Osuusteurastamolla maan suurimpana liha-alan yrityksenä olevan paremmat edellytykset menestyä kiristyneessä kilpailussa. Osuusteurastamoiden fuusio jatkoi broilerialan yhtenäistymistä Broilertalo Oy:n siirryttyä kokonaan Lounais-Suomen Osuusteurastamon tytäryhtiöksi.¹⁰¹

Vuonna 1992 Suomessa merkittävää broilerituotantoa oli neljällä elintarviketeollisuusyrityksellä. Kuvion 6. mukaan määrällisesti markkinoita hallitsi niukasti Kariniemi Oy 29 %:n markkinaosuudella, jota Broilertalo Oy oli ainoastaan yhden prosenttiyksikön jäljessä. Itikka-Lihapolar Oy:n osuus oli vajaa neljännes ja Saarioinen Oy:n vajaa viidennes Suomen broilerituotannosta. Suomen broilerituotanto oli jakautunut suhteellisen tasaisesti neljän elintarviketeollisuuslaitoksen sopimus-
tuotannoksi, sillä markkinajohtajan ja markkinoiltaan pienimmän yrityksen välillä oli vain kymmenen prosenttiyksikön ero. Elintarviketeollisuuslaitosten osuuksia tarkasteltaessa on lisäksi huomattava, että Broilertalo Oy käsitti Lounais-Suomen Osuusteurastamon tuotannon lisäksi entisen Satahämeen Osuusteurastamon broilerituotannon. Edellä mainittujen elintarviketeollisuuslaitosten lisäksi 1980-luvulla broilerituotantoa harjoitti pienemmässä mitassa Hellesbygård Ahvenanmaalla. Hellesbygårdin konkurssin jälkeen vuonna 1992 ahvenanmaalaista broilerituotantoa jatkoi keskeytyksittä Ålandsfågel Ab.¹⁰²

vuosikertomus 1982, s. 9, HKAb; Satahämeen Osuusteurastamon vuosikertomus 1983, s. 4, 10, 12, 20, HKAb; Elmer Arolan haastattelu 19.2.2009.

¹⁰¹ Suistoranta 1989, s. 202–203; Suistoranta, Kari 2008, HKScanin rakentajat; Satahämeen Osuusteurastamon vuosikertomus 1988, s. 38, HKAb; Lounais-Suomen Osuusteurastamon ja LSO Food Oy:n vuosikertomus 1988, s. 7, HKAb; Lounais-Suomen Osuusteurastamon vuosikertomus 1989, s. 22, HKAb; LSO Food Oy:n vuosikertomus 1989, s. 7, HKAb. Broilertalo Oy:n teurastamoja laajennettiin kolmesti 1980-luvun jälkipuolella. Ks. esim. Suistoranta, Kari, 20 vuotta Broilertaloa, Laaduntekijät 3/2001.

¹⁰² Broilerituotanto loppui Ahvenanmaalla, Broiler-utiset 2/2003; Reijo Jokelan haastattelu 27.11.2008.

Kuvio 6. Broilerituotannon jakautuminen Suomen elintarviketeollisuudessa 1.1.1992 Elintarviketeollisuusliiton tilaston mukaan. Lähde: Broilerialan yritykset, Pirjo Arosen Suomen Sokeri Oy Kariniemi -kansio, HKAA.

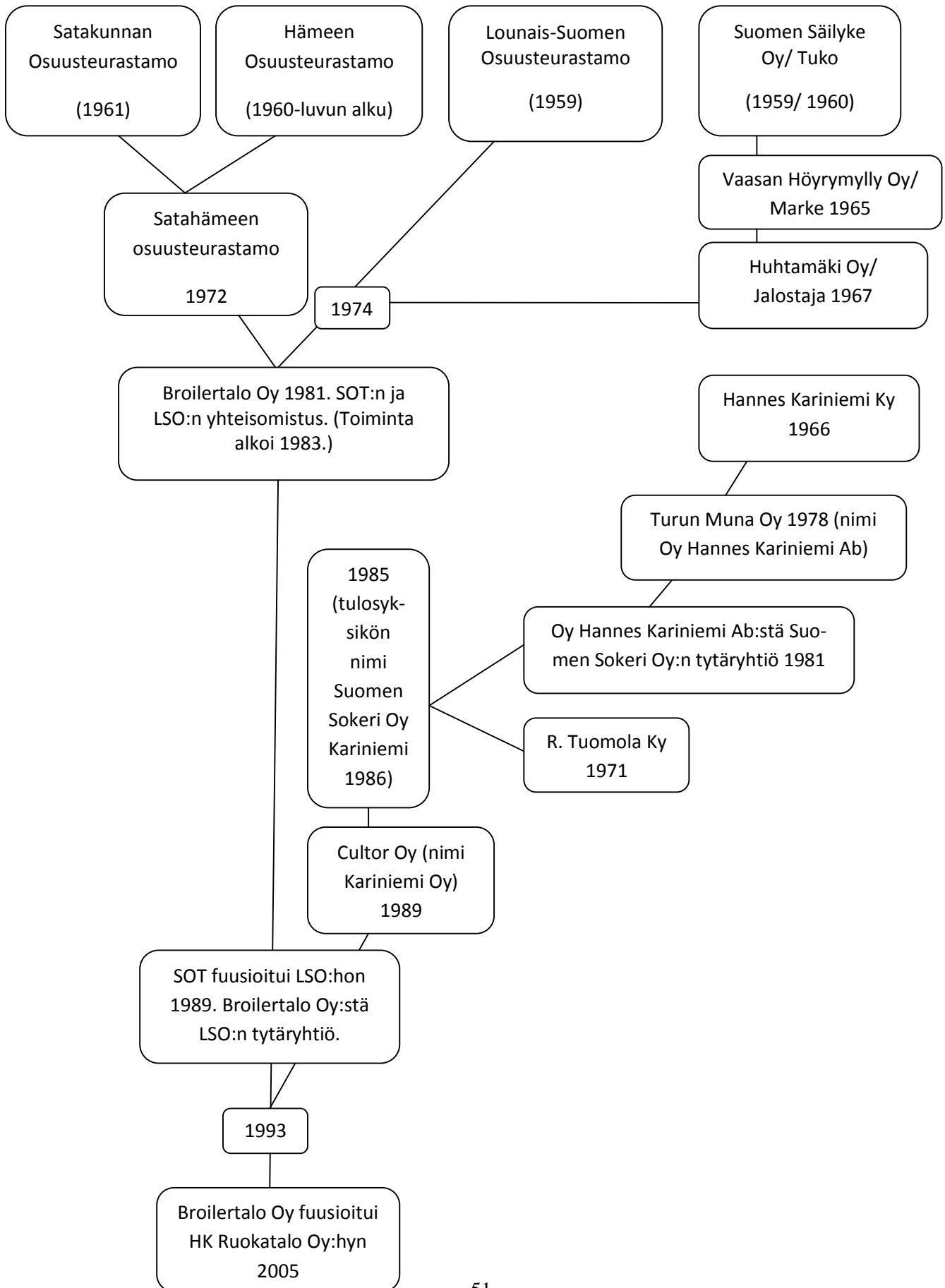
Suomi ei ollut 1990-luvun alussa ainoa, jonka broilerituotannossa oli tapahtunut keskittymistä. Ranskassa kaksi suurinta broilerialan yritystä oli päättänyt yhteistoiminnasta, minkä seurauksena ranskalaisyrityksestä muodostui maailman kolmanneksi suurin broilerialan yritys. Tanskassa kahden broileriyrityksen fuusion seurauksena syntyi yritys, joka hallitsi kolmea neljäsosaa Tanskan broilerituotannosta. Ruotsalaisen Kronfågel Ab:n toimitusjohtaja Jan Holmgréenin mukaan EY:n alueen yleisenä suuntauksena oli broilerialan keskittyminen ostoilla ja fuusioilla. Syinä keskittymiseen olivat Holmgréenin mukaan ison volyymin, korkean tehokkuuden, maantieteellisen markkinoinnin kokonaisvaltaistamisen, voimakkaiden tavaramerkkien, korkean markkinaosuuden, kapean tuotantoalan ja erikoistumisen tavoittelu. Holmgréenin mukaan kehityksen seurauksena pienet ja keskisuuret yritykset hävisivät. Ne ostettiin, muuttuivat alihankkijoiksi tai toimivat pienillä paikallisilla markkinoilla. Markkinoiden kansainvälistyessä tavaramerkkien keskittymistä ja maailmanlaajuisten yritysten hallintaa pelättiin myös broilerituotannossa. Amerikassa broilerialaa hallitsivat yhä enemmän merkkituotteet, joita alettiin markkinoida myös Eurooppaan.¹⁰³ 1990-luvun alussa vallitsi yleiseurooppalainen ja yleismaailmallinenkin suuntaus broilerituotannon keskittymisessä ja yrityksen tuotemerkin merkityksen kasvussa. Keskittymiskehityksen taustalla oli markkinoiden kansainvälistyminen.

Suomessa broilerialan keskittyminen jatkui, kun Broilertalo Oy osti Cultor-konsernin omistuksessa olleen Kariniemi Oy:n siipikarjatoimialan vuonna 1993. Cultor luopui siipikarjaliiketoiminnastaan keskittäessään toimintaa kannattavammille osa-alueille. Kuvion 7. mukaan Kariniemi oli ollut histo-

¹⁰³ Holmgréen, Jan, Ruotsin broilertuotanto ja ajankohtaiset EY-kysymykset, Broiler-utiset 1/1991.

riansa aikana lukuisten yritysten omistuksessa, mutta oli aina kuitenkin toiminut erillisenä yhtiönä tai tulosityksikkönä. Siirtyessään Broilertalo Oy:lle Kariniemen broilerituotannosta tuli osa Broilertalo Oy:n siipikarjatuotantoa. Tämä merkitsi Broilertalo Oy:n huomattavaa kasvua, ja Kari Suistoranan mukaan Broilertalo Oy:n koko kaksinkertaistui. Samalla siipikarjatoiminnan pääpaikka siirtyi Säköylästä Euraan. Tuotantoa tehostettiin keskittämällä teurastus ja paloittelu Euraan ja kypsien tuotteiden valmistus Säköylään. Mainittakoon, että myöhemmin Kariniemi-nimestä tuli myös tuotemerkki. Kariniemen siirtyminen Broilertalo Oy:lle muutti broilerituotannon markkina-asetelmaa ratkaisevasti. Kuvio 6. huomataan, kuinka Broilertalo Oy:stä kasvoi yrityskaupan seurauksena broilerituotannon markkinajohtaja. Myöhemmin vuonna 2005 tytäryhtiö Broilertalo Oy:n broilerituotanto siirrettiin yritysjärjestelyissä osaksi HK Ruokatalo Oy:n toimintaa, kuten kuvio 7. osoittaa.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Suistoranta, Kari 2008, HKScanin rakentajat; Suistoranta, Kari, 20 vuotta Broilertaloa, Laaduntekijät 3/2001; LSO:n vuosikertomus 1993, s. 4, HKAb; LSO Food Oy:n vuosikertomus 1993, s. 4, HKAb; LSO-konsernin vuosikertomus 1994, s. 5, 11, HKAb; HK Ruokatalo Group Oy:n vuosikertomus 2005, s. 5, HKAb.

Kuvio 7. HK Ruokatalo Oy:n broilerituotannon kehitysvaiheet. Lounais-Suomen Osuusteurastamosta alkaneen yrityksen vaiheet ovat vaikuttaneet merkittävästi suomalaisen broilerituotannon keskittymiseen. Ylimmissä laatikoissa olevat vuosiluvut tarkoittavat yrityksen broilerituotannon aloitusvuotta, joka on osittain viitteellinen. Myöhemmät vuosiluvut kertovat yrityskaupoista, fuusioista tai uuden yrityksen perustamisesta. Yritysten toimialajärjestelyissä vuosiluvut on merkitty broilerituotannon siirron mukaan. Kuvio kertoo yrityshistoriasta broilerituotannon näkökulmasta, eikä muita toimialajärjestelyitä ole kuvattu. Lähteet: Suistoranta 1989; Suistoranta 2008, HKScanin rakentajat; Vesikansa 1995; Saarto 1980; Harju 1978; Kariniemi Oy - ennen ja nyt, Broilerialan yritykset, Pirjo Arosen Suomen Sokeri Oy Kariniemi -kansio, HKAA.

Suomen osuustoiminnallisen lihateollisuuden rakennekehityksen yleinen suunta oli liha-alan keskittymisen yhä harvemmille yrityksille. Tähän löytyi syitä sekä valtakunnallisen TLK:n tavoitteista että maakunnallisten osuusteurastamoiden toiminnasta. Osuusteurastamot tekivät useita yritysostoja 1970- ja 1980-luvuilla ja niiden välillä tapahtui myös fuusioita. Aiempiin vuosikymmeniin verrattuna Suomen lihateollisuus oli varsin keskittynyttä 1980-luvun lopulla, ja sama suuntaus jatkui 1990-luvun alussa. Yritysostoillaan osuustoimintapohjaiset yritykset olivat laajentaneet lihantuotantoa selvästi aatettaan laajemmalle. Suomen lihateollisuus oli keskittymässä yhä harvempien käsiin, ja alun perin osuustoiminta-aatteeseen perustuneiden teurastamoiden toiminta alkoi saada uudenlaisia yritystoiminnallisia piirteitä. Kuviossa 7. esitetyn yhdistymisen lisäksi myös Osuusteurastamo Itikassa tapahtui 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa yhdistymiskehitystä. Itikka-Lihapolar Oy:n hallintoneuvoston puheenjohtaja Reino Penttilä totesi broilerituottajien kesäpäivillä vuonna 1992 kansainvälisen kaupan avautumisen myötä kiristyvän kilpailun vaativan tuotannon tehostamista ja keskittämistä.¹⁰⁵

Kuviossa 7. esitetyn yhden broilerituotantoalueen yhteistyösopimukset ja fuusiot olivat osa osuusteurastamoalalla Suomessa tapahtunutta kehitystä, broilerialalla kansainvälisesti tapahtunutta kehitystä sekä yleistä toiminnan tehostamispyrkimystä. Broilerituotannon rakenteessa tapahtuneiden muutosten syyt voidaan siten lukea osittain alan ulkopuolelta. 1980-luvun alusta alkaen 1990-luvun puoliväliin saakka alaa hallitsivat suuret markkina- ja kilpailuasetelman muutokset. Yhdistymiskehityksen seurauksena 1990-luvun puolivälissä broilerituotanto oli selvästi keskittynyttä. Broilerituotanto oli päätyntä muutaman elintarviketeollisuuslaitoksen hallintaan ja yhä pienemmän piirin ohjaukseen. Broilerituotanto oli siirtynyt useilta yrityksiltä kolmelle yritykselle, jotka hallitsivat Suomen broilerimarkkinoita. Alan kasvaessa broilerituotanto muodostui entistä merkittävämmäksi osaksi elintarviketeollisuuden liiketoimintaa. Samanaikainen alan keskittyminen tiivistä elintarviketeollisuuden alueellisuutta ja yhtenäistä broilerituotannon periaatteita myös tilatasolla.

¹⁰⁵ Karhu 1999, s. 354–358; Kesäpäivä Pohjanmaalla 18. heinäkuuta, Broiler-uutiset 3/1992. Ennen Itikassa tapahtunutta yhdistymistä olivat elintarviketeollisuuslaitokset keskustelleet yhteistyöstä broilerituotannossa. Vuonna 1990 perustettu ja vuonna 1991 liiketoimintansa aloittaneen Itikka-Lihapolar Oy:n yhtenä pyrkimyksenä oli broilerituotannon markkinajohtajuus. Itikan kehityksestä 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Ks. Perkkiö 2004, s. 60–69.

4.2 Maatalouspolitiikan hajauttava suunta

Broilerituotannon ja maatilatalouden yhteys liittyy käsitykseen perheviljelmästä. Maatalouden erikoistumisen myötä maanviljelijästä tuli ammatinharjoittaja muiden rinnalla, ja maatilatalouden muodoksi vakiintui yhden sukupolven perheviljelämä. Valtion ohjaustoimet jatkoivat ideaa suomalaisesta perheviljelmästä. 1970-luvulla alkanut kotieläintuotannon perustamislupajärjestelmä vaikutti maatilatalouden rakenteeseen, vaikka sen tavoite oli estää kotieläintuotannon kasvu. Suomessa haluttiin säilyttää kotieläintuotannon perheviljelmäpohjaisuus sekä kotieläintuotannon ja peltoalan välinen yhteys. Aluksi luvanvaraisuus koski suurehkoja yrityksiä, mutta ulottui seuraavalla vuosikymmenellä koskemaan jokaista kotieläinyritystä Suomessa. Vuonna 1975 astui voimaan sikaloitten ja kanaloiden perustamista ja laajennusta koskeva perustamislupalaki, jolla pyrittiin estämään teollisten yksiköiden tulo maatalouteen. Vuosina 1979–1984 säädettiin kotieläintuotannon ohjausjärjestelmä, jolloin lupajärjestelmä ulotettiin nautakarjaan. Perheviljelmää puoltanut perustamislupajärjestelmä oli osa kotieläintuotannon ohjaus- ja rajoittamistoimia maatalouden markkinoiden tasapainottamiseksi. Kotieläintuotannon ohjaustoimet muuntuivat yhä rajoittavammiksi.¹⁰⁶ Vuonna 1982 ne ulotettiin broileritiloille. Rajoitusten näkyvin muoto oli kotieläintuotannon ohjauslaki, mutta myös rehupolitiikalla pyrittiin vaikuttamaan broilerituotantoon.¹⁰⁷ Vuonna 1982 Suomen maatalouspolitiikka alkoi oleellisesti määrittää broilerinkasvatukseen erikoistuneiden maatalojen toimintaa ja maatilatalouden kehityssuuntaa.

Norjassa pelättiin 1980-luvun alussa siipikarjatuotteiden ylituotantoa. Esimerkiksi vuonna 1981 yli 35 000 broileria vuosittain tuottaneen yrityksen perustaminen tai laajentaminen oli luvanvaraista. Samana vuonna Krister Eklund totesi, ettei Suomessa ollut pelkoa broilerituotannon hallitsemattomasta kasvusta, koska ala perustui sopimustuotantoon.¹⁰⁸ Tästä huolimatta marraskuussa 1981 annettiin eduskunnan päätettäväksi lakiesitys myös broileritiloja koskevasta kotieläintuotannon ohjauksesta. Esityksen yleisenä perusteluna pidettiin valtion taloudelle ja maataloudelle erityisesti

¹⁰⁶ Vihinen 2004, s. 276–277, 279; Granberg 2004, s. 168, 183–185.

¹⁰⁷ Suomessa broilerituotantoa kehitettiin tuontisuojan turvin 1990-luvun alkupuolelle asti. Kotieläintuotannon ohjauksen vastustamisen kanssa osittain samoja perusteita käytettiin pyrittäessä pitämään broilerinrehut valkuaiveron ulkopuolelle ja estämään veronkorotukset. Ks. esim. Suomen Broileryhdistys ry:n kirje maa- ja metsätalousministeri Toivo Yläjärvelle, maa- ja metsätalousministeriöön, valtiovarainministeriöön ja Maataloustuottajain Keskusliittoon 25.4.1985, Broiler-utiset 2/1985; Suomen Broileryhdistys ry:n kirje maa- ja metsätalousministeriöön, valtiovarainministeriöön, Maatilahallitukselle ja Maataloustuottajain Keskusliittoon 27.9.1989, Broiler-utiset 4/1989. Koska kotieläintuotannon ohjauslaki oli maatalouspolitiikan välittömin vaikutus broilerituotantoon, tässä käsitellään siitä käytyä keskustelua. Mainittakoon, että vuonna 1986 myös rehupolitiikka ulotettiin broilerinrehuihin. Ks. esim. Kössi, Heikki, Kulunut vuosi Suomen Broileryhdistys ry:n toiminnassa, Broiler-utiset 4/1985; Suojanen, Markku, Broilertuotannon näkymät ja siihen vaikuttavat tekijät, Broiler-utiset 2/1986.

¹⁰⁸ Heikkilä, Päivi, Siipikarjanlihantuotanto muissa Pohjoismaissa, Broiler-utiset 3/1981; Eklund, Krister, Siipikarjatalous ja sen merkitys maassamme tänään, Broiler-utiset 1/1981.

viennistä aiheutuvia kustannuksia. Lakiehdotuksessa broilerituotanto rinnastettiin suuriin sikala- ja kanalayrityksiin. Vuoden 1982 alussa broilerituotantoa rajoitettiin Suomessa ensimmäisen kerran lainsäädännöllä. Tammikuun ensimmäisenä päivänä voimaan tullut ”*Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa*” oli määrä olla voimassa vuoden 1986 loppuun. Lain tarkoituksena oli ”*nautakarja-, sika- ja kanatalousyritysten koon kehittäminen ja tuotannon ohjaaminen tuotanto- ja markkinointitilanteen vaatimukset huomioon ottavalla tavalla ja siten, että tuotanto perustuu perheviljelmätyyppiseen maatilatalouteen*”¹⁰⁹.

Kotieläintuotannon ohjauslain mukaan ilman maatilahallituksen lupaa ei saanut perustaa tai laajentaa yritystä, jossa kasvatettiin yhdellä kertaa enemmän kuin 30 000 broileria. Lupa voitiin myöntää yksityiselle viljelijälle tai yksityisten viljelijöiden perustamalle yhtymälle. Broileritilan rehuntarpeesta vähintään kaksi viidesosaa oli saatava omalta tilalta, mikä sitoi broilerituotannon maanviljelyä harjoittaville tiloille. Lisäksi elinkeinonharjoittajan oli asuttava maatilalla tai sen välittömässä läheisyydessä, ja yritystä oli hoidettava maatilalla pääosin viljelijän ja hänen perheensä voimin. Yhtymälle asetettiin vastaavat määräykset. Lupa edellytti kotieläintuotantoyrityksen noudattavan terveydenhoidosta, ympäristönsuojelusta ja eläinsuojelusta annettuja määräyksiä, ja tuotantoa myös valvottiin.¹¹⁰ Kun broilerituotanto otettiin valtion maatalouspoliittiseen ohjaukseen, broilerituotanto tuli osaksi kotieläintuotannon rajoitus- ja ohjaustoimia. Maatalouspolitiikka alkoi ohjata broilerituotantoa ja sen rakennekehitystä. Vuonna 1982 alkanutta maatalouspoliittisen säätelyn aikaa leimasi keskustelu suomalaisen perheviljelmän luonteesta.

Broilerituotantoa koskeva lainsäädäntö muodostui myöhään verrattuna alan rakentumiseen. Broilerialalle oli kehitetty oma tuotannonsäätelyjärjestelmä, elintarviketeollisuuden ja maatalouden yhteistyöhön perustunut sopimustuotanto. Valtion ja MTK:n edustajat totesivat broilerialan säätelyn toimineen ilman valtion ohjausta. Kotieläintuotannon ohjausjärjestelmän kehittyessä lainsäädännön ulottaminen broilerituotantoon aiheutti broilerialalla vastareaktion ja aloitti voimakkaan keskustelun broilerituotannon edellytyksistä. Keskustelua käytiin myös valtion, MTK:n ja Suomen Broileryhdis-

¹⁰⁹ Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa, N:o 1080/1981.

¹¹⁰ Broilertuotanto tuotannonohjauslain piiriin, Broiler-uutiset 1/1982; Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa, N:o 1080/1981; Asetus kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa, N:o 1081/1981. Esimerkiksi vesiensuojelu kytkettiin kotieläintuotannon luvanvaraisuuteen. Ks. esim. Uudet vesiensuojeluohjeet koskevat myös kanaloita, Broiler-uutiset 2/1982. Vesiensuojelua ja ympäristöhuoltoa koskevia ohjeita ja määräyksiä kehitettiin 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa. Ks. esim. Nikander, Antero, Lannan käsittelytapoihin muutoksia, Broiler-uutiset 4/1991; Brännas, Kjell, Maatilahallituksen ympäristöhuolto-ohjeet, Broiler-uutiset 3/1991; Suomen Broileryhdistys ry:n kirje Vesi- ja ympäristöhallitukselle 14.3.1990, Broiler-uutiset 1/1990. Broilerituotannossa jäteveden määrä oli muuta kotieläintuotantoa huomattavasti pienempi, eikä lanta aiheuttanut samanlaisia ongelmia. Juuti, Katko, Mäki & Toivio 2007, s. 365–367. Muusta lainsäädännöstä mainittakoon, että siipikarjanlihan tarkastuksesta säädettiin vuonna 1989. Ks. esim. Kauko, Saana, Lihantarkastuksen vaikutus broilerkasvatukseen, Broiler-uutiset 3/1989.

tys ry:n yhteistyöstä uudessa tilanteessa. Suomen Broileryhdistys ry:n johtokunta katsoi, ettei broilerituotantoa pitäisi sitoa kotieläintuotannon ohjauslakiin, koska valtio ei tukenut broilerituotantoa eikä alasta aiheutunut valtiolle vientikustannuksia. Lisäksi määräyksen tilan rehuomavaraisuudesta katsottiin estävän broileryrityksen perustamisen pienille perheviljelmätyypisille maataloille. MTK:n Heikki Juutinen painotti, että lailla pyrittiin nimenomaan turvaamaan broilerituotannon jatkuvuus sopimustiloilla ja estämään maatalouden ulkopuolisten broilerikasvattamoiden synty. Tehdasvalmisteisen broilerinrehun käytön takia tilan rehuntuotantoa ja -käyttöä ei sidottu yhteen, mutta broilerinrehujen kotimaisuusastetta voitiin kohottaa. Myöhemmin maa- ja metsätalousministeri Toivo T. Pohjola esitti, että broilerituotannon osalta kotieläinlupalain alkuperäisenä tarkoituksena oli ollut säilyttää tuotanto perheviljelmillä eikä tuotannon laajuutta pyritty ohjaamaan. Pohjolan arvion mukaan valtio vaikutti maatalouspolitiikallaan broilerituotantoon välittömimmin kuitenkin nimenomaan kotieläinlupailla.¹¹¹

Alan alkuvaiheessa maanviljelyn harjoittaminen ei ollut broilerikasvattajalle välttämätöntä, mutta kotieläintuotannon ohjauslain rehuomavaraisuusvaatimus satoi alan maanviljelyyn. On kiinnostava kysymys, liekö perheviljelmän korostaminen maatalouspolitiikassa jääne pientilavaltaisen Suomen perinnöstä. Lain tarkoitukseen nähden sen tulkinnassa ja onnistumisessa nähtiin kuitenkin ristiriita. Broiler-utisissa kysyttiin, ”*oliko tämä laki tarpeellinen, koska nykyinen sopimusjärjestelmä jo hyvin säätelee tuotantoa. Vaikeuttaako se tulevaisuudessa broilertuotannon kehittymistä ja pyritäänkö broilertuotanto sitomaan myöhemmin yhä enemmän erilaisten lakien piiriin?*”¹¹² Vuosi 1982 oli jakaja broilerituotannon kehityksessä, mikä oli huomattu välittömästi. Uuden tilanteen seurauksena syntyi kiinnostava tuotantorakenteellinen kehityssuunta: suurimmat broileritilat olivat aloittaneet tuotannon ennen broilerituotannon läpimurtoa Suomessa.

Suomessa broilerituotanto otettiin valtion ohjaukseen alan ulkopuolisista syistä. Ala sidottiin lain-säädännöllä maataloille yleisen maatalouspoliittisen linjan, maatalouden rakennekehityksen sekä sen tuotanto-ongelmien seurauksena. Vaikka broileriala sai tunnustusta toimivuudestaan ilman valtion tukea sekä alan säätelystä sopimustuotannolla, maatalouden kokonaisohjelmaa tutkittaessa nostettiin esiin broileryrityksen perustamisluvan tiukentaminen.¹¹³ Suomen Broileryhdistys ry otti voi-

¹¹¹ Broilertuotanto tuotannonohjaamislain piiriin, Broiler-utiset 1/1982; Pohjola, Toivo T., Broilertuotanto ja maatalouspolitiikka, Broiler-utiset 1/1988; Hongisto, Marja, Broileryhdistyksen kontaktipäivät, Broiler-utiset 1/1982; Uronen, Reino, Suomen Broileryhdistyksen tilaisuus 15.1.1982, Broiler-utiset 1/1982; Juutinen, Heikki, Broilertuotantoa suomalaisessa maatilataloudessa, Broiler-utiset 1/1982.

¹¹² Broilertuotanto tuotannonohjaamislain piiriin, Broiler-utiset 1/1982.

¹¹³ Juutinen, Heikki, Broilertuotantoa suomalaisessa maatilataloudessa, Broiler-utiset 1/1982; Juutinen, Heikki, Maatalouden ylituotantotilanne ja sen heijastusvaikutukset broilertuotantoon, Broiler-utiset 4/1983. Vuoden 1982 alusta voimaan astunutta kotieläintuotannon ohjauslakia täydennettiin seuraavina vuosina. Tuotantoa pyrittiin ohjaamaan

makkaasti kantaa maa- ja metsätalousministeriön suunnitelmaan kotieläintuotannon ohjauslain kiristämisestä niin, että puolentoista vuoden laajennus- ja perustamiskiellon jälkeen sallittaisiin ilman viranomaislupaa 1 000 broilerin kasvattamon perustaminen. Yhdistys perusteli kantaansa ensinnäkin sillä, että broilerituotantoa harjoitettiin ilman valtion tukea sopimustuotantona perheviljelmillä. Vuoden 1983 lopussa MTK:n kanta olikin, että sopimustuotannon pitäessä broilerimarkkinat tasapainossa voitiin broilerituotanto pitää valtion ohjauksen ja markkinointirasitteiden ulkopuolella.¹¹⁴

Broilerituotannon luvanvaraisuutta kuitenkin tiukennettiin vuoden 1984 tammikuussa. Maatalouspiirin maataloustoimiston lupa tarvittiin yli 15 000 ja korkeintaan 30 000 broileria käsittävän yrityksen perustamiseen tai laajentamiseen. Luvan myöntämisen edellytyksinä toistui perheviljelmää puoltaneet pykälät eli määräykset rehuomavaraisuudesta, viljelijän asumisesta ja työnjaosta. Uusia lupia yrityksen perustamiseen tai laajentamiseen ei kuitenkaan myönnetty poikkeustapauksia lukuun ottamatta muille kuin elinkeinonharjoittajan laissa määritellyille sukulaisille. Lupa broilerituotannon jatkamiseen voitiin myöntää yrityksen omistusoikeuden siirryttyä sukupolvenvaihdon, perinnön, konkurssin tai määrätulle lähimaiselle myynnin seurauksena.

Myöhemmin Toivo T. Pohjola totesi, että myös broilerituotannon kasvua alettiin pyrkiä rajoittamaan. Kotieläintuotannon ylituotannon supistamiseksi ja maatalouden tuotantopoliittisten tavoitteiden toteuttamiseksi luvanvaraisuuden piiriin otettiin aiempaa pienemmät kotieläinyritykset. Pohjolan mukaan luvan alarajan määrittelyssä ei kuitenkaan haluttu vaarantaa taloudellisesti kannattavan kotieläintuotannon edellytyksiä. Myös maa- ja metsätalousministeriön Kalevi Hemilän mukaan broilerinkasvatuksen luvanvaraisuuden alaraja, 15 000 broileria antoi mahdollisuuden aloittaa uutta tuotantoa. Broilerituotantoa koskevan lainsäädännön kehitys johtui jälleen alan ulkopuolelta, koska broilerituotannon luvanvaraisuuden tiukentamista perusteltiin sian- ja naudanlihan kulutusedellytysten turvaamisella.¹¹⁵ Tuotannonohjaus alkoi korostua, koska lainsäädännöllä estettiin broileritilojen laajennukset, mutta sillä rajoitettiin myös uusien yrittäjien tuotantoa. Suomen Broileryhdistys ry:n

muun muassa niin, ettei tilalla harjoitettu kotitarvetta laajemmin kuin yhtä kotieläintuotannon alaa. Ks. esim. Valtioneuvoston päätös kotieläintuotannon rajoittamisesta eräissä tapauksissa 26/1982. Kotieläintuotannon ohjauslain perusteella yritysten perustamista tai laajentamista voitiin tiukentaa, mikä ei jäänyt lain kuolleeksi kirjaimeksi. Lisärajoitukset eivät koskeneet suoraan broilerituotantoa. Ks. esim. Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa, N:o 1080/1981; Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa annetun lain muuttamisesta, N:o 262/1983; Valtioneuvoston päätös kotieläintuotannon rajoittamisesta eräissä tapauksissa, N:o 462/1983; Valtioneuvoston päätös kotieläintuotannon rajoittamisesta eräissä tapauksissa annetun valtioneuvoston päätöksen 1 §:n muuttamisesta, N:o 666/1983.

¹¹⁴ Kössi, Heikki, Mitä on saatu aikaan vuonna 1983, Broiler-utiset 4/1983; Suomen Broileryhdistys ry:n kirje maa- ja metsätalousministeri Toivo Yläjärvelle 24.10.1983, Broiler-utiset 4/1983; Yli-Ketola, Tuomo, Eri lihalaatujen markkinointinäkymistä, Broiler-utiset 4/1983; Juutinen, Heikki, Maatalouden ylituotantotilanne ja sen heijastusvaikutukset broilertuotantoon, Broiler-utiset 4/1983; Teemapäivä Aulangolla, Broiler-utiset 4/1983.

¹¹⁵ Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa annetun lain muuttamisesta, N:o 15/1984; Pohjola, Toivo T., Broilertuotanto ja maatalouspolitiikka, Broiler-utiset 1/1988.

puheenjohtaja Heikki Kössi piti kotieläintuotannon ylituotantoa syynä ohjauslakiin, vaikka broilerituotannossa ei ollut sopimustuotannon takia ylituotanto-ongelmaa. Lisäksi Kössin mukaan broilerituotannon oli pelätty siirtyvän suurteollisuudeksi. Broilerialallakin pidettiin 30 000 broilerin rajoitusta sopivana, mutta lain rehuomavaraisuuspykälää tuotannon pitämiseksi perheviljelmillä kohtuuttomana.¹¹⁶ Keskustelussa broilerituotannon perusteista huomataan toistettavan osittain samoja asioita kuin 20 vuotta aikaisemmin broilerin sopimustuotannon alkaessa. Ala oli ratkaissut broilerin tuotantoketjun rakenteen, mutta valtion puuttuessa alaan sama keskustelu käytiin uudelleen.

Kalevi Hemilän ohjauslaista esittämässä perusteluissa näkyi muun maatalouden tuotannonohjauksen vaikutus broilerituotantoon. Hemilä ja MTK:n Heikki Juutinen myönsivät sopimustuotannon säädelleen broilerituotantoa ilman valtion tukea. Kotieläintuotannon kasvun, markkinointiongelmien ja ylituotannosta maataloudelle aiheutuneiden rasitteiden seurauksena valtio oli kuitenkin asettanut myös broilerituotannolle rajoituksia. Hemilän mukaan erityisesti maatalouden yhteisvastuu ylituotannon markkinoinnista aiheutti sen, ettei broilerituotantoa voitu erottaa muusta maataloustuotannosta. Hemilä ja Juutinen korostivat broilerituotannon sitomista muuhun maatalouteen. Hemilän mukaan valtion ei pitänyt tukea broilerituotantoa epäsuorasti jättämällä se ohjauksen ulkopuolelle rajoitettaessa sian- ja naudanlihantuotantoa.

Kalevi Hemilän mukaan broilerituotanto oli muuta kotieläintuotantoa tehokkaampaa maataloustuotantoa, ja broileritilojen lukumäärä oli suhteellisen pieni. Maataloustuotannon alue- ja maaseutupoliittisten tavoitteiden näkökulmasta broilerituotantoa ei voitu suosia maatalouspolitiikassa. Sianlihan ja erityisesti naudanlihan pienimuotoista ja hajautettua tuotantoa pidettiin sopivampana maatalouspoliittisiin tavoitteisiin. Tässä korostuu selvä pyrkimys määrittää suomalaisen maatilatalouden muotoa. Myös Heikki Juutinen katsoi, ettei pienellä määrällä broileritiloja ollut maataloudelle työllistävää tai aluepoliittista merkitystä. Koska tuotannon sijoittuminen riippui elintarviketeollisuudesta, Juutisen mukaan alalla oli lähinnä alueellista merkitystä maataloustuotannon osana. Hemilä perusteli tuotantorajoituksia myös sillä, että broilerituotannon laajennuspaineiden keskellä tuotannon lievä rajoittaminen turvasi nykyisten tuottajien aseman, koska ohjauksella pyrittiin estämään muilta kotieläintuotannon aloilta siirtyminen broilerituotantoon. Broilerituotannon liittäminen kotieläintuotan-

¹¹⁶ Yhdistyksen vuosikokous, Broiler-uutiset 2/1984; Kontaktipäivät Aulangossa, Broiler-uutiset 1/1985; Juutinen, Heikki, Broilertuotanto osana maataloutta, Broiler-uutiset 1/1985. Koska tutkimuksessa tarkastellaan broileritiloja, munittamoiden säätelyä ei ole tutkittu. Kalevi Hemilän mukaan kasvatusyksiköiden koon rajoittamista enemmän alaa oli kuitenkin vaikeuttanut, että broilerimunittamolta vaadittiin vastaava lupa kuin munivien kanojen kanalalta. Tällöin ainoa vaihtoehto tuotannon aloittamiseen oli muuttaa kananmunien tuotantokanaloita broilerimunittamoiksi. Hemilä, Kalevi, Kotieläintuotannon ohjaamislaki ja broilertuotanto, Broiler-uutiset 1/1985. Muun kotieläintuotannon ohjaus korostui siten broilerimunittamoillekin asetetuissa rajoituksissa.

non ohjauslakiin perustui liha-alan tasaiseen kehittämiseen ja nykyisten tuottajien aseman turvaamiseen, joista muodostui keskeinen maatalouspoliittinen lähtökohta tuotantosuunnan kehittämisessä.¹¹⁷ Syyt broilerituotannon ottamiseen kotieläintuotannon ohjauslain piiriin kumpusivat maatalouspolitiikan kokonaisuudesta.

Vuoden 1985 kotieläintuotannon ohjauslaki jatkoi edeltäneiden lakien linjaa. Tavoite perheviljelmätyyppisestä maatilataloudesta oli vakiintunut lainsäädäntöön, ja broilerituotannon rajoitukset pysyivät ennallaan. Maatalouspiirin maataloustoimiston lupa tarvittiin yli 15 000 ja korkeintaan 30 000 broilerin yrityksen perustamiseen tai laajentamiseen, ja maatilahallituksen lupa yli 30 000 broilerin yrityksen perustamiseen tai laajentamiseen. Kyseisenä vuonna lailla ei ollut käytännön merkitystä, koska uusien yritysten perustamiseen tai laajentamiseen ei myönnetty edelleenkään lupia kuin laissa määritellyissä yrittäjänvaihdos- ja poikkeustapauksissa. Seuraavana vuonna kotieläinlupienkieltoa jatkettiin vuoden 1988 alkuun asti. Laissa määriteltyjen omistajanvaihdostapausten lisäksi lupia voitiin myöntää valtioneuvoston päätöksellä vuosittain tammikuun loppuun mennessä. Muiden kotieläintuotantoa ohjaavien toimenpiteiden myötä Kalevi Hemilän mukaan broileritiloja koskevia ohjauslain säännöksiä voitaisiin lieventää samanaikaisesti sian- ja naudanlihantuotannon kanssa. MTK:n Markku Suojasen mukaan alan sopimustuotannon takia broilerituotannossa perustamislupajärjestelmää oli sovellettu muuta kotieläintuotantoa väljemmin.¹¹⁸ Koska perustamislupa tarvittiin yrityksen yksikkökoon ollessa yli 15 000 broileria, kannattavan broileritilan perustamista ei oltu kokonaan kielletty. Paine broilerituotannon tiukempaan rajoittamiseen kasvoi.

Broilerituottajienkin edustajien mukaan tuotanto oli säilytettävä maatilatalouksilla perheyrityksissä. Heikki Kössi korosti, kuinka broilerituotantoa harjoitettiin perheviljelmillä sopimustuotantona. Toiminnan oli pysyttävä kuitenkin kannattavana. Suomen Broileryhdistys ry otti kantaa maa- ja metsätalousministeriössä suunniteltuun kotieläintuotannon ohjauslain muutokseen, jossa ilman valtioneuvoston vuosittain myöntämää lupaa ei saisi perustaa yli 5 000 broilerin kasvattamoita. Myön-teistä lakiesityksessä oli, että rehuomavaraisuutta oli pienennetty, minkä seurauksena pienemmät

¹¹⁷ Hemilä, Kalevi, Kotieläintuotannon ohjauslaki ja broilertuotanto, Broiler-uutiset 1/1985; Juutinen, Heikki, Broilertuotanto osana maataloutta, Broiler-uutiset 1/1985.

¹¹⁸ Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa, N:o 1011/1984; Asetus kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa 117/1985; Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa annetun lain 5 §:n muuttamisesta, N:o 1052/1985; Valtioneuvoston päätös kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa vuonna 1986, N:o 90/1986; Hemilä, Kalevi, Kotieläintuotannon ohjauslaki ja broilertuotanto, Broiler-uutiset 1/1985; Suojanen, Markku, Broilertuotannon näkymät ja siihen vaikuttavat tekijät, Broiler-uutiset 2/1986.

tilat voisivat harjoittaa broilerituotantoa. Suomen Broileryhdistys ry:n mukaan ehdotettu yksikkökoko oli kuitenkin kannattamaton.¹¹⁹

Vuoteen 1987 saakka elintarviketeollisuuslaitokset olivat huolehtineet broilerituotannon ohjauksesta, ja sitä oli lisätty lainsäädännön asettamissa rajoissa sopimustuotannolla kulutuksen kasvun mukaan.¹²⁰ Broilerituotantoon kohdistetut maatalouspolitiikan ohjaustoimet kuitenkin kiristyivät. Vaikka maatalouden ylituotantotilanteessa nähtiin broilerituotannon kasvun mahdollisuus¹²¹, ylituotannon pelko ohjasi myös broilerituotannon tiukempaan lupamenettelyyn. Maaliskuussa 1987 kotieläintuotannon ohjauslakia tiukennettiin. Broilerituotannosta tuli kokonaisuudessaan luvanvaraista: ilman maatalouspiirin maataloustoimiston lupaa ei saanut aloittaa tai laajentaa yritystä, jossa kasvatettiin yli 100 ja korkeintaan 30 000 broileria. Ilman maatilahallituksen lupaa ei saanut perustaa tai laajentaa yritystä, jossa kasvatettiin yli 30 000 broileria. Broileritilan rehuomavaraisuusehto oli yksi viidesosa yrityksen rehuntarpeesta. Luvanvaraisuuden alaraja kuitenkin tarkoitti, ettei broileriyritystä voinut perustaa ilman valtioneuvoston päätöstä. Välittömästi lainmuutoksen jälkeen valtioneuvosto täydensikin päätöstään maataloustoimiston myöntämällä broilerinkasvatusluvilla, joiden yläraja oli 15 000 broileria. Lupien myöntämisen edellytyksenä oli, ettei tilalla harjoitettu muuta kotieläintuotantoa kotitarvetta laajemmin.¹²²

Vuoden 1988 alusta alkaen maatalouspiirin lupa tarvittiin edelleen yli 100 ja korkeintaan 30 000 broilerin kasvattamiseen. Lisäksi laissa pysyivät voimassa perheviljelmää puoltaneet muut rajoitukset. Broileritiloille lupien myöntäminen kuitenkin muuttui, koska lupia myönnettiin vain laissa määritellyissä omistajanvaihdoksissa vuoteen 1990 asti. Valtioneuvosto sai vuosittain päättää muista luvista kotieläintuotannon kehityksen ja markkinatilanteen mukaan. Valtioneuvosto antoikin helmikuusta alkaen luvan tuotantosuunnan vaihtamiseen. Uuden tuotantosuunnan laajuus riippui edellisestä yrityksestä, ja laskennallisesti uuden broileriyrityksen koko sai olla korkeintaan puolet aiem-

¹¹⁹ Pärkö, Jari & Seppä, Antti, Broilertuottajat Maataloustuottajain Keskusliitossa, Broiler-utiset 3/1986; Suomen Broileryhdistys ry:n kirje eduskunnan Maa- ja Metsätalousvaliokunnalle 24.11.1986, Broiler-utiset 4/1986.

¹²⁰ Ristolainen, Risto, Siipikarjanlihan tuotanto- ja kulutusnäkömät, Broiler-utiset 2/1989.

¹²¹ Kallio, Jorma, Maatalouspolitiikan nykyisistä kehityssuunnista, Broiler-utiset 2/1987.

¹²² Valtioneuvoston päätös kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa vuonna 1987, No: 71/1987; Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa annetun lain muuttamisesta, N:o 239/1987; Valtioneuvoston päätös kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa vuonna 1987 annetun valtioneuvoston päätöksen muuttamisesta, N:o 279/1987. Vuonna 1987 broilerikasvattamot olivat Norjassa vielä pienempiä kuin Suomessa, ja keskimäärin ne olivat kooltaan 7 000 kasvatuspaikkaa. Pientä kokoa selitti, että myös Norjassa tuotantoa rajoitettiin lainsäädännöllä. Norjassa ei kuitenkaan ollut vastaavaa sopimustuotantojärjestelmää kuin Suomessa. Tuotantorajoitusten takia kasvattamoiden koko pysyi Norjassa pienenä ainakin 1990-luvun alkupuolelle asti. Alaspää, Marja, Norjan broilerkuulumisia, Broiler-utiset 4/1987; Pärssinen, Markku, ei otsikkoa, Broiler-utiset 2/1987; Norjalainen vieras broilertuotantomme tutustumassa, Broiler-utiset 4/1993. Vuonna 1987 kotieläintuotannon ohjauslaki ulotettiin Suomessa kaikkeen siipikarjatalouteen. Pohjola, Toivo T., Broilertuotanto ja maatalouspolitiikka, Broiler-utiset 1/1988.

man kotieläinyrityksestä.¹²³ Vuonna 1988 broileritiloilla oli siten voimassa investointikielto tuotantosuunnan vaihtoa lukuun ottamatta. Toivo T. Pohjolan mukaan broilerituotannon kehitys sidottiin aiempaa tiiviimmin muun kotieläintuotannon supistamiseen, sillä broilerituottajaksi saattoi ryhtyä vain tilan tuotantosuuntaa vaihtamalla. Lain lähtökohta oli, että broilerituotantokin perustui mahdollisimman pitkälle tilalla tuotettuun rehuun, ja Pohjolan sanoin täyttäisi järkipäisyydestä tinkimättä perheviljelmätyyppisen kotieläintalouden tunnusmerkit.¹²⁴

Vuonna 1989 broileriyrityksen perustaminen oli jälleen kuitenkin muutoksessa. Valtioneuvoston päätöksellä sallittiin helmikuusta alkaen enintään 15 000 yksikön broilerikasvattamon perustaminen tai tuotannon laajentaminen. Luvan ehtona oli, ettei tilalla harjoitettu muuta kotieläintuotantoa kotitarvetta enempää. Elokuussa kotieläintuotannon ohjauslakia tarkennettiin. Tilalla saattoi olla useita tuotantosuuntia, mutta kotieläinyrityksen yhteenlasketussa tuotannossa oli noudatettava luvanvaraisuuden säännöksiä. Edelleenkään uusia lupia ei myönnetty kuin määrättyissä omistajanvaihdostapauksissa ja muissa erikseen määritellyissä tapauksissa sekä erillisellä valtioneuvoston päätöksellä, joka annettiin lupien myöntämiseen. Ilmeisesti useita lupia haettiin 15 000 broilerin yksiköille.¹²⁵

Broilerituottajat puhuivat suuremman yksikkökoon puolesta. Suomen Broileryhdistys ry pyrki vaikuttamaan valtioneuvoston tuotannonohjauspäätökseen yksikkökoon ylärajan nostamiseksi 15 000 kasvatuspaikasta 30 000 kasvatuspaikkaan. Perusteena yksikkökoon kasvattamiselle oli Euroopan yhdentymiskehityksen ja kansainvälisen kaupan vapautumiskehityksen edellyttämä tuotannon tehostaminen. Yhdistys korosti, että broileritilan yksikkökoon oli oltava riittävä, jotta tuotantoketju olisi tehokas. Näin tuotantokustannukset pysyivät kurissa ja ruuan hinta kuluttajalle edullisena. Kasvattamokoon nostoa pitivät hyödyllisenä niin kasvattajien kuin elintarviketeollislaitosten edustajat. Broilerikasvattaja Markku Tammi korosti tuottavuuden paranevan ainoastaan tehokkuutta lisäämällä. Tammi korosti, että suuri osa broilerikasvattajan työstä oli tarkkailua ja valvontaa, joka ei lisääntynyt suhteessa lintujen lukumäärän kasvuun. Suuremmassa yksikössä kalliiden työkoneiden käyttökustannukset laskivat, ja säästöä syntyi rehussa ja turpeessa. Riittävä yksikkökoko turvasi

¹²³ Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa annetun lain muuttamisesta, N:o 1314/1987; Valtioneuvoston päätös kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa vuonna 1988, N:o 72/1988.

¹²⁴ Ristolainen, Risto, Siipikarjanlihan tuotanto- ja kulutusnäkömät, Broiler-utiset 2/1989; Pohjola, Toivo T., Broilerituotanto ja maatalouspolitiikka, Broiler-utiset 1/1988. Pohjola korosti broilerituotannon eroa muuhun kotieläintalouteen. Hänen mukaansa maatalouspolitiikan kannalta merkittävää oli kuitenkin se, ettei broilerilla ollut valtion hinta- ja markkinatakuuta, eikä broileri kuulunut maataloustulojärjestelmän tavoitehintatuotteisiin.

¹²⁵ Valtioneuvoston päätös kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa vuonna 1989, N:o 80/1989; Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa annetun lain muuttamisesta, N:o 733/1989; Ristolainen, Risto, Siipikarjanlihan tuotanto- ja kulutusnäkömät, Broiler-utiset 2/1989.

broileritilan taloudellisen kannattavuuden. Esimerkiksi MTK:n toiminnanjohtaja Esko Lindstedtin mukaan tuottajien lukumäärä oli viimeisen viiden vuoden aikana noussut 100 kasvattajasta 180 kasvattajaan. Lindstedtin kanta kuitenkin oli, että broilerituotannon kytkeminen maatilatalouteen ja peltoalaan oli säilytettävä ja uusille yrittäjille turvattava mahdollisuus tuotannon aloittamiseen.

Kulutuksen kasvu aiheutti laajennustarvetta broilerin koko tuotantoketjussa. Kariniemi Oy:n alku-tuotantopäällikkö Pirjo Arosen mukaan kulutusennuste vaati kasvattajien lukumäärän nostamista 180 kasvattajasta 380 kasvattajaan vuoteen 2000 mennessä, jos yksikkökoon yläraja oli 15 000 broi-leria. Esimerkiksi broilerikasvattajien ammattitaito puolsi Arosen mukaan yksikkökoon nostoa. Ko-ko broilerialan toiveesta huolimatta vuoden 1990 helmikuusta alkaen valtioneuvoston päätöksellä voitiin myöntää lupa enintään 15 000 broilerin kasvattamon perustamiseen tai laajentamiseen. Lu- van edellytyksenä oli, ettei tilalla harjoitettu muuta kotieläintuotantoa kotitarvetta laajemmin.¹²⁶

Vuoden 1991 alusta alkaen uusittu kotieläintuotannon ohjauslaki oli voimassa vuoden 1994 lop- puun. Lain tarkoitus oli säilynyt lähes sanasta sanaan samana kuin ensimmäinen broileritiloja kos- kenut kotieläintuotannon ohjauslaki. Lain mukaan ilman maaseutupiirin lupaa ei saanut perustaa siipikarjanlihan tuotantoyritystä, jossa oli yli 1 000 ja korkeintaan 30 000 teuraaksi kasvatettavaa siipikarjaeläintä eikä tuotantoa saanut laajentaa ylärajaa suuremmaksi. Maatilalle voitiin myöntää lupa vain yhtä kotieläinyritystä varten. Broileriyrityksen rehuntarpeesta yksi viidesosa oli saatava omalta tilalta, ja edelleen säilyivät myös työtä ja asumista määritykset. Maaseutupiiri saattoi myön- tää vuoden 1993 loppuun asti luvan edelleen ainoastaan laissa määritellyissä omistajanvaihdo- stapa- uksissa, mutta lupa voitiin lisäksi myöntää broileritilan perustamiseen tai laajentamiseen enintään 15 000 kasvatuspaikkaan.¹²⁷

Broilerituotannosta oli tullut säädeltyä kotieläintaloutta vuonna 1982, jolloin Suomen maatalouspo- litiikalla alettiin ohjata broileritilojen kehitystä maatalouden kokonaistuotannon perusteella. Maata- louspoliittinen ohjaus muokkasi oleellisesti myös broileritilojen perheviljelmän muotoa. Broileritilat pysyivät perheviljelmillä – mitä ne olivat olleet jo ennen maatalouspoliittista ohjausta – ja toteutti- vat suomalaisen maatalouspolitiikan ideaa tarjoten elinkeinon mahdollisimman monelle maatilalle. Maatalouspolitiikka kuitenkin pysäytti perheviljelmään perustuneen maatilatalouden kehityksen.

¹²⁶ Syyskontaktipäivät Hyvinkäällä, Broiler- uutiset 4/1989; Suomen Broileryhdistys ry:n kirje maa- ja metsätalousmi- nisteriölle, Maatilahallitukselle ja MTK:lle 27.9.1989, Broiler- uutiset 4/1989; Lindstedt, Esko, Broilertuotanto osana maatalouttamme, Broiler- uutiset 4/1989; Tammi, Markku, Yksikkökoon kasvattamisen edut tuottajan näkökulmasta, Broiler- uutiset 4/1989; Ojala, Heikki, Yksikkökoon nostaminen broilertuotannossa, Broiler- uutiset 4/1989; Aronen, Pirjo, Broilertuotannon rakennekehitys – yksikkökoon noston hyödyt teurastamolle, Broiler- uutiset 4/1989; Valtioneu- voston päätös kotieläintuotannon ohjaamisesta eräissä tapauksissa vuonna 1990, N:o 35/1990.

¹²⁷ Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta, N:o 1305/1990.

Broileritiloilla valtion ohjausta pidettiin järjettömänä. Maatalouspolitiikkaa ohjasi sama pelko, joka oli noussut esiin tuotannon rakentumisen aikana. Suomeen ei ollut kuitenkaan syntynyt pelättyä maataloudesta irrallista broilerin suurtuotantoa, mutta suurtuotannon mahdottomuutta vahvistettiin maatalouspoliittisella ohjauksella. Ohjaus itsessään ei kuitenkaan perimmäisenä syynä pitänyt broilerituotantoa maatilatalouksilla, vaikka rajoittikin selvästi maatiloilla tapahtuvaa tuotantoa. Broilerikasvatus oli muodostunut maatilatalouden erikoistumissuunnaksi Suomessa ennen maatalouspoliittista ohjausta. Broilerituotanto oli itsessään ollut rakentamassa ja tukemassa maatilatalouden perheviljelmää tarjotessaan tiloille mahdollisuuden uuteen elinkeinoon.

4.3 Tuontisuojusta turvattu tuotanto

Suomessa maatalouspolitiikan ohjaama broilerituotanto oli suojattu tuontisuojusta. Suomen maatalouspolitiikka ei kuitenkaan pystynyt rajoittamaan alkavaa kansainvälistymistä. Vuonna 1991 Suomessa huolestuttiin tilanteesta, jossa broilerin tuontisuoja jouduttaisiin purkamaan. Kyse oli GATT-sidonnaisesta tullista¹²⁸. Ulkomaisen broilerin Suomen markkinoiden valtaamista pelättiin tuotantokustannuksista johtuvan hintaeron takia. Broilerituotannon jatkuvuudelle ei nähty Suomessa edellytyksiä ilman tuontisuojusta. Tuotannon päättymisellä nähtiin laajat vaikutukset broileritilojen lisäksi teollisuudelle, muille lihamarkkinoille sekä rehuviljan ylijäämään. Ruotsissa oli alettu valmistautua Euroopan yhdentymiseen ja kaupan vapautumisen vaikutuksiin broilerin tuotantoketjua tehostamalla vuonna 1989. Mainittakoon, että Ruotsissa broileritilan perustamisluvassa ei määritelty tuotannon ylärajaa, mutta vaadittiin peltoalaa lannanlevitykseen. 1990-luvun alussa Ruotsissa broilerin maahantuonti oli pientä, eikä Norjassa ja Suomessa harjoitettu kansainvälistä kauppaa lainkaan. Suurimmassa osassa Euroopan maita broilerituotantoa ei kuitenkaan suojattu täydellisellä tuontirajoituksella, ja kansainvälinen kauppa saattoi olla merkittävää.¹²⁹ Markkinoiden kansainvälistymisestä huolimatta Suomen maatalouspolitiikan linja ei muuttunut.

¹²⁸ GATT – WTO:n edeltäjä – määrittä maailmankauppaa vuodesta 1948 vuoteen 1994. Suomi liittyi järjestelmään vuonna 1950. GATT-sopimuksella pyrittiin erityisesti tulleja alentamalla poistamaan kansainvälisen kaupan esteitä. GATT-sopimuksen viimeinen tarkistus, Uruguayn kierros alkoi vuonna 1986 johtaen WTO:n syntyyn 1.1.1995. Uruguayn kierrosta pidetään suurimpana kauppaneuvottelukierroksena, ja siinä muun muassa nostettiin kauppasopimusten sidottujen tullien osuutta markkinoiden vakauttamiseksi. Kierroksella käsiteltiin myös maataloustuotteita.

¹²⁹ Suomen Broileryhdistys ry:n kirje maa- ja metsätalousministeriöön, kauppa- ja teollisuusministeriöön, valtiovarainministeri Iiro Viinaselle, ulkoasiainministeriöön, kolmelle kansanedustajalle, Maatilahallitukselle ja Maataloustuottajain Keskusliittoon 5.6.1991, Broiler-utiset 2/1991; Elintarviketeollisuusliiton toimitusjohtaja Pekka Hämäläisen aloite siipikarjanlihan Gatt-sidontan irtisanomiseksi ulkoasiainministeriön kauppapoliittisen osaston osastopäällikkö Antti Satulille 14.5.1991, Broiler-utiset 2/1991; MTK:n broilerijaoston kirje maa- ja metsätalousministeriöön 9.8.1991, Broiler-utiset 4/1991; Suomen Broileryhdistys ry:n kirje maa- ja metsätalousministeriöön, kauppa- ja teollisuusministeriöön, valtiovarainministeriöön, ulkoasiainministeriöön, kolmelle kansanedustajalle, Maatilahallitukselle ja Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliittoon 12.6.1992, Broiler-utiset 2/1992; MTK:n broilerijaoston kirje ulkomaankauppaministeri Pertti Salolaiselle 1.12.1992, Broiler-utiset 4/1992; Suomen Broileryhdistys ry:n kirje valtiovarainministeri Iiro Viinaselle 28.1.1993, Broiler-utiset 1/1993; Heikkilä, Päivi, Broilerväen kesäpäivä Jokioisilla, Broiler-utiset 3/1991;

Vuoden 1993 alussa puolella Suomen broileritiloista oli 15 000 kasvatuspaikkaa. Suomen Broileryhdistys ry:n mukaan eurooppalainen kilpailu edellytti yksikkökoon nostoa. Yhdistys oli esittänyt kansainvälisen kaupan vapautuspaineiden aiheuttavien tehostamisvaatimusten perusteella yksikkökoon nostoa 30 000 broileriin. Kesällä 1993 Suomen Broileryhdistys ry esitti lupien myöntämistä vähintään 45 000 broilerin kasvattamolle eurooppalaisen perheviljelmäkoon ollessa 60 000 broileria. Rehuomavaraisuusvaatimuksen tilalle yhdistys esitti lannankäyttömahdollisuutta naapuritiloilla.¹³⁰ Myös MTK:n broilerjaosto ajoi voimakkaasti broileritilan luparajan nostoa vähintään 30 000 broileriin, joka oli ollut Suomessa tyypillinen yksikkökoko ennen maatalouspoliittista säätelyä ja vastasi perheviljelmäkoko.

Broileritilojen kehityssuunta oli ollut Suomessa epärationaalinen. MTK:n broilerjaoston mukaan tuotannon tehokkuudessa oli kuuden vuoden aikana tapahtunut merkittävä huononnuksen puolitettaessa uusien yksiköiden koko. MTK:n broilerjaosto korosti automatiikan ja valvontatyön osuuden sekä niistä aiheutuvien ja kiinteiden kustannusten riippumattomuutta yksikkökoosta. Pohjoismaisesti – saati eurooppalaisittain – katsottuna 15 000 kasvatuspaikan broileritila oli pieni. Kilpailu vaati tuotannon rationalisointia.¹³¹ Maa- ja metsätalousministeriön edustaja totesi keväällä 1992, että yksikkökoko voitiin nostaa. ETA-ratkaisu edellytti elintarviketeollisuudelta parempaa kilpailukykyä kansainvälisillä markkinoilla.¹³² Suomen Siipikarjaliitto ry:n konsulentti Jari Pärkö totesi suomalaisen broilerin kilpailukykyyn parantamiseksi markkinoiden avautuessa yhdeksi keinoksi yksikkökoon noston, mutta korosti myös muita tuotannon tehokkuuteen vaikuttavia asioita. Tuotannon laajennusten mahdollistuessa broileritilojen koon määräsi se, haluttiinko broilerit tuottaa perheviljelmillä vai erillisissä yrityksissä palkkatyövoimalla. Pärkö totesi, että Suomessa oli perinteisesti totuttu tuottamaan maataloustuotteet viljelijän omalla työllä toisin kuin useissa Euroopan maissa, joissa palkatun työvoiman osuus oli huomattava.¹³³ Tämän perusteella pelko tuotannon siirtymisestä maatilatalouksilta suuryrityksille oli eriskummallinen, koska kyse oli koko maataloustuotannon luonteesta Suomessa eikä yksin broilerituotannon kuvittelusta ominaispiirteestä.

Holmgréén, Jan (kirj. Pertti Hongell), Ruotsin broilertuotanto ja ajankohtaiset EY-kysymykset, Broiler- uutiset 1/1991; Lagergren, Christer (suom. Kalle Korvenniemi), Svensk fågel tänään, Broiler- uutiset 3/1991; Heikkilä, Päivi & Kirra, Seppo, Ruotsin broilertuotanto kustannusjähdillä EY:hyn, Broiler- uutiset 2/1992.

¹³⁰ Heikkilä, Päivi, Broilerväen kesäpäivä Jokioisilla, Broiler- uutiset 3/1991; Heikkilä, Päivi, Johtokunta varoittaa tuotannon laajentamisesta, Broiler- uutiset 4/1991; Suomen Broileryhdistys ry:n kirje maa- ja metsätalousministeriölle 19.1.1993, Broiler- uutiset 1/1993; Suomen Broileryhdistys ry:n kirje maa- ja metsätalousministeriölle 1.7.1993, Broiler- uutiset 3/1993.

¹³¹ MTK:n broilerjaoston kirje Maatilahallitukselle 9.8.1991, Broiler- uutiset 4/1991; MTK:n lihavaliokunnan broilerjaoston kirje MTK:n johtokunnalle 13.11.1991, Broiler- uutiset 4/1991.

¹³² Karjalainen, Sirpa, Tuotantopoliittinen tilannekatsaus, Broiler- uutiset 2/1992.

¹³³ Pärkö, Jari, Broilerkasvatuksen kilpailukyky, Broiler- uutiset 4/1992.

Vuoden 1994 alusta perustamislupia ei kuitenkaan myönnetty kuin omistajan tai tuotantosuunnan vaihtuessa sekä erillisellä valtioneuvoston päätöksellä. Periaatteessa myös omistajanvaihdoksen jälkeen oli hankittava uusi lupa. Helmikuussa astui voimaan maa- ja metsätalousministeriön päätös tuotantosuunnan vaihdosta. Tuotannon lisäysten mahdollisuus riippui kuitenkin kotieläinyritysten maaseutuelinkeinopiirien tuotantoaloittaisista eläinmääristä.¹³⁴ Suomen maatalouspolitiikka rajoitti kotimaista tuotantoa, mutta ulkomainen broileri sai tuontiluvan toukokuussa 1994. MTK:n broilerijaosto otti tilanteeseen voimakkaasti kantaa vaatien rehupolitiikan muutosta tai tuontilupapäätöksen perumista.¹³⁵

Broilerituotantoa koskeva lupamenettely tiukentui Suomen Euroopan Unioniin liittymiseen asti. Suunta oli toinen kuin broilerituottajien toivoma. Rajoitettu perheviljelmä oli juurtunut kotieläintuotannon ohjauslakiin, ja vielä vuoden 1994 lopulla MTK:n puheenjohtaja Esa Härmälä korosti MTK:n tehtävänä olevan perheviljelmäpohjaisen, kotimaisesta viljasta valmistetulla rehulla tapahtuvan tuotannon puolustaminen. EU:n myötä maatalouspoliittinen toimintaympäristö muuttui jyrkästi. Kotieläintuotannon ohjauslaki kumottiin 1.1.1995.¹³⁶ Tämä merkitsi maatalouspolitiikan linjan rajua muutosta, jonka seurauksena rajoitetun perheviljelmän aika Suomen broileritiloilla päättyi.

4.4 Broilerikasvattajien määrä suurimmillaan

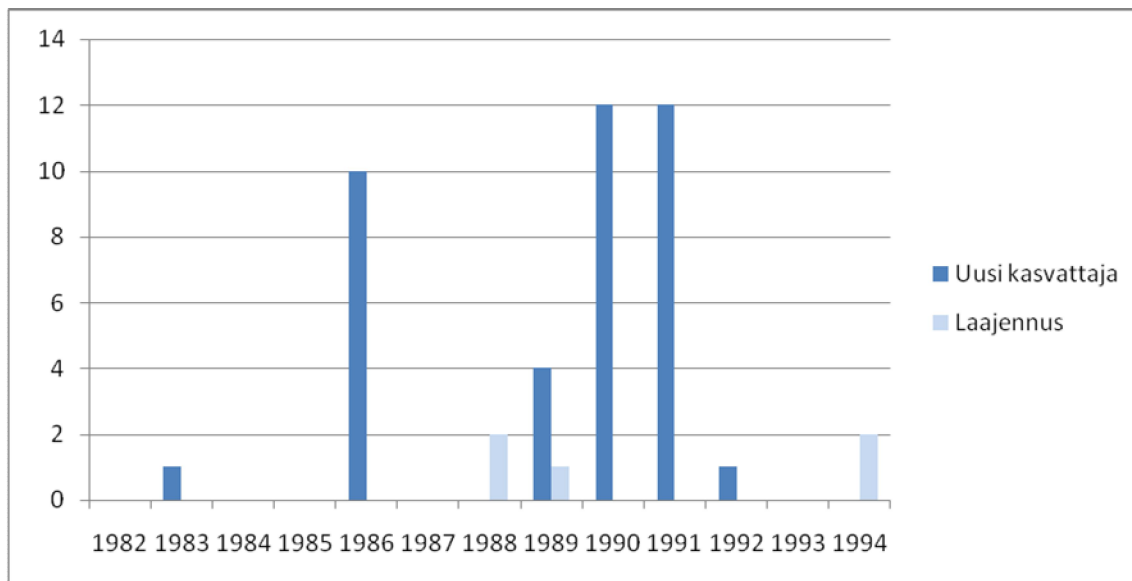
Suomen maatalouspolitiikka ohjasi voimakkaasti broilerituotannon kehitystä ja määrittä rajat tuotannon kasvulle. Paradoksaalisesti maatalouspolitiikan tiukka ohjaus ja broilerinkulutuksen kasvu ajoittuivat samalle vuosikymmenelle. Paradoksaalisen tilanteen seurauksena syntyi erikoinen kehityssuunta. Suurimmat broileritilat oli perustettu ennen kotieläintuotannon ohjauslain ulottamista broilerituotantoon. Alan kasvaessa broileritilat eivät voineet kasvattaa tuotantoaan, vaan yksikkökoon rajoitusten seurauksena alalle otettiin uusia tuottajia vastaamaan kulutuksen kasvuun. Tässä voidaan nähdä lainsäädännön ristiriita, sillä sen yhtenä tarkoituksena oli ollut turvata aiempien tuottajien asema. Broilerituotannon pohja laajeni lukumäärällisesti yhä useamman maatilatalouden tuo-

¹³⁴ Laki kotieläintuotannon ohjaamisesta annetun lain muuttamisesta, N:o 1171/1993; Asetus kotieläintuotannon ohjaamisesta 26/1994; Maa- ja metsätalousministeriön päätös kotieläintuotannon ohjaamisesta vuonna 1994, N:o 87/1994.

¹³⁵ MTK:n broilerijaoston kirje Maatalouden markkinointineuvostolle 30.5.1994, Broiler-uutiset 2/1994. Maataloustuotteiden kaupan vapautumisesta puhuttiin jo vuonna 1989. Broilerilla oli tuontilisensiointiin perustunut tuontisuoja. Tuontisuojan purkautumisen aiheuttamaa markkinatilanteen muutosta pelättiin, koska broilerin hintataso oli Suomessa kaksinkertainen Keski-Eurooppaan verrattuna. Martti Pallari uskoi kuitenkin sopimustuotantoon. Pallari, Martti, Suomen elintarviketalouden tulevaisuuden näkymät, Broiler-Uutiset 2/1989.

¹³⁶ Samalla kumottiin useita maatalouspoliittisia lakeja, kuten Siipikarjan siitoseläinten pidon ja munien haudontojen sekä poikasten kasvattamisen, myymisen ja välittämisen harjoittamisesta annettu laki, N:o 302/1977. Laki eräiden maatalouden alaan kuuluvien lakien kumoamisesta, N:o 1099/1994; Asetus eräiden Suomen liittymisestä Euroopan unioniin tehtyyn sopimukseen liittyvien maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalaan kuuluvien lakien voimaantulosta, N:o 1580/1994; Epävarmuus piinaa broilertuottajia, Broiler-uutiset 4/1994.

tantosuunnaksi eikä siirtynyt pelätyille suuryrityksille. Laajennuksia toivovalle yrittäjälle maatalouspolitiikan rajoitettua perheviljelmää korostanut linja merkitsi paikallaan pysymistä.¹³⁷

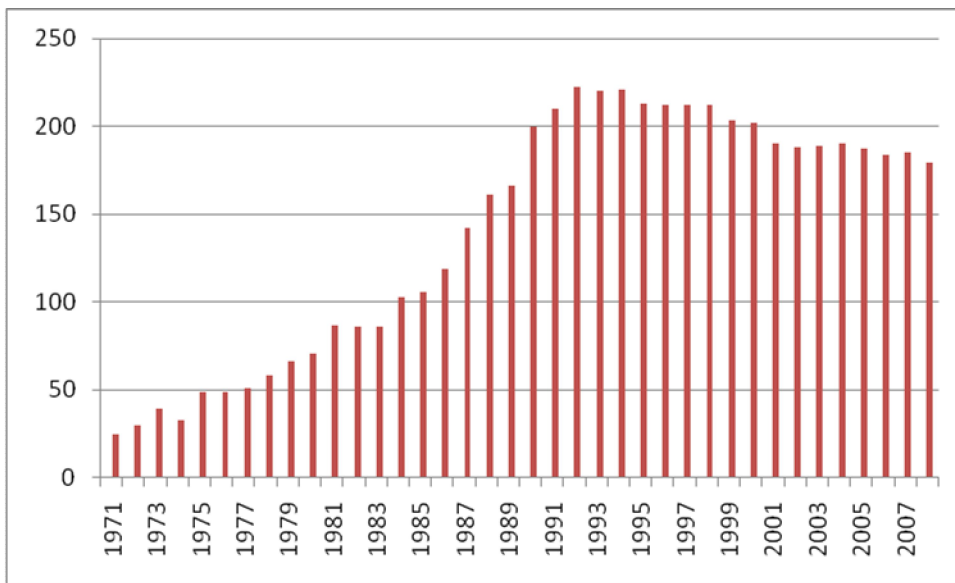
Kuvio 8. Broilerituotannon laajennukset Osuusteurastamo Itikan alueella vuosina 1982–1994. Uuden broileritilan tai vanhan broileritilan laajennuksen peruskoko oli 15 000 broilerin kasvatuspaikkaa. Poikkeuksellisesti vuonna 1983 perustetun broileriyrityksen koko oli 30 000 kasvatuspaikkaa. Toisen poikkeuksen muodostaa vuosi 1994, jolloin yhden broilerikasvattajan lopettaessa tuotannon kaksi kasvattajaa laajensi yritystään 7 500 kasvatuspaikalla. Lähde: Tuuri, Matti, Broilerikasvattajat 2000, asiakirja Juha-Petri Jussilan hallussa, AtAa.

Kuvio 8. esittää Suomen maatalouspolitiikan seuraukset broilerituotantoon Etelä-Pohjanmaalla. Ennen lainsäädännön rajoituksia Osuusteurastamo Itikan alueen broileritilat oli suunniteltu yleensä 30 000 yksikön kokoisiksi. Lainsäädännön asettaman luvan alarajan myötä tuotannonlaajennuksia ei Etelä-Pohjanmaalla juuri tehty ennen vuotta 1986, jolloin tuotantoa laajennettiin usealla 15 000 broilerin kasvatusyksiköllä. Tähän lienee vaikuttanut, että seuraavana vuonna rajoituksia tiukennettiin ratkaisevasti, ja ala joutui tiukemmin maatalouspoliittiseen ohjaukseen. 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa broileritilan perustamismahdollisuus näkyi Etelä-Pohjanmaalla tuotannon laajennuksena useille uusille yrittäjille.

Suomen maatalouspolitiikan vaikutukset nähdään selvästi myös Suomen Broileryhdistys ry:n kasvattajajäsenten määrän muutoksesta, koska lähes poikkeuksetta broilerikasvattajat ovat kuuluneet alan yhdistykseen. Kasvattajajäsenten määrä kertoo siten suoraan Suomen broileritilojen lukumäärästä. 1970-luvun lopulla broilerituotantoa oli laajennettu, ja 1970-luvulla yhdistyksen jäsenmäärä kaksinkertaistui. Vuodesta 1982 alkaen broilerituotantoa voitiin laajentaa pääasiassa uusia yrityksiä

¹³⁷ Esimerkiksi Lauri Kettunen totesi vuonna 1992, että 1980-luvulla korostui kotieläintuotannon perustamislupajärjestelmän luonne tuotannon rajoituskeinona ja alkuperäinen tehtävä perheviljelmätyyppisen maatalouden säilyttäjänä vähentyi. Järjestelmä vaikutti erityisesti 1980-luvulla kotieläintuotannon rakennekehitykseen erityisesti yritysten keskikoon kasvun hidastumisena. Tämä vaikutti kotieläintuotannon kannattavuuteen, koska tuotannon rationalisointi estettiin. Kettunen 1992, s. 105–106.

perustamalla. Vuonna 1982 Suomen Broileryhdistys ry:ssä oli 86 kasvattajajäsentä. 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa alaa laajennettiin uusien tilojen perustamisella ylituotantoon asti, mikä näkyy selvänä kasvuna yhdistyksen kasvattajajäsenmäärässä. Kasvattajajäsenten lukumäärä oli suurimmillaan vuosina 1992–1994.¹³⁸ Kuten kuvio 9. osoittaa, Suomen Broileryhdistys ry:n kasvattajajäsenten lukumäärän vilkkainta kasvukautta on ollut juuri rajoitettua perheviljelmää korostaneen maatalouspolitiikan aika.

Kuvio 9. Suomen Broileryhdistys ry:n kasvattajajäsenten määrä vuosina 1971–2008. Kasvattajajäsenten lukumäärä kertoo Suomen broilerikasvattajien lukumäärän muutoksesta. Ilmoitetut jäsenmäärät on laskettu vuoden lopussa. Vuoden 1990 luku on arvio, koska tieto puuttuu vuoden 1990 vuosikertomuksesta. Lähde: Suomen Broileryhdistys ry:n vuosikertomukset 1971–2008, SByA.

Kotieläintuotannon ohjauslailla säädettiin tehokkaasti broileritilojen tuotannon rakennetta. Suomessa aloitettiin broilerinkasvatus noin 150 maatilalla vuosina 1982–1994. Sitä edeltäneen kahden vuosikymmenen aikana vastaava luku oli ollut noin 100.¹³⁹ Maatilatalouksien erikoistuminen broilerinkasvatukseen siten yleistyi maatalouspoliittisen linjan ja perustamislupajärjestelmän seurauksena. Maatalouspolitiikalla broileritilasta muovattiin kuitenkin rajoitettu, tilatasolla stabiili perheviljelmä, joka tarjosi elinkeinon mahdollisimman monelle.

¹³⁸ Suomen Broileryhdistys ry:n vuosikertomukset 1971–2008, SByA.

¹³⁹ Wiro, Pekka, Kirra, Seppo, Rantala-Sarjeant Suvi & Ylinen, Aki 2009, Suomen broilerituottajat 1961–2009 -matrikkeli.

5. MAATILA YRITYKSENÄ EU-SUOMESSA 1995–2009

5.1 Kasvava kotieläintuotannon ala

Suomen EU-jäsenyys muutti elintarviketeollisuuden toimintaympäristön ja Suomen maatalouspolitiikan linjan vuonna 1995. Uusi tilanne aiheutti broilerituottajissa muiden maataloustuottajien tapaan pelkoa kotimaisen tuotannon korvautumisesta tuonnilla¹⁴⁰. Suomessa broilerituotantoa harjoittavassa elintarviketeollisuudessa keskeisiksi tekijöiksi nousikin markkinoiden kansainvälistyminen sekä myös mahdollisuus tuotannon kasvuun. Toinen kysymys onkin, olivatko EU:n seuraukset Suomen broilerituotantoon kielteisiä.

Suomen EU-jäsenyyden astuessa voimaan kotimaan broilerituotanto oli rakentunut kolmen elintarviketeollisuuslaitoksen varaan Broilertalo Oy:lle (myöhemmin HK Ruokatalo Oy), Atria Oy:lle¹⁴¹ (myöhemmin Atria Oyj) ja Ruoka-Saarioinen Oy:lle. Kuriositeettina pysyi Ahvenanmaan pienimuotoinen broilerituotanto. Vuonna 2003 Ålandsfågel Ab:n toiminta kuitenkin päättyi. Ahvenanmaan broilerituotannon päättymiseen katsottiin vaikuttaneen kasvanut tuonti, laskevat hinnat ja voilymin pienuus¹⁴² eli toisin sanoen markkinoiden kansainvälistyminen. Suomessa merkittävää broilerituotantoa harjoittavat elintarviketeollisuuslaitokset olivat kuitenkin vahvistaneet asemansa niin, että ne selviytyivät EU:n elintarviketeollisuudelle aiheuttamista muutoksista. Suomen elintarviketeollisuuden broilerituotannon rakenne ei muuttunut, koska EU-jäsenyyttä oli edeltänyt elintarviketeollisuuden voimakas yhdentymiskehitys.

Koska EU ei tuonut muutoksia broilerituotantoa harjoittavan elintarviketeollisuuden rakenteeseen, se ei vaikuttanut tuotannon alueellisuuteen. Siipikarjanlihan tuotanto keskittyi Suomessa maantieteellisesti edelleen kolmen elintarviketeollisuuslaitoksen koti- ja ympäristökuntiin. Kuvion 10. maantieteellisten painoalueiden mahdollisessa muutoksessa oli kyse elintarviketeollisuuslaitosten sisäisistä laajennuksista, ei yritysten yhdentymiskehityksestä. Myös yritysten sisällä broilerin tuotantoketju oli vakiintunut, mutta broilerin tuotantoketjun työnjaossa esiintyy alueellisia eroja.¹⁴³

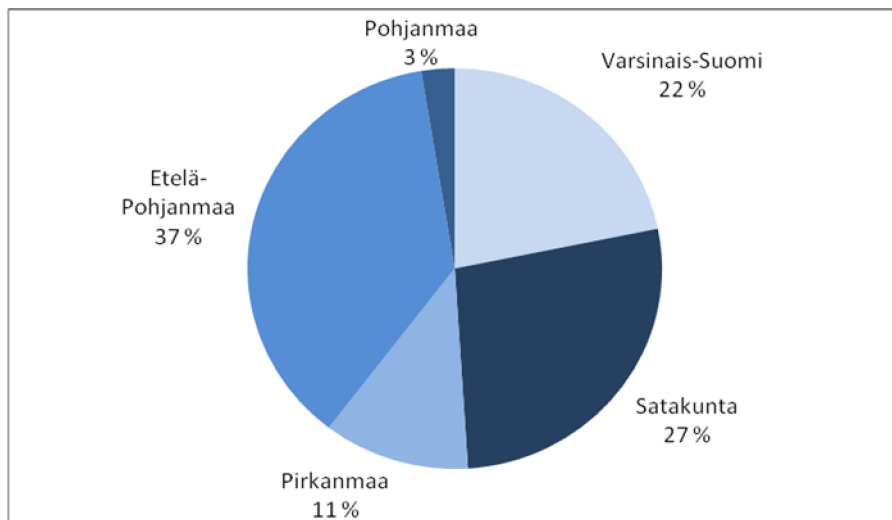
¹⁴⁰ Reijo Jokelan haastattelu 27.11.2008; Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Olavi Hantulan haastattelu 2.12.2008; Ari ja Päivi Mahlamäen haastattelu 11.12.2008; Atrian muistelukokous 2.12.2008; Antti Sepän haastattelu 28.11.2008.

¹⁴¹ Itikka-Lihapolar Oy:n nimi muutettiin Atria Oy:ksi vuoden 1994 lopussa. Atria Oy:n vuosikertomus 1994, s. 11, 13, AtAb.

¹⁴² Broilerituotanto loppui Ahvenanmaalla, Broiler-uutiset 2/2003. Ahvenanmaan osuus broilerin lukumäärästä Suomessa oli vajaa kolme prosenttia vuonna 2002. Maatilatilastollinen vuosikirja 2003, SVT III, taulu 2.2.10.

¹⁴³ Atria Oyj:n tuottajaluettelo 2008, SByA; HK Ruokatalo Oy:n tuottajaluettelo 2008, SByA; Saarioinen Oy:n tuottajaluettelo 2008, SByA; Vesa & Rahola 2007, s. 83; Ari Mahlamäen haastattelu 11.12.2008; Olavi Hantulan haastattelu 2.12.2008. Broilerin tuotantoketjussa esiintyy alueellisia eroja. Atria Oyj:llä on oma hautomo ja nuorikkokasvatusta. HK Ruokatalo Oy:llä on kaksi hautomoa, mutta muut alkutuotannon vaiheet hoidetaan sopimustuotantona. Ruoka-Saarioinen Oy hoitaa broilerituotannon hautomosta kasvatukseen kokonaan sopimustuotantona.

Alueellisuuden merkitys broilerituotannossa ei edelleenkaan poistunut, vaikka EU-jäsenyys ei aiheuttanut siihen muutoksia.

Kuvio 10. Broilerien lukumäärän jakautuminen Työvoima- ja elinkeinokeskuksittain Suomessa 1.5.2007. Lähde: Maatilastollinen vuosikirja 2008, SVT III, taulu 2.2.10.

Suomen lihantuotannon kokonaisrakenteeseen EU-jäsenyys sen sijaan aiheutti muutoksia. Vuonna 1995 siipikarjanlihantuotanto oli ainoa lihantuotannon ala, joka oli kasvanut 1990-luvun alkuun verrattuna. Ilkka P. Laurilan mukaan naudanlihantuotanto supistui EU-jäsenyyden aiheuttaman lehmien lukumäärän pienentymisen seurauksena, mutta naudanlihantuonti kasvoi. Lihantuotantoon erikoistunut nautakarjatalous ei noussut Suomessa merkittävään asemaan. Sianlihan- ja siipikarjanlihantuotanto sen sijaan kasvoi kotimaisen kysynnän mukana, eikä EU-jäsenyys muuttanut siipikarjanlihankulutuksen nousevaa trendiä. Suomen siipikarjanlihantuotannosta suurin osa on ollut broilereita.

EU-aikana broilerituotanto on Suomessa yli kaksinkertaistunut.¹⁴⁴ Suomen lihantuotannon rakenteessa tapahtui historiallinen käänne siipikarjanlihantuotannon ohittaessa naudanlihantuotannon vuonna 2005. Vuonna 2008 tapahtui seuraava käänne, kun broilerituotanto ohitti naudanlihantuotannon. Toisen perinteisen suomalaisen lihantuotannon alan kolmas sija alojen välisessä kilpailussa perustui broilerituotannon voimakkaaseen kasvuun ja naudanlihantuotannon laskuun. Sianliha on säilyttänyt edelleen asemansa Suomen suurimpana lihantuotannon alana.¹⁴⁵ Siipikarjanlihantuotannon suhteellinen kasvu on EU-aikana ollut Suomessa kuitenkin lihantuotannon aloista huomattavin-

¹⁴⁴ Laurila 2004, s. 379–380, 389–390; Suomen Gallup Elintarviketieto Oy. Laurila on huomauttanut, että EU-jäsenyyden ohella useat muut tekijät vaikuttavat maa- ja elintarviketalouteen.

¹⁴⁵ Tike, Lihan kokonaistuotanto 2008,

http://www.matilda.fi/servlet/page?_pageid=549,193&_dad=portal30&_schema=PORTAL30&908_MATILDA_JULK_AISUT_4484043.lk=247&952_MATILDA_JULKAISUT_4484043.cls=260, luettu 1.8.2009; Suomen Gallup Elintarviketieto Oy.

ta. Ala on ollut tuotannon suhteellisella kasvulla mitattuna lihantuotannon suurin EU-aikainen voittaja. EU-maiden välisessä vertailussa Suomen broilerituotannon kasvu vuodesta 2006 vuoteen 2007 on ollut maan tuotantoon suhteutettuna huomattava¹⁴⁶.

Kasvaville lihantuotannon aloille EU-jäsenyys merkitsi Suomessa mahdollisuutta kasvuun, mutta taantuvien alojen asema vaikeutui. Suomen broilerituotannolle EU merkitsi kasvua, millä oli vaikutukset myös tilatason maatilataloudessa. Broilerituotannon kehitys Suomessa oli kansainvälistymisen aiheuttamiin pelkoihin nähden päinvastainen. Markkinoiden kansainvälistyminen ei aiheuttanut alan päättymistä. EU-jäsenyyden aikana tapahtui Suomen broilerituotannon todellinen läpimurto.

5.2 Broileritilat tukipolitiikkaan

Suomen EU-jäsenyys johti Suomen maatalouden käännekohtaan, joka kosketti maatalouden koko rakennetta. Kansainvälistymiskehitys oli kuitenkin alkanut Suomen elintarviketeollisuudessa ennen EU-jäsenyyttä. Ilkka P. Laurilan mukaan suomalainen elintarviketeollisuus olisi avautunut kansainvälisille markkinoille joka tapauksessa. Maatalouden muutokset olisivat ajoittuneet kuitenkin pidemmälle aikavälille. EU:n myötä Suomen maatalouspolitiikka muuttui yhdellä kertaa eurooppalaiseksi. Suomalaiselle maatilataloudelle keskeistä oli maatalouspolitiikan tavoitteiden oleellinen muutos. Perheviljelmän suojele ei kuulunut EU:n maatalouspolitiikkaan, vaikka Laurilan mukaan viljelyn aloittamistuet itse asiassa edistivät Suomen perinteistä maatalouspoliittista tavoitetta. Maatalouspolitiikan päähuomio kiinnittyi kuitenkin markkinoiden toimivuuteen, viljelijöiden tulotason ja maaseudun asutuksen säilyttämiseen. Laurilan mukaan EU:n uudistuksia ei tehty maatalouselinkeinon lähtökohdista vaan sen ulkopuolelta, kuten maailmankaupan, maatalousmenojen ja kuluttajan näkökulmasta. EU:n myötä markkinat ja maatalouspolitiikka tulivat jäsenmaiden yhteisiksi. Suomessa pelko maatalouden sopeutumisesta muutoksiin oli suuri. Maatalouspolitiikka ei ollut valmistanut Suomen maataloutta sitä kohtaaviin rajuihin muutoksiin. Maatalouden jatkuminen EU-Suomessa mahdollistettiin kansallisella tukipolitiikalla.¹⁴⁷ Vuonna 1995 uuden maatalouspolitiikan seurauksena broileritiloille myönnettiin Suomessa ensimmäisen kerran maataloustukea.

¹⁴⁶ Suomen Gallup Elintarviketieto Oy 23.3.2009, Lihamarkkinakatsaus, Siipikarjanliha tammi–joulukuu 2008.

¹⁴⁷ Laurila 2004, s. 348–349, 355–356, 358–359, 363; Vihinen 2004, s. 426; Laki eräiden maatalouden alaan kuuluvien lakien kumoamisesta, N:o 1099/1994; Asetus eräiden Suomen liittymisestä Euroopan unioniin tehtyyn sopimukseen liittyvien maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalaan kuuluvien lakien voimaantulosta, N:o 1580/1994. Laurilan mukaan EU-jäsenyys nopeutti maataloudessa käynnissä olleita prosesseja, kuten maatalouden kansantuoteosuuden alenemista, maatalouden työllisten vähenemistä ja tilojen lukumäärän jyrkkää pudotusta. Myös Vesa ja Rahola ovat todenneet, että viljelijöiden luopuessa tuotannosta maataloudessa tapahtunut rakennemuutos alkoi jo ennen EU-jäsenyyttä 1990-luvun alkupuolella ja jatkui erityisesti EU-jäsenyyden ensimmäisinä vuosina. Laurila 2004, s. 401; Vesa & Rahola 2007, s. 65–66.

EU-jäsenyys teki Suomen maatalouspolitiikasta osan monimutkaista tukijärjestelmää. EU:n myöntämät maataloustuet olivat luonnonhaittakorvaus (LFA), maatalouden ympäristöohjelman mukainen tuki ja investointituki. Myöhemmin alettiin maksaa myös yhteisen maatalouspolitiikan markkinajärjestelmien toimintaan liittyvää CAP-tukea. EU:n suorat tuet eivät kuitenkaan riittäneet turvaamaan Suomen maatalouden jatkuvuutta. Suomi täydensi kansainvälistä tukijärjestelmää EU:n komission hyväksymillä kansallisilla tuilla. Suomen kansallinen tukijärjestelmä koostui Etelä-Suomen kansallisesta tuesta eli niin sanotusta vakavien vaikeuksien tuesta, pohjoisesta tuesta sekä luonnonhaittakorvauksen ja maatalouden ympäristötuen kansallisista lisäosista. Suomelle myönnettiin erityislupa poikkeavien tukien maksamiseen maan halutessa taata kotieläintuotannon aloille tasavertaiset toimintaedellytykset. Kansallisten tukien tavoitteena oli yhdentää Suomen maataloutta EU:n yhteiseen maatalouspolitiikkaan sekä turvata Suomen maataloutta ja sen kilpailukykyä. Kansallisten tukien merkitys on Suomessa muihin EU-maihin verrattuna suuri. Suomen broilerituotannon jatkuvuuden kannalta kansallinen tuki on ollut välttämätön, koska EU:n suorilla tuilla ei tueta sika- ja siipikarjatuotantoa. Tukien ulottaminen broilerituotantoon oli historiallista myös, koska broileritiloista tuli samalla ensimmäisen kerran osa Suomen maataloustukipolitiikkaa.

Maataloustukipolitiikka jakoi Suomen alueisiin. Pääasiassa 62. leveyspiirin pohjoispuolisille alueille on maksettu pohjoisen alueen (C-alue) pitkäaikaista, liittymisartiklan 142. mukaista tukea. Artiklan 141-tuki eli niin sanottujen vakavien vaikeuksien tuki on koskenut Etelä-Suomen A- ja B-tukialueita, joille on myönnetty siirtymäkauden tukea. Liittymisartiklaan 141. perustuva tuki ei ole kuitenkaan luonteeltaan pysyvää. Vuonna 1995 todettiin merkittävän osan Etelä-Suomen broilerituottajista joutuvan luopumaan tuotannosta, jos alueelle suunnattu tuki lakkautettaisiin. Tuen lakkauttamisella nähtiin laajat taloudelliset vaikutukset alueen työttömyyteen, eikä pohjoisen tukialueen broilerituotannon katsottu pystyvän korvaamaan Etelä-Suomen tuotantoa. Tukipolitiikan jatkuvuus onkin huolestuttanut broilerituottajia¹⁴⁸. EU:ssa siirtymäkauden tukea pidettiin kuitenkin määräaikaisena, ja sitä oli tarkoitus alentaa Suomen maatalouden sopeutumisen ja kilpailukyvyn parantamisen myötä. Suomi puolestaan tulkitsi tuen pitkäaikaiseksi.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Reijo Jokelan haastattelu 27.11.2008; Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Olavi Hantulan haastattelu 2.12.2008; Ari ja Päivi Mahlamäen haastattelu 11.12.2008; Atrian muistelukokous 2.12.2008; Antti Sepän haastattelu 28.11.2008.

¹⁴⁹ Laurila 2004, s. 366–376; Laki maa- ja puutarhatalouden kansallisista tuista, N:o 1059/1994; Asetus eräiden Suomen liittymisestä Euroopan unioniin tehtyyn sopimukseen liittyvien maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalaan kuuluvien lakien voimaantulosta, N:o 1580/1994; Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Maa- ja metsätalousministeriö, Kansalliset tuet, <http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/tuet/merkitys/kansallisetuet.html>, luettu 1.5.2009; Maa- ja metsätalousministeriö, Maatalouden tuilla turvataan kotimaisten elintarvikkeiden saatavuus ja kohtuulliset kuluttajahinnat, <http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/tuet/merkitys.html>, luettu 1.5.2009; Niemi & Ahlstedt 2008, s. 50–

Suomen kansallisen tukipolitiikan aluejako toi broileritiloille uuden alueellisen ulottuvuuden. Elin-
tarviketeollisuuden määränneen alueellisuuden lisäksi tilan maantieteellinen sijainti tukialueella
nousi merkittäväksi broileritilojen toiminnassa. Tuen alueelliset erot herättivät Suomessa keskuste-
lua erityisesti tukien luonteesta. Koska Etelä-Suomen broilerituottajien tuki oli määritelty siirtymä-
kauden vuosittain alenevaksi tueksi tukemaan maatalouden kehitystä jäsenyyden ensimmäisinä
vuosina, siitä on käyty jatkuvia neuvotteluja. Siirtymäkauden tuki on tällä hetkellä määritelty vuo-
teen 2013 saakka, ja sen leikkaukset ovat kohdistuneet erityisesti sika- ja siipikarjatiloihin. Jo EU-
jäsenyyden ensimmäisen kymmenen vuoden aikana broileritilojen tukipolitiikassa oli kuitenkin
korostunut tuen aleneva suunta koko Suomessa. Broileritiloille vastamyönnettyä tukea leikattiin
muuta kotieläintuotannon aloja enemmän. Suomessa koettiin ongelmallisiksi myös broilerituotannon
tuen edellytykset, kuten tuotantokapasiteetin ja tilakohtaisen tuotannon rajoitukset.¹⁵⁰

EU:n tukipolitiikan yleinen suunta on ollut 2000-luvun puolivälistä alkaen tuen irrottaminen tuo-
tannosta. EU:n maatalouspolitiikan muutostarpeita kansallisiin tukiin arvioitiin pyrittäessä siirty-
mään tuetusta tuotannosta kohti markkinoita. Suomi joutui sopeutumaan EU:n yleiseen maatalous-
politiikkaan ja kohti markkinalähtöistä tuotantoa suhteellisen lyhyellä aikavälillä. EU:n tukilinjauk-
sien merkitysten kasvaessa Suomen maatalouden saamia EU-tukia ja niiden kansallisia lisäosia
muutettiin. EU:n tilatukijärjestelmä otettiin Suomessa käyttöön vuonna 2006, jolloin osa EU:n mak-
samista maataloustuista irrotettiin tuotannosta. Myös Suomen kansallisessa tuessa tapahtunut mer-
kittävin muutos oli tuen alentamisen lisäksi nimenomaan tuen irrottaminen tuotannosta.

Vuonna 2009 Suomen broilerituotantoa koskeva kansallinen tukipolitiikka muuttui ratkaisevasti.
Broileritiloille myönnetty tuki irrotettiin kokonaan tuotannosta. Tuki maksettiin tilakohtaisena tu-
kena A- ja B-alueilla sekä C-alueen suurimmilla broileritiloilla. Pohjoisella alueella tuki maksettiin
tiloille samansuuruisena 42 000–43 000 broilerin kasvatuspaikkaan asti, jonka ylittävältä osalta tuki
määräytyi samoin kuin Etelä-Suomessa. Vuonna 2009 tukea myönnettiin pääasiassa vuoden 2007
kansallisen tuen eläinyksiköiden perusteella eikä kyseisen vuoden tukikelpoisten eläinyksiköiden

53; Pyhäjärvi-instituutti 1995, Broileritalouden toimintaedellytykset, Kilpailukyvyyn turvaaminen Etelä-Suomessa, s. 1–
2.

¹⁵⁰ Ks. esim. Lassila, Mikko, Tuginäkymät vuodelle 1997, Broiler-utiset 4/1996; Mäkitie, Juha, Broileritalouden toi-
mintaedellytykset Etelä-Suomessa, Broiler-utiset 1/1996; Broilertuotannon investointituki edelleen epävarma, Broiler-
utiset 1/1996; Suomen Broileryhdistys ry:n kirje (päiväämätön) maa- ja metsätalousministeriölle, Broiler-utiset
3/1997; MTK:n broilerjaoston kirje maa- ja metsätalousministeri Kalevi Hemilälle 9.12.1998, Broiler-utiset 4/1998;
Broilerituotannon mahdollisuudet ja uhat, Broiler-utiset 1/1999; Kemppe, Veikko, Siipikarjanlihan tukiratkaisu – tuki
leikkaantuu keskimäärin 8 % viimevuotisesta, Broiler-utiset 2/2000; Kemppe, Veikko, Muutospaineita tukijärjestel-
mässä, Broiler-utiset 3/2001; Suomen Broileryhdistys ry:n kannanotto LFA-tuen valmisteluun MTK:n johtokunnalle
1.6.2004, Broiler-utiset 2/2004; Puurula, Vuokko, Maatalouden haasteet tulevat yhä kauempaa, Suomen Siipikarja
4/2005; Niemi & Ahlstedt 2008, s. 53.

perusteella. Lopullinen tuki riippui tilakohtaisesta vahvistettavasta viitemäärästä. Tiloilla oli mahdollisuus rakennemuutoskorvaukseen, ja markkinoiden salliessa sika- ja siipikarjataloudelle oli mahdollista hakea investointitukea. Tuen irrottamista tuotannosta perusteltiin sillä, että sika- ja siipikarjatuotanto oli kasvanut Suomessa merkittävästi. Tuotantotuki ei ollut EU:n maatalouspolitiikan eikä tukipolitiikan kansallisten tavoitteiden mukaista. EU-tukien lähtökohta oli tuotannon säilyttäminen, ja myös Suomen kansallisten kotieläintukien alkuperäisenä tavoitteena oli ollut turvata kotimainen tuotanto. Lisäksi EU määrittelee sika- ja siipikarjatuotannon viljan jatkojalostukseksi, eikä Suomen broilerituotannolle myöntämä tuki ole ollut linjassa EU:n yleisen maatalouspolitiikan kanssa. Vuonna 2009 käydään neuvotteluja Suomen broilerituotannolle myönnetystä tuesta.¹⁵¹

Keskeinen EU-jäsenyyden seuraus suomalaisilla broileritiloilla oli kansallisen perheviljelmää korostaneen maatalouspolitiikan päättyminen. Sen tilalle tuli EU:n lainsäädännön kanssa yhtenäinen eurooppalainen maatalouspolitiikka, jota Suomi täydensi broileritiloille merkittävällä kansallisella tukipolitiikalla. Ilman kansallisia maataloustukia broilerituotanto ei olisi jatkunut Suomessa. EU:n aiheuttamat muutokset olivat rajuja, ja Suomen aiempi maatalouspoliittinen linja oli estänyt niihin valmistautumisen. Suomalaiset broileritilat tulivat riippuvaisiksi tukipolitiikasta. Historiallisesti broileritiloja on tuettu Suomessa lyhyen aikaa – Suomen EU-jäsenyyden ajan – verrattuna muihin kotieläintuotannon aloihin. Ennen Suomen EU-jäsenyyttä broilerituotanto oli maatalouspolitiikan asettamissa rajoissa markkinalähtöistä, tuetonta maataloustuotantoa. Yhtenä historiallisena toistuvuutena voidaan kuitenkin huomata, että broileritilojen vapauduttua alaa rajoittavasta maatalouspolitiikasta myös EU-Suomessa kasvavaa broilerialaa alettiin rajoittaa EU-politiikan vaatimuksesta. Broileritilojen rajoittaminen tehtiin tukipolitiikan keinoin tuen irrottamisena tilan tuotannosta.

5.3 Muuttuva yksikkökoko ja pysyvä yhteys maanviljelyyn

Suomen EU-jäsenyys muutti suomalaisten broileritilojen toimintaedellytykset: tuotantorajoitukset poistuivat, markkinat kansainvälistyivät ja broileritiloille myönnettiin maataloustukea. Broileritilal-

¹⁵¹ Knaapi, Riitta, Tukioikeuksista voidaan sopia, Suomen Siipikarja 1/2006; Åberg, Johan, Sika ja siipikarja EU:ssa viljan jatke – se heijastuu tuleviin tukiratkaisuihin, Suomen Siipikarja 2/2007; Lastikka, Lea, Ministeri Sirkka-Liisa Anttila: Tuki on pakko irrottaa tuotannosta, Suomen Siipikarja 3/2007; Puurula, Vuokko, Siipikarjasektori tarvitsee tukea kipeästi, Suomen Siipikarja 3/2007; Heikkilä, Päivi, Broileritiloilla tulevaisuus uhattuna, Suomen Siipikarja 4/2007; Åberg, Johan, Kansallinen tukipolitiikka monien haasteiden edessä tulevaisuudessa, Suomen Siipikarja 1/2008; Aaltonen, Seppo, Tukipolitiikan superkevät, Suomen Siipikarja 2/2008; Aaltonen, Seppo, Siipikarjatalouden investointituet avattu – lainsäädännön valmistelu työstä, Suomen Siipikarja 4/2008; Niemi & Ahlstedt 2008, s. 49; Patjas, Markku, Pihamaa, Pekka & Perätalo, Vesa, Siipikarjatalouden tuotannosta irrotettu kansallinen tukijärjestelmä, Suomen Siipikarja 1/2009; Patjas, Markku, Kansalliset tukipolitiikkapäätökset -esitelmä, Suomen Siipikarjaliitto ry:n ja Suomen Broileryhdistys ry:n vuosikokous 1.4.2009. Loppukeväällä 2009 tukipäätökset oli Etelä-Suomen osalta pääosin tehty, mutta pohjoisen alueen tukiratkaisuja ei oltu vielä vahvistettu kaikissa elimissä. Ks. esim. Valtioneuvoston asetus sika- ja siipikarjatalouden tuotannosta irrotetusta tuesta ja rakennemuutoskorvauksesta, N:o 759/2008; Valtioneuvoston asetus vuodelta 2009 maksettavasta Etelä-Suomen kansallisesta tuesta, N:o 40/2009.

la muutoksia tapahtui siten samanaikaisesti usealla tasolla. Muutoksia hallitsi broilerin tuottajahinnan romahdus. Syyskuussa 1994 broilerin tuottajahinta oli ollut 12,59 mk/ kg ja helmikuussa 1996 vastaava luku oli 6,44 mk/ kg. Broilerin kuluttajahinta aleni vuoden 1994 syyskuusta vuoden 1996 tammikuuhun 22 %. Ilkka P. Laurila on todennut, että EU-jäsenyyden seurauksena Suomessa siirryttiin järjestelmästä, jossa tuotantokustannukset vastasivat suunnilleen elintarvikkeiden hintoja kohti järjestelmää, jossa merkittävä osa elintarvikkeiden hinnoista siirrettiin kuluttajalta veronmaksajalle. Elintarvikkeiden tuotantokustannusten ja tuottajahinnan välinen ero oli Suomessa EU-maiden suurin.¹⁵² Rajoitetun perheviljelmän kokoisen broileritilan oli etsittävä EU-ajan selviytymisstrategia sopeutuakseen uuteen tilanteeseen.

Suomen maatalouspoliittisen säätelyn päättymisen jälkeen broileritilojen EU-ajan selviytymisstrategiaksi muodostui tilan yksikkökoon kasvattaminen¹⁵³. Vuoden 1997 lopussa vielä puolet broileritiloista oli kooltaan alle 25 000 broilerin kasvatuspaikan tiloja, ja runsaalla kolmanneksella tiloista oli 25 000–40 000 kasvatuspaikkaa. Pienellä osalla eli noin 4 %:lla broileritiloista oli yli 55 000 kasvatuspaikkaa.¹⁵⁴ Kaikki broileritilat eivät kuitenkaan olleet ryhtyneet välittömiin EU-ajan laajennuksiin, koska suurempia kasvatusyksiköitä oli rakennettu myös ennen kotieläintuotannon ohjauslakia. Vuonna 2004 broileritilan keskimääräinen kasvatuspaikkaluku oli kuitenkin 39 800 broileria. Taulukon 3. mukaan määrällisesti ja prosentuaalisesti broilereita kasvatettiin yleensä 20 000–59 999 kasvatuspaikan tiloilla. Suomen broileritilojen rakenteen monimuotoisuudesta kertoo, että broileritiloja oli suunnilleen yhtä monta keskiarvon ala- ja yläpuolella. Vuonna 2004 kuitenkin määrällisesti puolet broilereista tuotettiin tiloilla, joiden kasvatuspaikkakoko oli keskimääräistä suurempi. Kymmenessä vuodessa tapahtunut yksikkökoon kasvu oli suhteellisen nopeaa. EU-jäsenyys mahdollisti maatilatalouden modernisoitumisen ja taloudellisen tehokkuuden kasvun broileritilalla.

Taulukko 3. Broileritilojen jakautuminen kasvattamon koon mukaan vuonna 2004. Lähde: Suomen Siipikarjaliitto ry & Lihateollisuuden tutkimuskeskus 2005, Suomalaisen lihasiipikarjan hyvän tuotantotavan kuvaus, s. 6.

Kasvattamon koko	Alle 20 000	20 000 - 59 999	60 000 - 79 999	80 000 -
Tilat (kpl)	53	102	46	9
Tilat (%)	26	48	22	4
Kasvatuspaikat (%)	9	44	35	12
Keskimäärin lintuja	14 877	35 807	62 457	110 322

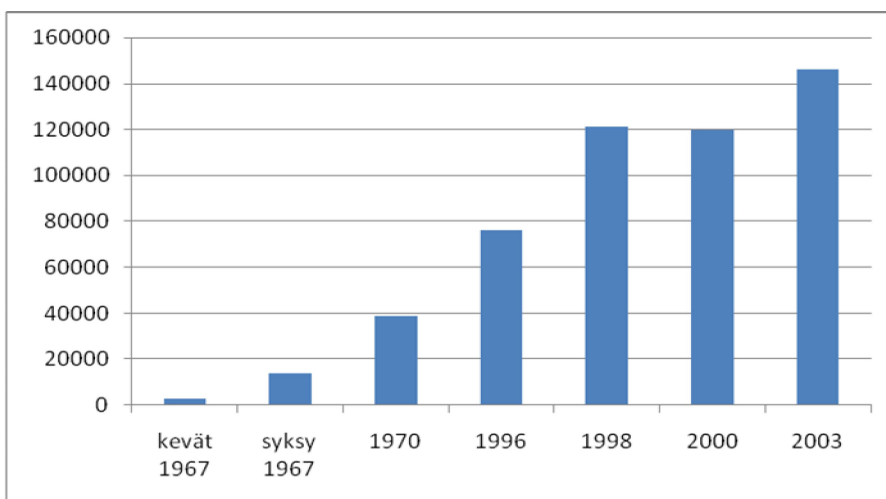
¹⁵² Suomen Gallup Elintarviketieto Oy; Laurila 2004, s. 380–381, 388, 396; Pyhäjärvi-instituutti 1995, Broileritalouden toimintaedellytykset, Kilpailukyvyyn turvaaminen Etelä-Suomessa, s. 1.

¹⁵³ Tuottajat korostavat EU-jäsenyyden aiheuttamaa muutosta alalla ja erityisesti sen seurauksia yksikkökokoon. Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Antti Sepän haastattelu 28.11.2008; Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Ari Mahlamäen haastattelu 11.12.2008; Atrian muistelukokous 2.12.2008.

¹⁵⁴ Broilerikasvattamojen kokojakauma v. 1997 lopussa, Broiler-uutiset 1/1998. Lukuun sisältyy myös ahvenanmaalaisen Hellesbygårdin sopimustuottajat. Koska Hellesbygård oli pieni, se ei vaikuta oleellisesti tuloksiin.

Toimintapuitteiden raju muutos sai Suomessa aikaan broilerituotannon sisäistä keskittymistä. Kasvava broilerituotanto tuotetaan pienenevällä määrällä tiloja, ja vuosina 1995–2009 vain noin 26 uutta tilaa aloitti broilerituotannon. Tuotannon keskittymisen seurauksena maatalouden teollistumisen käsite voidaan selvästi siirtää broileritiloille. Tuotanto on kuitenkin keskittynyt myös muilla kotieläintuotannon aloilla, kuten sianlihantuotannossa. Pienenevällä määrällä tiloja tuotetaan yhä suurempi osa Suomen maataloustuotannosta. EU:n seurauksena kotieläintuotannon rakenne on muuttunut ratkaisevasti. EU:n Suomen maataloustuotantoon aiheuttamia muutoksia jopa pidetään merkittävämpänä tuotannon rakenteessa kuin sen määrällisessä kehityksessä.¹⁵⁵

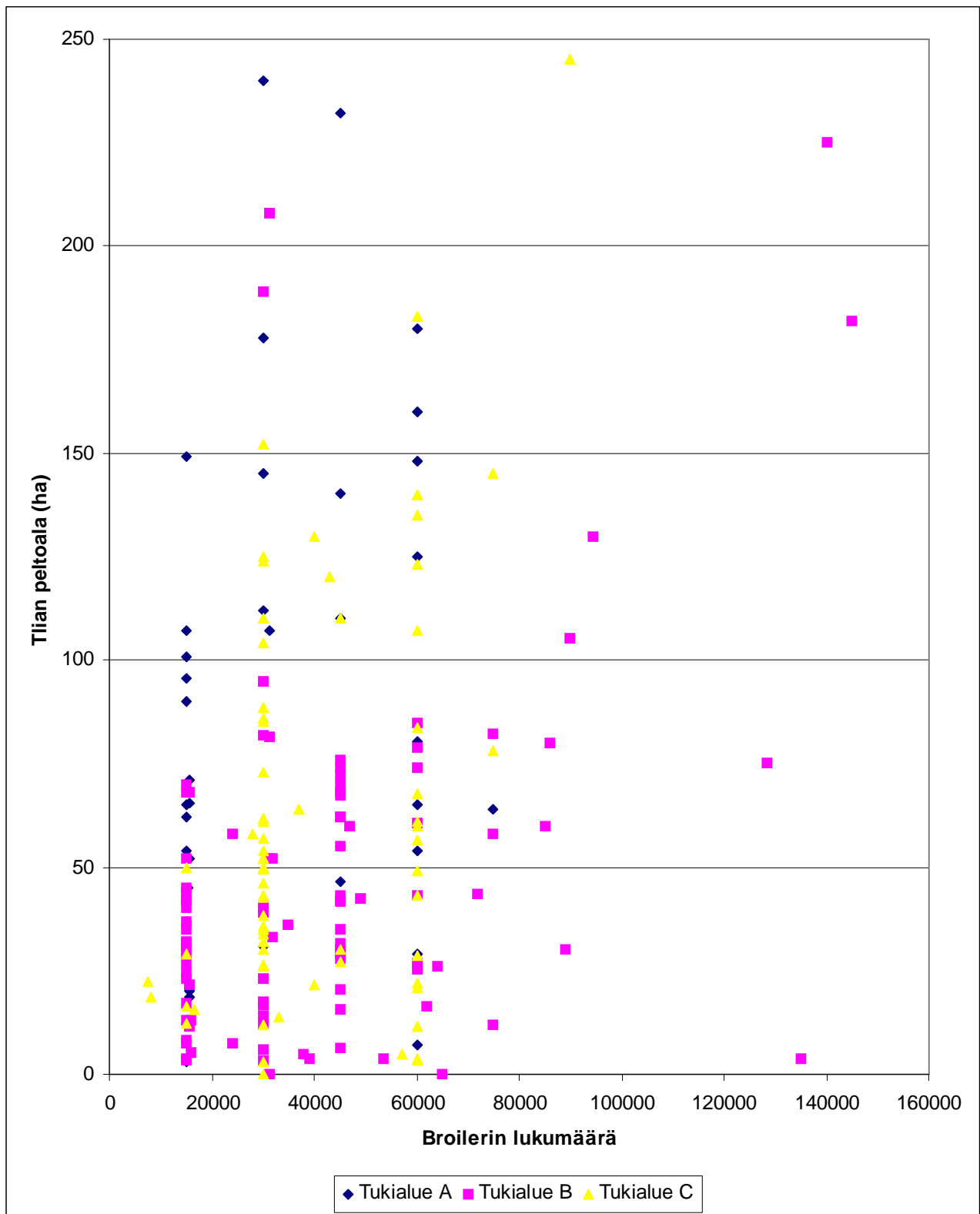
Leena Hangasmaa on havainnut maataloustuottajien suhtautumisen EU:n seurauksiin riippuvan luonnollisesti maataloustuottajan omakohtaisesta kokemuksesta. Myös broileritiloilla valittiin omat selviytymisstrategiat ja EU:n seurausten arviointiin tilatasolla vaikuttaa tuottajan henkilökohtainen kokemus omasta selviytymisestä. EU-ajan selviytyminen oli tilakohtainen asia. Esimerkiksi sahalahtelaisella Kunnin tilalla tehtiin EU-aikana huomattavat laajennukset aiempaan tilakokoon verrattuna, kuten kuvio 11. osoittaa.¹⁵⁶ Kotieläintuotannon ohjauksen päätyttyä keskittymiskehityksessä ja yksikkökoon kasvussa on kuitenkin havaittavissa Suomessa alueellisia eroja. Tukialueittain tarkasteltuna voidaan kuviosta 12. nähdä, että vuoteen 2004 mennessä keskittymiskehitys oli voimakasta B-tukialueella, vaikka alueella oli tilojen suuren lukumäärän takia myös pienempiä yksiköitä.

Kuvio 11. Sahalahtelaisen Kunnin broileritilan kasvatuspaikkojen kehitys vuosina 1967–2009. Lukumäärän lasku vuonna 2000 selittyy vanhan navettarakennuksen siirtymisellä broilerinkasvatuksesta muuhun käyttöön. Lähde: Erkki Mäkijärven henkilökohtainen tiedonanto 29.1.2009.

¹⁵⁵ Laurila 2004, s. 380–381, 388, 396; Yksikkökoot kasvaneet edelleen, *Broiler-utiset* 2/2004; Pyhäjärvi-instituutti 1995, *Broileritalouden toimintaedellytykset, Kilpailukyvyyn turvaaminen Etelä-Suomessa*, s. 1; Vesa & Rahola 2007, s. 65; Wiro, Pekka, Kirra, Seppo, Rantala-Sarjeant Suvi & Ylinen, Aki 2009, *Suomen broilerituottajat 1961–2009 -matrikkeli*.

¹⁵⁶ Hangasmaa 2003, s. 61–64; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Erkki Mäkijärven henkilökohtainen tiedonanto 29.1.2009.

Kuvio 12. Broileritilan kasvatuspaikkojen ja peltolaan välinen yhteys tukialueittain Suomessa vuonna 2004. Suomen Broileryhdistys ry:n kyselyyn vastasivat kaikki 210 broileritilaa. Lähde: Kysely broileritiloille 4/2004, SByA.

Suomessa broilereita on tuotannon alkuvaiheesta alkaen kasvatettu maaseudun perheviljelmillä, ja myöhemmin Suomen rajoitettua perheviljelmää korostanut maatalouspolitiikka vahvisti broileritilo-

jen yhteyttä maanviljelyyn. Kuvio 12. osoittaa maanviljelyn ja broileritilojen yhteyden Suomessa vuonna 2004. Tarkasteltaessa broilerituotannon ja maanviljelyn suhdetta tukialueittain nähdään, että yli 100 hehtaarin broileritiloja on eniten A- ja C-alueilla. Peltoalan jakautuminen selittyy tukialueiden maantieteellisellä sijainnilla. Tukialueilla A ja C broilerituotannon yhteys maanviljelyyn on selvempi, koska tilojen pelto-alat ovat yleisesti alueella suurempia kuin B-alueella. Koska B-alueelle ovat keskittyneet yksikkökooltaan suurimmat tilat, voidaan pienempien peltoalojen katsoa vaatineen tilalta suurempaa tuotannon tehostamista.

Alueellisista eroista huolimatta vain 10 %:lla suomalaisista broileritiloista ei ole lainkaan peltoa tai peltopinta-ala on pieni. Suomen broileritiloista puolet ovat alle 50 hehtaarin maatiloja, ja vajaalla kolmanneksella tiloista peltoala on 50 hehtaarista alle 100 hehtaariin. Vajaa viidennes broileritiloista on vähintään 100 hehtaarin maatiloja. Kolmekymmentä vuotta aiemmin 70 %:lla broileritiloista peltoala oli Suomessa enintään 50 hehtaaria. Broileritilojen peltopinta-alan kasvuun on vaikuttanut yleinen peltoalan kasvu tiloilla ja broileritilojen lukumäärän lähes kolminkertaistuminen. Broileritilojen peltopinta-alan voidaan todeta kasvaneen Suomessa, vaikka aiemminkin broilerituotanto oli keskittynyt keskimääräistä suuremmille tiloille. Hilka Vihisen mukaan elintarviketeollisuuden ja maatalouden suhde on yleisesti kuitenkin eriytynyt suurempien tuotantoerien seurauksena¹⁵⁷. Kuvion 12. ja taulukon 4. perusteella Suomessa broileritilojen yhteys maanviljelyyn on säilynyt eikä Suomen EU-jäsenyys päättänyt broilerituotannon ja maatalouden yhteyttä.

Taulukko 4. Broileritilojen jakautuminen peltopinta-alan perusteella vuonna 2004. Lähde: Kysely broileritiloille 4/2004, SByA.

Ha	Tilat (lkm)	Tilat (%)
0 - 9,9	22	10,48
10 - 24,9	29	13,81
25 - 49,9	57	27,14
50 - 99,9	63	30
100 - 149,9	27	12,86
150 - 199,9	7	3,33
200 -	5	2,38
yhteensä	210	100

EU-jäsenyys antoi suomalaisille broileritiloille mahdollisuuden tuotannon nykyaikaistamiseen, jonka aiempi Suomen maatalouspoliittinen suunta oli estänyt. Broileritilojen selviytymisstrategiaksi EU-Suomessa muodostui yksikkökoon kasvu. Maatalouspolitiikan muutos ei kuitenkaan katkaissut maatilatalouden ja broilerinkasvatuksen yhteyttä. Suomalainen broilerituotanto säilyi myös EU-

¹⁵⁷ Vihinen 2004, s. 424–428.

aikana maatilatalouden erikoistumissuuntana suomalaisilla perheviljelmillä. Perheviljelmän luonne sen sijaan modernisoitui taloudellisesti tehokkaaksi yritykseksi.

5.4 Lintujen tarkkailutyötä lainsäädännön ehdoin

Elintarviketeollisuuden ohjeiden lisäksi broileritilojen työtä on alkanut määrittää yhä selvemmin lainsäädäntö. Broileritilojen toimintaan ovat vaikuttaneet tuotantohygienian ja eläinten hyvinvoinnin korostuminen lainsäädännössä ja normeissa sekä yleinen ympäristöajattelun nousu. Yhteiskunnallisten ja arvostuksien muutosten seurauksena broilerikasvattajan työhön on tullut uusia työtehtäviä. Suurten yksiköiden hoito on vaatinut broileritiloilta myös työn teknistymistä ja koneistumista.

Broileritilojen työn määrittämisessä oleellinen muutos on ollut 1980-luvulla alkanut suuntaus, jossa elintarviketeollisuuslaitoksen lisäksi lainsäädäntö alkoi määrittää tuottajien työtä. Lainsäädännöllä määritetään broileritilojen eläinsuojelua, elintarvikehygieniaa, eläinlääkintää, ympäristönsuojelua ja rakentamista. EU-lainsäädännössä broilerituotantoa määrittävät eläinsuojelua ja lihan tarkastusta koskevat asetukset ja direktiivit sekä virallisesti vastustettavat eläintaudit. Salmonellavalvontaohjelman¹⁵⁸ lisäksi Suomen kansallisen tason lainsäädännön broilerituotantoa määrittäviä lakeja ovat eläinlääkintähuoltolaki (685/1990), eläintaulilaki (55/1980), eläinsuojelulaki (247/1996), elintarvikelaki (23/2006) ja laki eläinten lääkitsemisestä (617/1997). Vuonna 2010 astuu voimaan EU-maiden yhteinen broilerin hyvinvointidirektiivi. Lainsäädäntöä tiukemmin Suomen broilerituotantoa määrittää kuitenkin siipikarjanlihan kansallinen laatuja järjestelmä. Broileritiloilla tuotantohygienian peruseriaatteita ovat kasvattamon kertatäydyttäisyys, tautisulut sisääntulossa, pestävät materiaalit rakenteissa, terveystarkkailu, haittaeläinten torjunta ja eläintautien valvontaohjelma.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Salmonellavalvontaohjelmassa Suomi on sitoutunut pitämään salmonellaesiintymät alle prosentissa. 2000-luvun lopulla on alettu ottaa asteittain käyttöön myös EU:n yhteisiä salmonellasäädöksiä. Salmonellavalvonnasta. Ks. Evira, Salmonellavalvonta,

http://www.evira.fi/portal/fi/elintarvikkeet/valvonta_ ja_yritt_j_t/salmonellavalvonta/, luettu 1.5.2009; Suomen Broileriyhdistys ry, Siipikarjan salmonellavalvonta, <http://www.siipi.net/broileri/index.html>, luettu 1.5.2009; Sulka hattuun siipikarjalle -kampanja, Tautien torjunta,

http://www.sulkahattuunsiipikarjalle.fi/kansallinenlaatuja_jarjestelma_tautientorjunta.html, luettu 24.5.2009. Uusimmasta salmonellalainsäädännöstä. Ks. esim. Maa- ja metsätalousministeriön asetus kanojen, broilereiden ja kalkkunoiden salmonellavalvontaohjelmasta, N:o 1148/2006; Maa- ja metsätalousministeriön asetus kanojen, broilereiden ja kalkkunoiden salmonellavalvontaohjelmasta annetun maa- ja metsätalousministeriön asetuksen muuttamisesta, N:o 1320/2007.

¹⁵⁹ Sulka hattuun siipikarjalle -kampanja, Kansallinen laatuja järjestelmä,

http://www.sulkahattuunsiipikarjalle.fi/kansallinenlaatuja_jarjestelma.html, luettu 24.5.2009; Sulka hattuun siipikarjalle -kampanja, Tautien torjunta, http://www.sulkahattuunsiipikarjalle.fi/kansallinenlaatuja_jarjestelma_tautientorjunta.html, luettu 24.5.2009; Sulka hattuun siipikarjalle -kampanja,

Ruokinta, http://www.sulkahattuunsiipikarjalle.fi/kansallinenlaatuja_jarjestelma_ruokinta.html, luettu 24.5.2009; Sulka hattuun siipikarjalle -kampanja, EU-lainsäädännöstä,

http://www.sulkahattuunsiipikarjalle.fi/kansallinenlaatuja_jarjestelma_eulainsaadannosta.html, luettu 24.5.2009; Suomen Siipikarjaliitto ry & Lihateollisuuden tutkimuskeskus 2005, Suomalaisen lihasiipikarjan hyvän tuotantotavan kuvaus, s. 3, 6, 11, 16; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008. Eläintautien torjuntayhdistys r.y. esitti kymmenen ohjetta broile-

Broileritiloilla on kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota myös tilan ympäristövaikutuksiin. Vuonna 2000 broilerituotantoon vaadittava ympäristölupalainsäädäntö tiukentui oleellisesti, ja ympäristönsuojelulain ja ympäristönsuojeluasetuksen perusteella valvotaan myös broilerituotannon ympäristövaikutuksia. Ympäristölupaa haattaessa tuottajaa ohjeistetaan eläinperäisen jätteen käsittelystä, kuljetuksesta ja varastoinnista. Broilerikasvattajat korostavat ympäristön kannalta tärkeänä pesuvesien ohjausta. Määrällisesti suurin kasvattamosta lähtevä materiaali on kuitenkin turpeeseen sekoittunut lanta, josta käyty keskustelu laajeni 1990-luvulla. Koska broileritila voi hyödyntää lantaa pellon lannoitteena, se on yksi broilerituotannon ja maanviljelyn yhteyksistä.¹⁶⁰

Broileritilojen käytännön työtä on helpottanut alan tekninen kehitys. Erityisen merkittävänä broileritiloilla pidetään nippajuomalaitetta, joka poisti broilerien juomalaitteiden päivittäisen puhdistustyön. Ensimmäisiä nippajuomalaitteita asennettiin Suomessa 1980-luvun lopulla, ja ne yleistyivät 1990-luvun alkupuolella. Samaan aikaan alkoivat yleistyä spiraaliruokkijat. Kasvattamon puhdistuksessa oli merkittävää, että uudet ruokinta- ja juomalaitteet voitiin nostaa puhdistuksen ajaksi kattoon. Broilerin ruokinnassa on siirrytty käyttämään useita, eri kasvatusvaiheisiin tarkoitettuja broilerinrehuja. Lisäksi osalla tiloista on käytetty 1990-luvulta alkaen ruokinnassa teollisesti sekoitetun rehun ohella kokojyväviljaa. Yksi broilerituotannon ja maatalouden yhteys näkyy siinä, että broilerinravinto koostuu pääosin viljasta, joko rehuteollisuudessa jalostettuna rehuseoksena tai kokonaisina jyvinä.¹⁶¹

rituottajille tautien torjuntaan ja hygienian parantamiseen vuonna 1997, mikä oli osittain aiemman käytännön vahvistamista. 2000-luvulla ohjeet ovat tarkentuneet. Tautiriskien hallinta tilatasolla, Broiler-uutiset 2/1997; Kansallisen eläin-terveydenhuollon suunnittelutyö edistyy, Broiler-uutiset 3/2002; Eläinten terveydenhuollossa sovittu tuotannonalojen kansallisista tavoitteista ja kansallisen tason vaatimuksista, Broiler-uutiset 2/2003; Kaukonen, Eija, Tautisuojauminen siipikarjatilalla, Suomen Siipikarja 2/2006. Broilerin hyvinvointidirektiivistä. Ks. Varho-Lankinen, Tiina, Broilereiden hyvinvoinnin kansalliset tavoitteet ovat valmistuneet, Suomen Siipikarja 2/2007; Ahlström, Susanna, Broilereita koskevaan eläinsuojelulainsäädäntöön on tulossa muutoksia, Suomen Siipikarja 4/2005; Lastikka, Lea, Vuonna 2010 voimaan astuva broileridirektiivi asettaa suuria haasteita tuotannolle, Suomen Siipikarja 4/2008.

¹⁶⁰ Suomen Siipikarjaliitto ry & Lihateollisuuden tutkimuskeskus 2005, Suomalaisen lihasiipikarjan hyvän tuotantotavan kuvaus, s. 17–18; Juuti, Katko, Mäki & Toivio 2007, s. 365–367; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Reijo Jokelan haastattelu 27.11.2008; Ari ja Päivi Mahlamäen haastattelu 11.12.2008; Antti Sepän haastattelu 28.11.2008. Ympäristökeskustelusta. Ks. esim. Simula, Hannu, Lannan käyttö ja käsittely broilertiloilla, Broiler-uutiset 2/1995; Uotila, Heikki, Broilerikasvattamoiden ympäristöongelmat, Broiler-uutiset 1/1999; Ympäristöseminaarissa pohdittiin broilerinlannan käsittelyä ensi vuosituohannella, Broiler-uutiset 4/1998. Keskeinen broilerituotantoa koskeva ympäristölainsäädäntö. Ks. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu, Ympäristölupa, <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=300&lan=fi>, luettu 1.5.2009; Ympäristönsuojelulaki, N:o 86/2000; Ympäristönsuojeluasetus, N:o 169/2000; Laki ympäristönsuojelulainsäädännön voimaannpanosta, N:o 113/2000.

¹⁶¹ Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Ari ja Päivi Mahlamäen haastattelu 11.12.2008; Reijo Jokelan haastattelu 27.11.2008; Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008; Atrian muistelukokous 2.12.2008; Saarioisten muistelukokous 9.12.2008; Uutta tekniikkaa Sahalahdella, Broiler-uutiset 2/1996. Viljaruokinnasta. Ks. esim. Kiiskinen, Tuomo, Broilerin puolitiiviste-jyvärुokinta seoksena tai vapaavalintana, Broiler-uutiset 4/1997; Rantanen, Raimo, Kokonaisen viljan käyttö broilereilla, Broiler-uutiset 3/2000.

Toisena käytännön työhön selkeästi vaikuttaneena muutoksena broileritiloilla pidetään tuotannon tietoteknistymistä, joka ajoittui 1990-luvun alkuun tai puoliväliin. Broileritilan työnkuva muuttui, kun olosuhteita voitiin tarkkailla myös kasvattamon ulkopuolelta. Kanalatietokonejärjestelmällä pystytään säätämään korvausilma, lämmitys sekä puhaltimien ja kostutusjärjestelmän toiminta. Tietokonepohjaisella valvontajärjestelmällä seurataan eläinten hyvinvoinnista kertovia tunnuslukuja, kuten kuolleisuutta, rehunkulutusta, vedenkulutusta, lämpötilaa, kosteutta ja näytteiden tutkimustuloksia. Tietoteknistymisen ja työn koneistumisen seurauksena broileritilojen työn luonne on muuttunut tarkkailu- ja valvontatyöksi.¹⁶²

Fyysisen broilerien lastaustyön helpottamiseksi oli tiloilla tehty paikallisia teknisiä sovelluksia. Lintujen poimintatyön koneellisti kokonaan kuitenkin erityinen broilerin lastauskone, kanapoimuri. Lastauksen koneistuminen siirsi työn kasvattajilta broilerialalla syntyneelle uudelle ammattiryhmälle 1990-luvulla. Konelastauksen ovat hoitaneet Suomessa pääosin palkatut lastausurakoitsijat. Broileritilat ovat ulkoistaneet lastauksen lisäksi yleensä kasvattamoiden pesut, ja myös muihin työvoimavaltaisiin töihin, kuten untuvikkojen saapumiseen palkataan työntekijöitä. Samat henkilöt ovat töissä useilla tiloilla, ja broilerinkasvatuksen ympärille on kehittynyt omia ammattiryhmiä. Broileritilan perustyön broilerikasvattajat hoitavat kuitenkin edelleen itse, eivät palkkatyövoimalla.¹⁶³

Alan ulkopuolinen ohjaus broileritilan käytännön työhön on kasvanut. Broilerituottajan työn normit määritetään osittain alan ulkopuolelta, mutta on huomattava, että myös ala itsessään on luonut broileritilojen työtä määrittäviä normeja. Elintarviketeollisuuden antamien työhöjeiden merkitys on vähentänyt lainsäädännön tarkentuessa ja tuottajan oman osaamisen korostuessa esimerkiksi tietoteknistymisen seurauksena. Broileritilojen työn luonne on muuttunut fyysisesti raskaasta työstä broilerien olosuhteiden tarkkailu- ja valvontatyöksi. Työ on kuitenkin säilynyt edelleen pääosin broileritilan sisällä osana maatilataloutta.

5.5 Tilan jatkuvuus

Suomalaisen maatilatalouden periaatteisiin kuuluu jatkuvuuden käsite eli tilan siirtyminen sukupolvelta seuraavalle. Tiina Silvasti on todennut, että maatilalan elämäntavalle tyypillisen sukutilan jatku-

¹⁶² Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Ari ja Päivi Mahlamäen haastattelu 11.12.2008; Seppo Kirran haastattelu 19.11.2008; Atrian muistelukokous 2.12.2008; Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008; Antti Sepän haastattelu 28.11.2008; Uutta tekniikkaa Sahalahdella, Broiler-uutiset 2/1996; Fancom agro-computers -mainos, Broiler-uutiset 3/1995; Suomen Siipikarjaliitto ry & Lihateollisuuden tutkimuskeskus 2005, Suomalaisen lihasiipikarjan hyvän tuotantotavan kuvaus, s. 5, 7, 10–15, 17.

¹⁶³ Penttilä, Anne, Tuottajien aloitteesta syntynyt suomalainen Broilerinpoimintakone, Koneviesti 21.5.1993; Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Matti Tuurin haastattelu 1.12.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008; Atrian muistelukokous 2.12.2008; Saarioisten muistelukokous 10.12.2008; Ari ja Päivi Mahlamäen haastattelu 11.12.2008.

vuuden tavoittelun takia viljelijäperhettä on tutkittava ydinperhettä laajempaan, joustavana ja dynaamisena prosessina. Viljelijäperheen ratkaisut eivät ole pelkästään perheen sisäisiä ratkaisuja, vaan osa koko perheen ja sukutilan selviytymisstrategiaa. Perhestrategioihin vaikuttavat täten tilan ulkopuoliset tekijät, jotka vaikuttavat perheenjäsenten valintoihin. Koska tilan säilyttämistä suvulla pidetään tärkeänä, toive tilan jatkumisesta asettaa haasteet tilan toiminnalle jokaisen sukupolven aikana.¹⁶⁴ Koska broilerituotantoa harjoitetaan Suomessa pääosin maataloilla, broileritiloilla on ilmennyt samanlaista pyrkimystä jatkuvuuteen kuin maatalotalouksilla yleensä Suomessa.

Suomessa lähes 280 maatilaa on valinnut tuotantosuunnakseen broilerituotannon vuosina 1961–2009. Noin 100 broileritilalla on tehty vähintään yksi sukupolvenvaihdos. Käsitystä alan jatkuvuudesta vahvistaa, että vuosina 1995–2009 tuotannon aloitti vain noin 26 uutta broileritilaa. Vuonna 2009 hieman yli puolella broileritiloista työskentelee kasvattajasukupolvi, jonka vanhemmat ovat tehneet päätöksen broilerituotantoon erikoistumisesta, ja jota seuraava sukupolvi on halunnut jatkaa. Esimerkiksi sahalahtelaisella Kunnin tilalla Erkki Mäkijärvi on pienestä asti osallistunut kotitilan töihin, ja tilan sukupolvenvaihdos tehtiin hänen ollessa 23-vuotias. Joillakin suomalaisilla maataloilla broilereita kasvattavat jo kolmannenkin sukupolven broileritilalliset.¹⁶⁵

Alan siirtyminen ensimmäiseltä sukupolvelta seuraavalle kertoo broileritilan jatkuvuudesta. Kyse on kuitenkin samalla broilerialaa laajemmasta maatalouden jatkuvuudesta. Broilerinkasvatus tilan tuotantosuuntana itsessään auttoi pyrkimystä maatalon jatkuvuuteen sukupolvelta toiselle. Kuitenkin myös broilerituotannossa havaitaan yleisesti suomalaisessa maataloudessa tapahtuneen keskittymisen seuraukset: noin 83 broileritilaa on luopunut tuotannosta vuosina 1961–2009. Broileritiloilla usko tuotannon jatkuvuuteen on kuitenkin vahva. Vuonna 2005 tehtyyn kyselyyn vastanneista broileritiloista 81 % uskoi tuotannon jatkuvan tilallaan vuonna 2012 ja vuonna 2000 vastaava luku oli ollut 100 %. Broileritilojen jatkamishalukkuus oli prosentuaalisesti suurempaa kuin sian- ja naudanlihantuotantoa harjoittavien tilojen.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Ks. esim. Silvasti 2001, s. 92–93; Hangasmaa 2003, s. 84. Asennoitumisesta tilan jatkuvuuteen. Silvasti 2001, s. 97–105. Myös Leena Hangasmaa on tutkinut monipuolisesti maatalouden jatkuvuuden käsitettä. Hangasmaa 2003, s. 77–138.

¹⁶⁵ Wiro, Pekka, Kirra, Seppo, Rantala-Sarjeant Suvi & Ylinen, Aki 2009, Suomen broilerituottajat 1961–2009 -matrikkeli. Useiden haastateltujen broilerituottajien vanhemmat olivat aloittaneet tuotannon tai heidän lapsensa olivat jatkaneet tuotantoa. Reijo Jokelan haastattelu 27.11.2008; Erkki Mäkijärven haastattelu 19.11.2008; Heikki Kössin haastattelu 27.11.2008; Antti Sepän haastattelu 28.11.2008; Seppo Kirran haastattelu 11.12.2008; Anelma Ylisen haastattelu 2.12.2008; Kariniemen muistelukokous 25.11.2008; Saarioisten muistelukokous 9.12.2008; Atrian muistelukokous 2.12.2008.

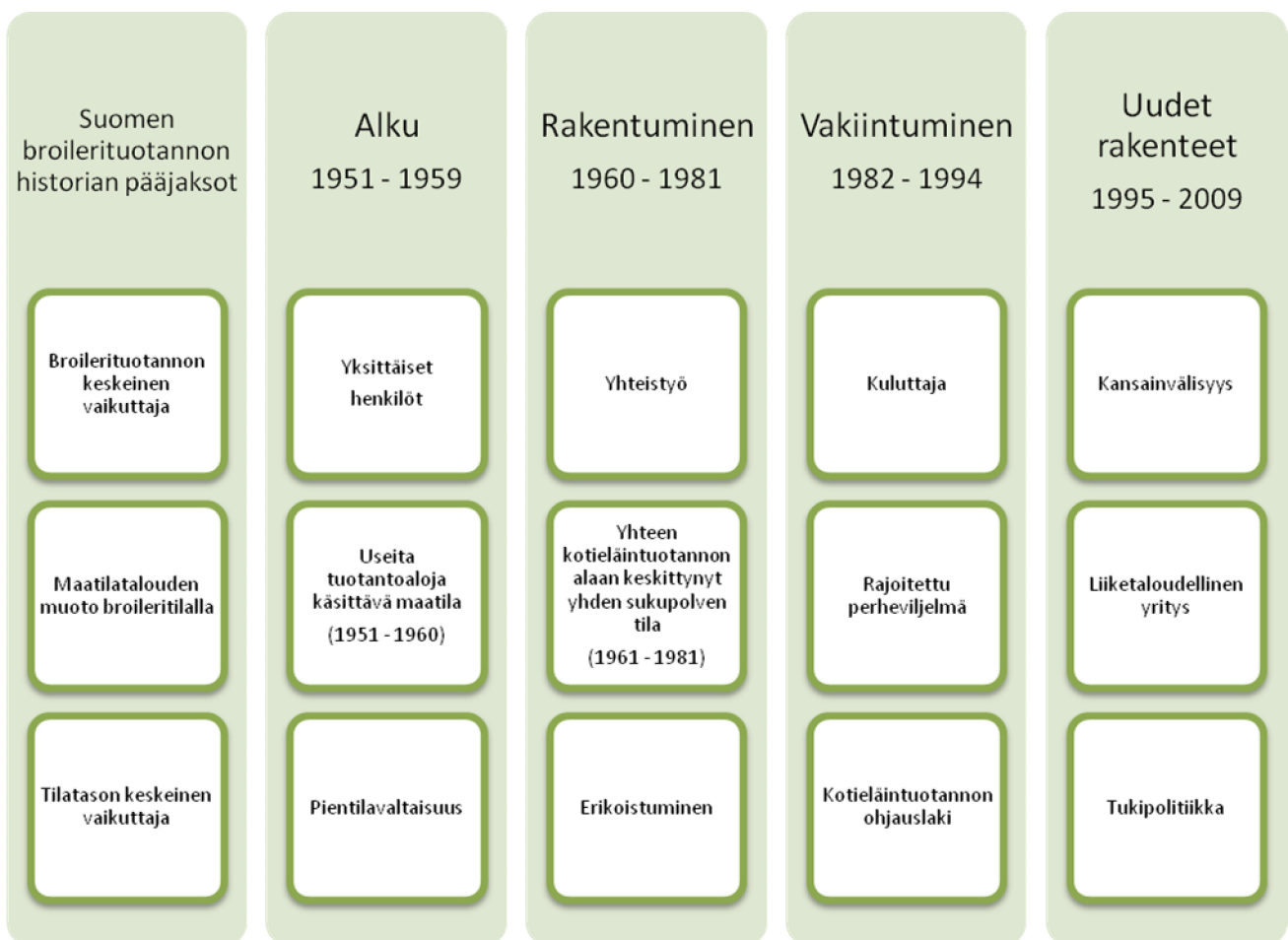
¹⁶⁶ Kallinen, Anne, Investointihaluja lihasiipikarjaan löytyy, jos kulutuskehitys sen sallii, Suomen Siipikarja 4/2005. Prosenttilukuihin on kuitenkin suhtauduttava varauksella, koska kyselyyn eivät vastanneet kaikki broileritilat, joten ne ovat suuntaa-antavia.

Pertti Haapalan mukaan väestön sosiaalinen liikkuvuus on ollut Suomessa 1950-luvulta alkaen vilkasta. Vuonna 1980 kolme neljännestä maanviljelijän lapsesta muutti maataloudesta toiseen ammattiin. Suomalaisen maatalousyhteiskunnan perinteestä kertoo, että vuonna 1980 ammatissa toimivasta väestöstä 40 % oli viljelijöiden lapsia. Heistä kuitenkin vain vajaa viidennes toimi itse viljelijöinä.¹⁶⁷ Sosiaalista liikkuvuutta maatalousammattista pois on kuitenkin omalta osaltaan hidastanut maatilain erikoistuminen broilerituotantoon sekä broileritilojen siirtyminen sukupolvelta seuraavalle. Broilerituotanto on muodostunut yhdeksi viljelijöiden selviytymisstrategiaksi taloudellisen selviytymisen lisäksi henkisessä jatkuvuudessa. Suomalaisen perheviljelmän luonne on muuttunut, mutta broilerituotanto on jatkunut mautilojen elinkeinona sopeutuen perheviljelmälle annettuihin rajoihin.

¹⁶⁷ Haapala 2004, s. 253–254; Haapala 1993, s. 20.

6. PERINTEISESTÄ ELÄMÄNMUODOSTA LIIKEYRITYKSEKSI

Suomessa broilerituotanto perustuu elintarviketeollisuuden ja maatalouden yhteistyöhön. Broilerit tuotetaan Suomessa broilerituotantoon erikoistuneilla maataloilla. Kuvion 13. perusteella maatalouden muodon käännekohdat broileritilalla olivat keskeisiä myös broilerituotannon kokonaiskehityksessä, mikä kertoo broileritilojen merkityksestä alalla. Ainoastaan alan rakentuminen oli alkanut elintarviketeollisuudessa vuotta aikaisemmin kuin broilerituotannosta tuli maatalouden elinkeino. Kuvion 13. kanssa vastaavanlaista kehitysjaksojen määrittäytapaa on aiemmin käyttänyt Markku Kuisma¹⁶⁸. Maatalouden muodossa, perheviljelmässä on tutkimusajankohtana tapahtunut broileritiloilla kolmivaiheinen muutos, johon soveltuvat myös broilerituotannon kehityksestä kuviossa 13. esitetyt jaksot: rakentuminen, vakiintuminen ja uudet rakenteet.

Kuvio 13. Broilerituotannon ja maatalouden muutos. Kuviossa on esitetty broilerialan kehityksen pääjaksot ja maatalouden muoto broileritiloilla sekä broilerialaa ja maataloutta keskeisesti hallinneet tekijät. Vastaavankaltaista käsittelytapaa on käyttänyt Markku Kuisma Pellervon historiassa. Ks. Kuisma 1999, s. 26.

Elintarviketeollisuus teki ensimmäiset broilerin tuotantosopimukset Suomessa vuonna 1961. Tuotantosopimuksen perusteella yksityishenkilöt kasvattivat broileriuntuvikot teurasikään. Sopimustuo-

¹⁶⁸ Ks. Kuisma 1999, s. 26.

tanto liitti broilerinkasvatuksen suomalaiseen maatilatalouteen tarjotessaan sille uuden elinkeinomahdollisuuden. Broilerituotannon sopimustuotanto edisti maatilojen erikoistumista yhteen kotieläintuotannon alaan. Broilerinkasvatukseen ensimmäisinä erikoistuneet tilat olivat uuden alan edelläkävijöitä Suomessa, mutta vastasivat samalla myös maatalouden rakennemuutoksen maatilataloudelle asettamaan haasteeseen varsin aikaisessa vaiheessa. Broilerituotantoon erikoistuessaan maatilatalous siirtyi useita tuotantoaloja käsittävästä maatilasta yhteen kotieläintuotannon alaan perustuvaksi yhden sukupolven tilaksi. Broilerituotannosta muodostui maatilalan selviytymisstrategia maatalouden rakennemuutoksessa. Koska elintarviketeollisuuden ohjaus broileritiloilla oli voimakasta, alueelliset erot määrittivät broileritilojen toimintaa.

Useista kotieläinlajeista yhteen kotieläintuotannon alaan siirtyminen muutti maatilatalouden muodon. Syntyi yhden sukupolven perheviljelmä. Maataloudesta toimeentulevien ihmisten elinkeino muuttui perinteisestä elämäntavasta yhdeksi ammatiksi muiden joukossa. Maatilataloudessa tapahtuneet muutokset nähdään erityisen selvästi broileritiloilla, koska ala oli Suomessa uusi ja muutokset tilatasolla rajuja.

Broilerituotannon rakennuttua maatilatalouden elinkeinoksi alaa alettiin ohjata sen ulkopuolelta. Vuonna 1982 Suomen maatalouspolitiikka alkoi ohjata broilerituotantoa, kun kotieläintuotannon ohjauslaki ulotettiin koskemaan broileritiloja. Muita kotieläintuotannon aloja rajoitettaessa myös broilerituotantoa alettiin ohjata Suomessa lainsäädännöllä. Perheviljelmään perustuneella maatalouspolitiikalla torjuttiin pelättyä tuotannon keskittymiskehitystä ja pyrittiin sitomaan broilerituotanto pysyvästi suomalaisille maatilatalouksille. Broileritilojen ulkopuolinen ohjaus oli voimakkaimmillaan juuri kotieläintuotannon perustamislupajärjestelmän aikana.

Kotieläintuotannon perustamislupajärjestelmä tarkoitti broileritiloille pysähtyneisyyden aikaa. Suomalaisesta broileritilasta vakiintui lainsäädännöllä rajoitettu perheviljelmä. Perheviljelmä itsessään ei ollut peräisin lainsäädännöstä, koska broilerituotanto oli rakentunut Suomessa yhden sukupolven perheviljelmälle jo alan syntyessä. Perheviljelmän rajoitettu muoto kuitenkin merkitsi, etteivät tilan investoinnit tuotannon laajennuksiin olleet mahdollisia. Broilerinkulutuksen kasvu ei paradoksaalisesti vaikuttanut maatilatalouksien elinkeinoon broileritiloilla. Lukumäärällisesti eniten broilerituotanto on sen sijaan vaikuttanut suomalaisiin maatilatalouksiin kotieläintuotannon ohjausjärjestelmän aikana, mikä olikin ollut yksi lain tarkoitus.

Vuonna 1995 Suomen EU-jäsenyys päätti Suomen maatalouspolitiikan broileritilojen rajoitustoimet, ja samalla broileritiloille alettiin myöntää Suomessa ensimmäisen kerran maataloustukea. Maa-

talouspoliittinen linjanmuutos EU-jäsenyyden seurauksena modernisoi perheviljelmän suomalaisella broileritilalla. Broileritilan selviytymisstrategiaksi EU-Suomessa muodostui yksikkökoon kasvu. Broilerituotannon sisäinen rakenne alkoi keskittyä, kun tuotanto keskittyi muun maatalouden tavoin suuremmille tiloille. Myös broilerituotanto teollistui suomalaisissa maatilatalouksissa. EU merkitsi Suomen broilerituotannossa sekä koko alalla että yksittäisellä maatilalla tuotannon läpimurtoa. Broilerituotannon yhteys maatilatalouteen ei kuitenkaan päättynyt, vaan ala säilyi maatilatalouden elinkeinona.

Broileritilan tuotannon tehostaminen oli ollut mahdollista myös alan rakentumisen aikana, minkä EU-jäsenyyttä edeltänyt Suomen maatalouspolitiikka oli kuitenkin estänyt. Ulkopuolisen säätelyn päättyessä broileritilan sisällä tehdyt ratkaisut saivat tukipolitiikan muutosten vaikutuksista huolimatta aiempaa enemmän tilaa. EU-jäsenyys uudisti perheviljelmän liiketaloudelliseksi yritykseksi, joka pystyi tehostamaan tuotantoaan. Maatilatalouden toimintaan sisältyy aiempaa enemmän yritystoiminnallisia piirteitä ja siinä painottuu taloudellinen osaaminen. Muutos ei koskenut yksin broilerituotantoa, vaan oli yleinen suomalaisen maatilatalouden kehityssuunta.

Broilerituotanto on ollut maatilatalouden elinkeinona osa Suomen maatalouden modernisaatiota. Broilerituotannon voidaan tulkita omalta osaltaan mahdollistaneen maatalouden jatkuvuuden Suomessa sekä maatilatalouden jatkuvuuden tilatasolla. Ajassa muuttuvasta perheviljelmän ulkoisesta ohjauksesta huolimatta broileritilat ovat luoneet itse selviytymisstrategiansa. Kyse ei ole mautilojen passiivisesta sopeutumisesta, koska maatilan sisällä tehtävät ratkaisut ovat vaikuttaneet maatilatalouden muotoon broileritilalla. Suomalaisilla broileritiloilla on eletty kuviossa 13. esitetyt maatilatalouden vaiheet. Esimerkiksi tutkimuksessa esiintynyt sahalahtelainen Kunnin tila on kasvanut kahden sukupolven aikana perinteisestä lypsykarjatilasta liiketaloudellisiin periaattein toimivaksi broilerituotantoon erikoistuneeksi mautilaosakeyhtiöksi. Perheviljelmän muutos broileritilalla selittää yleisesti suomalaisen maatilatalouden muutosta perinteisestä elämänmuodosta liiketaloudelliseksi yritykseksi.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Atria Oyj:n arkisto, AtAa, Nurmo

Osuusteurastamo Itikan arkisto

Atria Oyj:n arkisto, AtAb, Seinäjoki

Osuusteurastamo Itikan arkisto

Atria Oyj:n arkisto

Elinkeinoelämän keskusarkisto, ELKA, Mikkeli

Suomen Säilyke Oy:n arkisto

HK Ruokatalo Oy:n arkisto, HKAA, Eura

Lounais-Suomen Osuusteurastamon arkisto

Satahämeen Osuusteurastamon arkisto

Kariniemi Oy:n arkisto

Broilertalo Oy:n arkisto

HK Ruokatalo Oy:n arkisto, HKAb, Turku

Lounais-Suomen Osuusteurastamon arkisto

Satahämeen Osuusteurastamon arkisto

HK Ruokatalo Oy:n arkisto

Saarioinen Oy:n arkisto, SOyA, Sahalahti

Suomen Broileryhdistys ry:n arkisto, SByA, Jokioinen

Suomen Siipikarjaliitto ry:n arkisto, SSIA, Jokioinen

Ent. Siipikarjanhoitajain Liitto

Yksityishenkilöiden kotiarkistot

Erkki Mäkijärven arkisto, Sahalahti

Seppo Kirran arkisto, Huittinen

Muut painetut alkuperäislähteet

Komiteamietinnöt

Teurassiipikarjankaupan kehittäminen. Maatalousministeriö. 1936:20.

Broilersalmonelloosityöryhmän mietintö. Maa- ja metsätalousministeriö. 1972: B49.

Pienpainatteet

Kansalliskirjasto, KK, Helsinki

Siipikarjan- ja mehiläistenhoito -pienpainateaineisto. 1945–1972. Pienpainatekokoelma XI, Kansalliskokoelma.

Lehdistö

Broiler-Uutiset 1976–2005

Siipikarja 1950–1981

Suomen Siipikarja 2005–1/2009

Yksittäiset lehtiartikkelit: Aamulehti 2.2.1961, 31.1.1963; Helsingin Sanomat 2.2.1961; Hämeen Yhteistyö 2.2.1961; Ilkka 9.2.1961; Kansanlehti 30.9.1959, 2.2.1961; Keski-suomalainen 3.2.1961; Koneviesti 21.5.1993; Laaduntekijät 3/2001; Osuusteurastamo 7.2.1961; Pirkanmaan Joulu 1962; Suomen Sosialidemokraatti 8.6.1961; Sydän-Hämeen Lehti 29.5.1995; Valkeakosken Sanomat 17.10.1959.

Suomen säädöskokoelma

Tilastolähteet

Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus (Tike)

Suomen Gallup Elintarviketieto Oy

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV)

Suomen Virallinen Tilasto (SVT)

Haastattelut, muistelukokoukset ja henkilökohtaiset tiedonannot

Haastattelija Hilja Toivio, ellei toisin mainita. Toivion tekemien haastatteluiden ja muistelukokousten tallenteet säilytetään Suomen Broileryhdistys ry:n arkistossa. Anna-Maija Kallion ja Hannele Mattilan tekemät haastattelut säilytetään Saarioinen Oy:n arkistossa. Videohaastattelu on kuvaajan hallussa.

Haastattelut

Arola Elmer, 19.2.2009 Parainen.

Elkelä Raili, 14.11.2008 Sahalahti.

Hantula Olavi ja Hannele, 2.12.2008 Jalasjärvi.

Jauhiainen Toivo, 26.6.2007 Sahalahti. Haastattelija Anna-Maija Kallio.

Jokela Reijo, 27.11.2008 Masku.

Kariniemi Mauri, 25.11.2008 Eura.

Kirra Seppo, 11.12.2008 Huittinen.

Kössi Heikki, 27.11.2008 Oripää.

Mahlamäki Ari ja Päivi, 11.12.2008 Huittinen.

Marjamäki Elli, 24.11.2008 Sahalahti.

Mäkijärvi Erkki, 19.11.2008 Sahalahti.

Mäkijärvi Erkki, 24.5.2007 Sahalahti. Haastattelija Anna-Maija Kallio.

Ojala Heikki, 29.4.2005 Sahalahti. Haastattelija Hannele Mattila.

Seppä Antti, 28.11.2008 Lavia.

Sinisalo Eino, 3.5.2007 Sahalahti. Haastattelija Anna-Maija Kallio.

Tiitola Erkki, 1990. Videohaastattelu, kuvaaja Hanna-Liisa Anttila.

Tiitola Jouko, 9.12.2008 Kangasala.

Tuuri Matti, 1.12.2008 Seinäjoki.

Ylinen Anelma, 2.12.2008 Nurmo.

Muistelukokoukset

Atrian muistelukokous, 2.12.2008 Seinäjoki.

Osallistujat: Mäki-Latvala Markku, Mäkinen Veikko, Niemelä Heikki, Ylinen Aki ja Övermark Matti.

Kariniemen muistelukokous, 25.11.2008 Eura.

Osallistujat: Kariniemi Mauri, Kirra Seppo, Routi Alpo, Tiukka Kalevi, Tiukka Salmelme, Vainio-Pekka Kerttu ja Vainio-Pekka Markku.

Saarioisten muistelukokous, 10.12.2008 Pälkäne.

Osallistujat: Elkelä Raili, Hakulinen Pertti, Hampaala Anja, Hampaala Tapio, Laurila Pekka, Laurila Pirkko, Mäkijärvi Erkki, Mäkijärvi Juhani, Mäkijärvi Pirjo, Parvela Heikki, Rönni Eila, Rönni Kalle, Seppälä Olavi, Siukola-Wahe Marja, Tiitola Lauri, Tiitola Riitta, Toukola Helena, Toukola Jarmo, Uotila Maija, Uotila Riku-Sippo, Uotila Tauno ja Välikoski Markku.

Henkilökohtaiset tiedonannot

Kallio Anna-Maija, 11.2.2009.

Kirra Seppo, 4.3.2009.

Mäkijärvi Erkki, 29.1.2009.

Mäkijärvi Hilikka, 11.2.2009.

Reskola Heikki, 29.6.2009.

Saraja Antero, 29.6.2009.

Kirjallisuus

Lähde- ja tutkimuskirjallisuus

Eklund, Krister, Siipikarjanhoito. 2., uudistettu painos. Oy Länsi-Suomi, Rauma 1977.

Granberg, Leo, Tuotannon kasvun vuosikymmenet. Teoksessa (toim.) Pirjo Markkola, Suomen maatalouden historia III, Suurten muutosten aika, Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS. Gummerus, Jyväskylä 2004. s. 141–186.

Haapala, Pertti, Suomalaisen hyvinvointivaltion rakennehistoria. Teoksessa (toim.) Pertti Haapala, Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Väki voimakas 6. Tammerpaino, Tampere 1993. s. 6–24.

Haapala, Pertti, Väki vähenee – maatalousyhteiskunnan hidas häviö 1950–2000. Teoksessa (toim.) Pirjo Markkola, Suomen maatalouden historia III, Suurten muutosten aika, Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS. Gummerus, Jyväskylä 2004. s. 233–254.

Hangasmaa, Leena, Maa, tila ja talous. EU-suomalaisen maanviljelijän jatkuvuuden luomisen prosessit muutoksen ajassa. Etnologian lisensiaattityö. Jyväskylän yliopisto 2003. Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2003923481>, luettu 9.9.2009.

Harju, Olavi, Satahämeen Osuusteurastamo. SOT 60 vuotta tuottajan parhaaksi. Satakunnan Kirjateollisuus Osakeyhtiö, Pori 1978.

Helander, Pekka, Alasimelta automaatioon, maakauppiaista marketteihin. Katsaus euralaiseen yrittämiseen. Kehitys 1998.

Hyvärilä, Hannu, Rehuraision juuret ja siivet. Tarinoita ihmisistä ja toimintaympäristön muutoksista 1948–2008. Otava, Keuruu 2008.

Juuti, Petri, Katko, Tapio, Mäki, Harri & Toivio, Hilja, Expanding rural water supplies in historical perspective: six cases from Finland and South Africa. Teoksessa (toim.) Petri Juuti, Tapio Katko & Heikki Vuorinen, Environmental History of Water – Global views on community water supply and sanitation. IWA Publishing, London 2007. s. 355–380.

Jutikkala, Eino, Puoli vuosisataa elintarviketeollisuutta. Huhtamäki-yhtymän ja siihen liitettyjen tehtaiden vaiheita. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy, Helsinki 1945.

Jutikkala, Eino, Puoli vuosisataa elintarviketeollisuutta II. Jatko-osa teokseen ”Puoli vuosisataa elintarviketeollisuutta”. Huhtamäki-yhtymän ja siihen liitettyjen tehtaiden vaiheita vuosina 1945–50. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy, Helsinki 1950.

Kansan talous. Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899–1999. Tammerpaino Oy, Tampere 1999.

Karhu, Sami, ”Osuuskunnat taas ovat suorastaan affääriyrityksiä”. Teoksessa Markku Kuisma, Annastiina Henttinen, Sami Karhu & Maritta Pohls, Kansan talous, Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899–1999. Tammerpaino Oy, Tampere 1999. s. 243–426.

Kettunen, Lauri, Suomen maatalouspolitiikka. MTTL, Tiedonantoja 185. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala 1992.

- Klemola, Pertti, Juuso Walden – viimeinen patruuna. 3. painos. KK:n kirjapaino, Helsinki 1970.
- Kuisma, Markku, ”Meillä ei ole mitään Rockefelleriä...Mutta meillä on osuustoiminta”. Teoksessa Markku Kuisma, Annastiina Henttinen, Sami Karhu & Maritta Pohls, Kansan talous, Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899–1999. Tammer-paino Oy, Tampere 1999. s. 9–28.
- Laurila, Ilkka P., Maatalouden EU-aika. Teoksessa (toim.) Pirjo Markkola, Suomen maatalouden historia III, Suurten muutosten aika, Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS. Gummerus, Jyväskylä 2004. s. 348–401.
- Mäkelä, Tauno, Sulkaa ja sarkaa. M-Print Oy, Vilppula 2008.
- Niemelä, Jari, Hevosista traktoreihin – lannasta väkilannoitteisiin. Teoksessa (toim.) Pirjo Markkola, Suomen maatalouden historia III, Suurten muutosten aika, Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS. Gummerus, Jyväskylä 2004a. s. 187–229.
- Niemelä, Jari, Lammas ja polle poissa on... Teoksessa (toim.) Pirjo Markkola, Suomen maatalouden historia III, Suurten muutosten aika, Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS. Gummerus, Jyväskylä 2004b. s. 145.
- Niemi, Jyrki & Ahlstedt, Jaana (toim.), Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2008. MTT Taloustutkimus, Julkaisuja 108. Vammalan Kirjapaino Oy 2008.
- Nordberg, Toivo, Yhtyneet paperitehtaat osakeyhtiö 1952-1969. Juuso Waldenin aikaan. Vuosisata paperiteollisuutta III. Alprint Sarankulma 1998.
- Perkkiö, Sirpa, Itikka osuuskunta 90 vuotta. 1914–2004. - Lihaisia paloja osuuskunnan historiasta -. Suomen Graafiset Palvelut Oy Ltd, Kuopio 2004.
- Raitio, Raine, Maatalouspitäjistä Suomen teollistuneimmaksi kunnaksi. Sahalahden historia III 1869–1999. Gummerus, Jyväskylä 2001.
- Saarto, Vesa, Huhtamäki-yhtymän historia. Karisto, Hämeenlinna 1980.
- Sandelin, Gustav, Pohjalainen lihatalo. Itikka 1914–1989. Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy 1989.
- Silvasti, Tiina, Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. SKS. Hakapaino Oy, Helsinki 2001.
- Sirén, Ari, Juuso Walden 1907–1972. Karisto, Hämeenlinna 2007.
- Suistoranta, Kari, Lihan tähden kaikki työ. Lounais-Suomen Osuusteurastamo 1913–1988. Gummerus, Jyväskylä 1989.

Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS. Gummerus, Jyväskylä 2004.

Vesa, Mikko & Rahola, Pentti, oraitten päälle. MTK talonpojan tukena EU-vuosien eloonjäämistäistossa. Otava, Keuruu 2007.

Vesikansa, Jyrki, Leipurinpojan perintö. Huhtamäki Oy 1920–1995. Otava, Keuruu 1995.

Vihinen, Hilikka, Maatilatalouden rakennemuutos. Teoksessa (toim.) Pirjo Markkola, Suomen maatalouden historia III, Suurten muutosten aika, Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS. Gummerus, Jyväskylä 2004. s. 255–288.

Raportit, julkaisemattomat opinnäytteet, käsikirjoitukset ja esitelmät

Hakkarainen, Seija, Kysyntäsuuntaisen markkinoinnin soveltaminen Raision Tehtaitten broilerrehujen markkinoinnin suunnitteluun. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1981.

Patjas, Markku, Kansalliset tukipolitiikkapäätökset -esitelmä. Suomen Siipikarjaliitto ry:n ja Suomen Broileryhdistys ry:n vuosikokous 1.4.2009.

Pyhäjärvi-instituutti, Broileritalouden toimintaedellytykset. Kilpailukyvyn turvaaminen Etelä-Suomessa. 1995.

Seppälä, Martti, Kun Broileri tuli Seppälään. 2009.

Suistoranta, Kari, HKScanin rakentajat. 2008.

Suomen Siipikarjaliitto ry & Lihateollisuuden tutkimuskeskus, Suomalaisen lihasiipikarjan hyvän tuotantotavan kuvaus. 2005.

Wiro, Pekka, Kirra, Seppo, Rantala-Sarjeant Suvi & Ylinen, Aki, Suomen broilerituottajat 1961–2009 -matrikkeli. 2009.

Internet

Evira, Salmonellavalvonta,

http://www.evira.fi/portal/fi/elintarvikkeet/valvonta_ja_yritt_j_t/salmonellavalvonta/, luettu 1.5.2009.

Maa- ja metsätalousministeriö, Kansalliset tuet,

<http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/tuet/merkitys/kansallisettuet.html>, luettu 1.5.2009.

Maa- ja metsätalousministeriö, Maatalouden tuilla turvataan kotimaisten elintarvikkeiden saatavuus ja kohtuulliset kuluttajahinnat, <http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/tuet/merkitys.html>, luettu 1.5.2009.

Saarioinen Oy, Herkullista historiaa,

http://www.saarioinen.fi/modules/page/show_page~id~B4BDEEDC06FB432EA6748C6258AE2020~tabletarget~data_1~MENU_2_activeclicked~B7439C6E606945A7B64286130A07C439~MENU_2_open~false~pid~A51D1F0C942D474788B9C0983C62892A~layout~07sis.asp, luettu 20.4.2009.

Suomen Broileryhdistys ry, Broilerituotannon vaiheet, www.siipi.net/broileri/index.html, luettu 20.1.2009.

Suomen Broileryhdistys ry, Siipikarjan salmonellavalvonta,

<http://www.siipi.net/broileri/index.html>, luettu 1.5.2009.

Suomen Broileryhdistys ry, Suomen vanhimmalta broileritilalta ei löydy lintulautaa - kotimaiseen tuotantoon luotetaan. http://www.siipi.net/broileri/vanhin_br_kanala.html, luettu 29.1.2009.

Sulka hattuun siipikarjalle -kampanja, EU-lainsäädännöstä,

http://www.sulkahattuunsiipikarjalle.fi/kansallinenlaatujaarjestelma_eulainsaadannosta.html, luettu 24.5.2009.

Sulka hattuun siipikarjalle -kampanja, Kansallinen laatujaarjestelmä,

<http://www.sulkahattuunsiipikarjalle.fi/kansallinenlaatujaarjestelma.html>, luettu 24.5.2009.

Sulka hattuun siipikarjalle -kampanja, Ruokinta,

http://www.sulkahattuunsiipikarjalle.fi/kansallinenlaatujaarjestelma_ruokinta.html, luettu 24.5.2009.

Sulka hattuun siipikarjalle -kampanja, Tautien torjunta,

http://www.sulkahattuunsiipikarjalle.fi/kansallinenlaatujaarjestelma_tautientorjunta.html, luettu 24.5.2009.

Tike, Lihan kokonaistuotanto 2008,

http://www.matilda.fi/servlet/page?_pageid=549,193&_dad=portal30&_schema=PORTAL30&908_MATILDA_JULKAISUT_4484043.lk=247&952_MATILDA_JULKAISUT_4484043.cls=260, luettu 1.8.2009.

Tilastokeskus, Maatilatalous, www.stat.fi/meta/kas/maatilatalous.html, luettu 9.9.2009.

Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu, Ympäristölupa,
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=300&lan=fi>, luettu 1.5.2009.